

Кайыптан алып кагазга түшүргөн
Бүбү Мариям Муса кызы

Жайсаң Үмөт уулу

АЙЖӨЛ МАЖА

ДАСТАН

Төртүнчү китеп

«Бийиктик»
Бишкек – 2009

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
Ү – 99

Үмөт уулу Жайсаң.

Ү –99 Айкөл Манас: Дастан: Ыйык энелер: Бурул менен Батмазуура (Чыйырды). – Б.: Бийиктик, 2009. – 364 б.

ISBN 978-9967-13-593-2 (4 китеп)

ISBN 978-9967-13-600-7

«Манас» эпосунун дээрлик баардык варианттарынан айырмаланып, «Айкөл Манас» дастанында Айкөлдүн жарык дүйнөгө келүү себептери, шарттары эң толук, жеткиликтүү берилген. Жалпы элдин зар-тилеги аркылуу жаралуучу улуу инсанды төрөгөн Ыйык Эне – Батмазуура, анын төрөтүн кабыл алган Ыйык Эне – Бурул.

Ушу эки Эненин өмүрү да урпактар үчүн кайталангыс өрнөк.

УД 4702300500-09

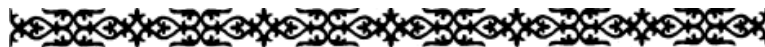
УДК821.51
ББК 84 Ки 7-5

ISBN 978-9967-13-593-2 (4 китеп)
ISBN 978-9967-13-600-7

© Бүбү Мариям Муса кызы
© «Кылым көчү» коомдук
бирикмеси, 2009.

ЫЙЫК ЭНЕЛЕР:

**Бурул
менен
Батмазуура
(Чыйырды)**

БАТМАЗУУРАНЫН (Чыйырдынын) ТҮШҮ

Теңир ай! Мына азыр да андагыдан,
алдырып ачуу ызага күйүп турам...

«Куу жатын, тукуянсыз, салындысын,
какчийып карып калдың, ким кызыксын.

Арданып чындап эле туугуң келсе,
мал баккан кул-кутандан теңинди изде.

Куураган жатынынды жибите алаар,
табалсаң бир койчуну катынга зар,

кудайым боор ооруса, ажап эмес,
а балким, тууп алаарсың бир кеңкелес.

Тиктешпей эки как баш жок дегенде,
күн өтөөр бир келести эрмек эте...» –

Кезекки Чоң-Конушту талашуудан,
кеп эле күндөшүмдөн бүгүн уккан.

...Кундуздан чыккан чатак себеп болуп,
ансыз да муздак көңүл муздай тонуп,

аз өтпөй ал чатактан – Бақдөөлөткө
Хан Жакып каада менен үйлөндү эле.

Кышкысын малга жайлуу Чоң-Конушту,
шол жылдан талашуубуз адат болду.

Оюма койсо мени Бурул энем,
кыштоону талашпастан бермек элем.

Оозунан чыккан сөзүн бек кармаган,
ал үчүн ажалдан да баш тартпаган,

намыска эрден бекем Бурул энем,
Жакыпка Чоң-Конушту бербей келген.

Чыйырды өлгөндөн соң Зулейха энем,
баягы кичи ордону көтөрттүргөн.

Алтайга көчкөн кезде өзүм менен,
жүктөтүп кара нарга ала келгем.

Мына ошол кичи ордону, келгенде эле,
Өгөө абам Чоң-Конушка тиктирди эле.

Жакып хан Бақдөөлөткө үйлөнгөн кез,
кыштоого мурда көчүп биз келгенбиз.

Өргөөнү тигип бүтүп жүктү чечтик,
үй ичин бир заматта ирээттештик.

Келин-кыз дасмал жазып кечки маалда,
наарга жаңы гана олтурганда,

сурданып босогодон Жакып кирди,
олтурбай, ошол тейде сүйлөп кирди:

«Кыңшылап кыз келген жар – Бакдөөлөткө
тийиштүү мындан ары хандык өргөө.

А силер Этбербеске – кара өргөөгө,
тандырып жүгүнөрдү көчүргүлө!..» –

Улантпай сөздү нары Бурул эне,
каруудан аткый кармап дегендете,

алпарып, эшиктеги Көккашкага
көтөрүп жаш баладай мингизди да,

тизгинин кармап туруп Бурул энем,
Жакыпка заар чачып мындай деген:

«Кызытпа канды бекер, ансыз деле,
кордугуң жандан өтүп жүргөн эле.

Бул өргөө Ногой эмес – Эштек хандын,
өргөөсү экендигин унутпагын!

Сен азыр кимдигиңди билесиңби?
Өзүңдү хан ойлонуп жүрөсүңбү?

Хан болсоң элиң кайда? Намыс үчүн
Кантууда¹ калды ногой бир сан түтүн.

Ээсисиң санап жеткис сансыз малдын,
мына ошол малдарыңа хан аталдың.

Өзүң да өгүз өндүү курсагың ток,
жүрө бер эл-журтундан кабарың жок...

¹ *Кантууда* – хан ордо, хандын туусу сайылган жер. Айкөл Манас так ошо Кантууда жарык дүйнөгө келген. Азыркы Ханта-Мансыйск.

Эзелтен ээлик кылат бул конушту,
таза кан, кул болбогон хан тукуму.

Барса да баш калкалап перс жерине,
Хан болгон Теке-Баатыр өз элине.

Эштек да улуу журтту жыйып, курап,
кулаган хан ордонун уугун улап,

калкына ак кызматын кылганынан,
кыркуздун УЛУУ ХАНЫ деп аталган.

Кана айтчы, мүмкүн бекен ага теңеш,
калмактан атаңчылап качкан эмес.

Билдиңби Чоң-Конушка ким тураарын?
Безери, эсиңе бек түйүп алгын!

Кыпындай кемтиги жок хан тукуму,
Эштектин эрке кызы ээлейт муну.

Жакып бай, өлбөй тирүү турганымда,
козголтпойм. Чыйырдынын орду мында.

Биз үчүн камдап койгон Этбербеске,
көчүндүн алдын тосуп, өзүң жөнө!...» –

Тутамдап сакалынын учун чайнап,
туттугуп ачуусуна ичи кайнап,

канталап көздөрүнө кан куюлуп,
бириндеп муруттары бүт суюлуп,

буулугуп киркиреген үнү менен,
бек сүйлөп мени карап мындай деген:

«Чыйырды, талак айтып башыңды ачпайм,
салынды, салбар кылам, жакындабайм.

Баягы чатакта эле касам кылгам,
шерт кылып өзүмө-өзүм ичтен тынгам.

Тебелейм намысыңды, Эштек кызы,
түбүнө жеткирүүчү курал ушу.

Сүйлөбөйм мындан ары. Берген жазам –
аялдык касиеттен ажыратам.

А сага, арам мастан, ансыз деле,
жазанды Көк-Теңири берген эле.

Кантейин, жугундума тойгон иттин,
көтөрөм балтырыма баткан тишин». –

Ушинтип Көк-Кашканы мойунга чаап,
Бай Жакып кеткен эле журттан узап...

Дал ошол майыштырган ачуу ууну,
Алайдан келген балдар кандан жууду.

Көч менен кеткен балдар кайра келип,
эл-журттан, катагандан кабар берип,

ал кабар баарыбызды кубандырган,
үзүлтпөй үмүт отун тутандырган...

Чоң энем, ыйык тутуп, эстегенде,
кылгырчу ысык жашы көздөрүндө.

Эштекке ата ордуна ата болгон,
экөө тең арууланган Боз-Коргондон,

аруу дил, анттан тайбас Эр Күчүгөн
Алайга, биз кеткен соң келген экен.

Боздоптур Боз-Коргонду көргөнүндө,
Эштектин, эрендердин өлгөнүнө.

Арналып Эштек ханга, кеч төрөлгөн
айтылуу Мааникерди алып келген...

«Көп жылы Зулейханы калкалапсың,
Көкөтөй, Мааникерди акыңа алгын.

Муну мен Жамгырчыга берет элем,
жете албайм, ал жер өтө алыс экен.

Кут түшүп турган экен конушуңа,
шондуктан тапшырамын муну сага.

Бир кезде жалпы кыргыз керегине
жараарын, Көкөтөйүм, түй эсиңе...

Кармалбай кайра артыма кайтуум керек,
анчалык шашылуума болгон себеп,

аргасыз мен бул жакка жөнөөрүмдө,
кеселдеп Саид-Малик калган эле.

Табыштаар бир өзүңө аманатым,
Эштектин балдарына салам айткын.

Көкөтөй, коштошолу анда эмесе,
буйруса, кездешибиз да бир кезде...» –

Ошентип Эр Күчүгөн түнү менен,
аттанып Кап тоосуна кеткен экен...

Өргүшүп биздин балдар бир нече күн,
көрүптүр сый-урматын Көкөтөйдүн.

Ошондо Күчүгөндүн аманатын,
айтыптыр кеп кемитпей анын баарын:

«Кандайдыр касиеттин күчүбү» – деп,
баштаптыр бай Көкөтөй балдарга кеп:

«Белгиси карылыктын түспөлүнөн
билинбейт. Бир кезекте көргөмүн мен,

ээрчитип Бөгөй абам жүргөн кезде,
элестеп дал ошондой турат көзгө.

Кадимки кайратында шайдоот, чапчаң,
болгону, бойу узарып шыңга тарткан.

«Тобо – деп жака кармап тооп кылдым,
Күчүгөн – куту белем кыркуузумдун.

Аттигин, эр төрөлсө Күчүгөндөй,
сакталмак кыркууз анда эч бөксөрбөй...» –

Укканда бул кабарды кубат алып,
үзүлгөн үмүт отум кайра жанып,

жети жыл мойун бербей кемсинүүгө,
кайратым калыбында жүргөн эле.

Мына ошол жети жылда өткөн өмүр,
бир күндүн салмагына тең эместир...

Кундуздар себеп болуп таарынууга,
калың журт бөлүнүшкөн уруу-урууга.

Баягы Өгөө абамдын керээз кеби,
ушинтип аткарылбай калды көбү.

Баарысы Жакып хандан көөнү калып,
кетишкен өздөрүнчө хан аталып.

Ээлешти шыгай уулу Туура-Сууну,
Эр Бакай Хан аталып, болду тыңы.

Акбалта – нойгут ханы. Айман – бөлөк,
аргындар, агыш, үйшөң ага жөлөк.

Кызыл-Жар, Жошолуунун суусун ээлеп,
ар бири өздөрүнчө хандык делет.

Жакыпка таарынышкан ногой уулу,
экиге бөлүнүшүп салды чууну.

Хандыкты ыйгарышып Улакканга,
жердешип көчүп кеткен Терек-Сууга.

Эр жүрөк, зирек акыл Улакканды
сыйлашчу, кадырлашчу түгөл баары.

Акылдаш Эр Бакайга, Акбалтага,
ар дайым колун үзбөйт ал бизден да.

Кайгыма, кубанчыма көңүл бөлөт,
көчкөндө жүк койушуп жардам берет.

Ыраазы пейил менен бир туугандай,
сыр чечем Улакканга ылым санай...

Бүгүн да шагым сынып, сөз уусуна
жабыркап, чыдай албай турганымда,

жөн гана Теңир айдап келип калды,
айттырбай алыбызды айкын туйду.

Үн катпай айтканымды угуп туруп,
тиш кайрап, таноолору бек кыпчылып,

күч менен өзүн-өзү тыйган өңдүү,
карыдай кеңеш айтып кайрат берди:

«Макоонун кордугу үчүн башын чапса,
көпчүлүк туура көрмөк, каны акса.

А бирок акыбыз жок, ал анткени,
келаткан тукум улап – тактын ээси.

Бекерден Бөгөй абам канатына
калкалап, качкан эмес Чоң-Алайга.

Түбүнөн – Ууз хандын заманынан,
мураскор тун бала деп калтырылган.

Ууз хандын тун баласы Ногой болгон,
тагдырдын бакыт кушу ага конгон.

Тукумсуз өтсө Ногой шондо гана,
ээ болмок экинчи уул хан тагына.

Чыйырды, Жакыптарды көрбөгөндө,
тактыга Шыгай уулу келмек эле.

Арга жок, тагдыр-буйрук, Жакып ханды,
ардактап жалпы кыргыз хан атады...

Чыйырды, журт алдында милдетиң бар,–
ээ болчу алтын такка перзент табар.

Түшүмдө – Эр Чыйырды алтын боолуу
ак шумкар сага кармап берген болчу...

Бакдөөлөт сенден мурун уул тапса,
байкачы, ошол келет алтын такка.

Эл-журттун зар тилегин акташ үчүн,
кечирип Жакып ханды эрдей күтүн.

Түшүнсөң бир тууганча сөзүмдү айттым,
эстүүсүң, туура бүтүм чыгарарсың...» –

Үн катпай жер тиктеген калыбымда,
канча убак олтурганым билбейм анда.

Туйбапмын Улаккандын кеткендигин,
селт эттим үнүн угуп энекемдин:

«Чыйырды, башты көтөр жер карабай,
экөөбүз кемчилдикти мойунга албай,

кечирбес күнөөбүздү журт кусуру,
айтылган өтүнүчтөр унутулду.

Тирүү эмес өлгөндөрдүн үмүт отун,
сен түгүл мен эссиз да ойлобопмун.

Жакыпты эрдей сыйлап күтүнбөсөң,
канткенде күткөн шерди төрөмөксүң?

Жакыпты билип туруп, биз, ченемсиз,
кыялын Чыйырдынын издегенбиз.

Аткаруу милдетиң го айткан кебин,
анткени, ак никелүү алган эриң...

Жакыпты азыр эле чакыртайын,
баш ийип кечиримди мен сурайын.

Талашкан Чоң-Конушту берели да,
көчөлү суу башында – Маралдууга». –

...Бақдөөлөт ансыз деле чыр чыгарып,
көчпөстөн Этбербеске. Журт чалдырып,

төмөнкү Балыктуунун жайыгына,
өргөөсүн тиктирүүгө камынууда.

Эркектер көч узатып келишишкен,
адатта-салт бойунча бизге түшкөн.

Ал үчүн даярдалган тамак-ашты,
кыз-келин сый көрсөтүп берип жатты.

Жакыпты коштоп келген кадырлуулар,
сыйдан соң аттаанууга кам урду алар.

Аңгыча Бекайдар да шаша барып,
айтыптыр Улакканды бөлүп алып:

«Абаке, баарыңарды Бурул эне,
кайрылып келсин деди чоң өргөөгө...» –

Сыр бербей Эр Улаккан жол баштаптыр,
«Баралы, айта турган сөзү бардыр...» –

Ошончо көпчүлүктөн чыга албастан,
Бай Жакып кошо келди аргасыздан.

Кош колун бооруна алган Бурул энем,
баардыгын төргө өткөрүп, салам берген.

Киргендер орун алып текши баары,
не деген сөз чыгат деп дымып калды.

Көөкөрдөн¹ Эштек хандын аягына,
кымыздан Буруп энем куйдурду да,

кош колдоп бай Жакыпка өзү сунуп,
жаш чайган каректерин элге буруп,

кайраттуу чыкчу добуш демейкиде,
ал азыр күңүрт жана басыңкы эле:

«Сөзүм бар. Баарыңардын алдыңарда,
айтайын кемчилдигим мойунга ала.

Эрден кем эмесмин деп менменсинген
эр мүнөз кыялымды бала күндөн,

арман ай, киндик каным тамган жерде,
кары-жаш текши баары билээр эле.

Көнүмүш мүнөзүмдү карматканым,
энемин, кечире алсаң кечир ханым?

Калайык калк алдында ыза кылган,
күнөөмдү мойунума алып турам.

Жетсе да төбөм көккө аял экем,
мына шол аялдыкты кечир десем,

баардыгын унут кылып кек сактабай,
бүлөөңө болор бекен көңүлүң жай?

¹ *Көөкөр* – жылкынын ийленбеген терисинен жасалган катуу идиш. Аны ыштап коюшкан жана кымыз, шарап куюшкан.

Сендеги кемчиликти кечиргемин,
суранба, кереги жок «кечир» дешиң...

Ойлосом керт башымды – анда эч качан,
коймокмун кечиримди сурабастан.

Тирешип көз өткөнчө «сенге» – «сен» – деп,
баш ийбей күн кечүүнү көрмөкмүн эп.

Ал азыр аяк сунуп баш ийдирген,
хан тегин, анан дагы антым — берген.

Кечирим сурап турам түпкү атаңдан,
журт үчүн, анан дагы арбактардан...

Силерден элим башка, жерим алыс,
кунсузмун, баркым да жок, болбойт таныш.

Ийбеген жетимиш жыл алтын башты,
ийдим го сакташ үчүн берген антты!

Кайткыча сапар тартып бул жалгандан,
кам көр деп Чыйырдыга антымды алган,

аткарып керээз сөзүн Зулейханын,
эл кылып элиңерди, жердеп калдым...

Чоң-Конуш – ата бабаң жердеген жер,
ылайык кимге көрсөң ошого бер.

Ал эми жалпыңардан өтүнөөрүм,
олтуруп тамак ичип, бата бергин.

Ажыраш – аягыбыз – баарыңарга,
биз эртең көчсөк дедик Маралдууга». –

Күрсүйүп адегенде сыртын салган
Жакып хан сөздү укканда жибип калган.

Бир азга тымый түшүп, анан шаша,
обдула колун созуп энем жакка,

аякты ала коюп, анан дагы,
энемдин эки колун бек кармады:

«Эр мүнөз ургаачысың, Бурул эне,
шондуктан сүйлөшөлү эркекче эле.

Калбаса таарынычтар көңүлүңдө,
кыпындай кир сактабайм жүрөгүмө.

Айтылды өйдө-төмөн кептин баары,
аны эми баарыбыз тең унуталы.

Энелик башыңызды ийгениңиз,
эстүүлүк. Эстен кеткис сүйлөдүңүз...» –

Куулукпу, чын дилденби? Билбейм кандай.
баарыбыз боло түштүк жай алгандай.

Аңгыча ушул ишти билген өңдүү,
Бекайдар эшиктен шып кирип келди:

«Сиз айткан ак боз тайды кармап турат,
ошого койсок дейбиз бата сурап?...» –

Чыгышып олтургандар баары сыртка,
жаңы эле тартылаарда малга бата,

кеңизек, айымдардын коштоосунда,
келаткан Бакдөөлөттү көрүштү да,

батага келсин дешип кичи айымды,
колдорун түшүрүшүп күтүп калды.

Кыпчылып таноолору, кубарып бет,
кымтылган эриндерден көрүнүп кек,

сурданып, тынчы кетип баскан дене,
салышы бир чатакты айкын эле.

Эркелеп хан Жакыпка көнгөн айым,
карабай кадырына тургандардын,

түз эле чукул басып келди мага,
сөөмөйүн кезеп туруп каардана,

баягы жанга батчу ачуу сөздү,
оозунан сапырылтып нөшөр төктү.

Айталбайм бирин дагы балит сөздүн,
курусун, деги келбейт эч эстегим...

«Ашымды даярдатып күтсөм, ханым,
чыгалбай как баштардан, кармалганың

түшүнсө болот не деп?.. Мындан ары,
байралып каласыңбы? Бул салбарды» –

сүйлөтпөй калган сөзүн, жакын барып,
айымды кабыштыра колдон алып,

ачуусу келгендигин жашырбастан,
Улаккан каардана минтип айткан:

«Тарткының уу тилиңди сулуу жеңе,
тартипке чакыра алат кайни деле.

Абамды ойлойсуңбу тегин адам?
Ал киши бүт кыргыздын ханы аталган.

Төшөктө тең атасың, бирок жеңе,
тең ата эл алдында болом жеңе.

Ушунча элди көзгө илбей туруп,
сүйлөдүң ачуу сөздү ууктуруп...

Чыйырды жеңем дагы ак никелеп
алган жар, жумурай журт түгөл билет.

Ал сенден барктуу, нарктуу, жолу улуу,
эсиңе бек сактагын муну, сулуу.

Кыңк этип үн чыгарчу болбо, жеңе,
болбосо кеч болоорун түй эсиңе!

Тоготпой «шуу» деген бир жел чыгарсаң,
түшүнгүн, жети аялга кайындатам,

кастарлап кадыр-баркын Хан абамдын,
караанын бир көрүүгө зар кыламын...

Туугандар, кана эмесе, нээт буруп,
Теңирге ак боз тайды жолдук кылып,

эненин тилегине кошулалык,
тилекти берсин Теңир кабыл алып!?» –

Бакдөөлөт батадан соң үн катпастан,
кекетип, тургандарды, кетип калган.

Жакып Хан кээде гана сүйлөбөсө,
олтурду үн катпастан көбүнесе.

Коноктор Ай төбөгө келген кезде,
тартылган тамак желип тарашты эле.

Хан Жакып элди узатып кайра келди:
«Чыйырды, жай салдырчы, жатам» – деди...

Ызанын терең тагы жүрөктөгү,
түн бойу сыздап ооруп, жай бербеди.

Түйшөлүп, тынч алалбай, таңга жакын
чаалыгып түпсүз ойдон, кирпич кактым.

Түшүмдө, көз жетпеген бийик бетке,
чыланып, чыгып барам, кара терге.

Туурамда турган экен бийик аска,
боорунда бойун керет бир түп арча.

Түбүнөн мөлтүр булак берметке окшоп,
шылдырттап төмөн карай томолонот.

Чаңкоомо чыдай албай, бачымыраак
жетсем деп шол булакка барам чуркап.

Бүгүлүп калтыраган тизелерим,
бой балкып, моокум кана суу ичемин.

Ал анан мөл булакка жүз чайганы
эңкейсем, көлчүгүнө кайра дагы,

чагылат алиги арча, кылда учунда,
олтурат Зымырык куш¹ миң кубула.

¹ *Зымырык куш* – бейиштин ажайып кооз кушу.

Сеңселген соңорлорун желге тарап,
кез-кезде мен тарапка койот карап.

«Теңир ай, бул не деген кереметиң!?» –
карегим тарта албастан карай бердим.

Укмуштуудай уккулуктуу шыңгыраган,
добушка дитим буруп кулак салам.

«Чыланып шорго денең бүтүп калдың,
денеңди шул булакка жууп салгын.

Көңүлүң сергигенин сезсең, анан,
чыгып кел бери карай, күтүп турам...» –

Бул добуш суудан эмес – тиги аскадан
жаңырып, миң түрлөнүп чыгып жаткан.

Өзүмө назар салам өйдө туруп,
этегим делбиретет шамал уруп.

Жупжука аба сымал үлбүрөгөн,
үстүмдө көгүш көйнөк дүрүйөдөн,

чубалган кенен этек, сан-миң гүлгө
оролуп, желге үйлөнүп турган эле.

Чечинбей үлбүрөгөн көк көйнөкчөн,
мупмуздак мөл булакка түшөт экем.

Талыкшып ысып-күйгөн денем муздап,
жепжеңил көпөлөктөй сезем чыйрак.

Кош колум эки жакка сунам жайып,
кушка окшоп учуп жөнөйм канат кагып.

Арчага зоо боорунда учуп барам,
жанына Зымырыктын конуп калам.

Тилдерин жан-жаныбар сүйлөп жаткан,
түшүнүп жатканыма таңымды артам.

Сүйлөшүп Зымырык куш, арча менен,
кадимки адамдардай ой бөлүшөм.

Жагымдуу, назик, шыңгыр үнү менен,
сөз айтты Зымырык куш мындай деген:

«Азаптуу арманы көп Эштек кызы,
ага сен кайгырбагын, жазууң ушу.

Алдыңда азап күтөт дагы канча,
алардан жалтанбастан тике кара.

Жетилип кайратыңа келип калдың,
алтын боо Ак шумкарды колуңа алгын.

Балапан түгү түшүп чыйралганча,
жашырып суук көздөн аяр сакта.

Ичиңе сактап келген атын анын,
жеткиче баралына, атабагын.

Тартылтып көз алдыңа көргөзөмүн,
күйөөрү-күйгүзөөрү ким экенин.

Кирпигиң ирмебестен карек кадап,
көргөнүң көңүлүңө калгын сактап.

Сансыз эл – сазда өлөңдөй кыжылдаган,
туулган тургуну көп турагынан.

Таш дубал адам өткүс курчап турган,
тетиги зор калаага назар бурсаң?

Душмандын толтоосунда бир аруу зат,
бир күндө сени менен бир көз жарат.

Түгөйү Акшумкардын Бозумтүлөк,
мезгили жеткен кезде издеп келет.

Кайгы да, кубаныч да шол калаадан,
келерин шордуу ургаачы, эске салам.

Чоң энең Зулейхага бир кезекте,
не күтсө баарын ачык айттым эле.

Каны бар анын сенде, ошондуктан,
сага да көп нерсени айтып жатам.

Көз кырың төмөн бургун, арсак-терсек
аскалуу, аян-сырлуу Кара-Тибет.

Ааламдын сырын билген аярлары,
шумкарлар төрөлөөрүн билип калды.

Шондуктан аман-эсен сактайм десең,
жарыгым, жер кезесиң балаң менен.

Перзентти ушунча жыл зарлап күткөн,
төрөйсүң жан чыдагыс азап менен.

Тогуз күн кыйноо тартып толготосуң,
жаныңда жалгыз гана Бурул болсун.

Ал эми нээти бузук бирөө болсо,
төрөлгөн наристеге кылат жолтоо.

Оп тарткан эң биринчи деми менен,
жаман ой таза канга сиңет терең.

Коштогон нуру менен аппак булут,
бир келет мөлтүр суусун жерге куйуп.

Тостуруп таза идишке булут суусун¹,
төрөлгөн наристени жуундургун.

Анан да эч унутпай эске сакта,
апкелет ач болотту² карт думана.

Аяндын бул бөлүгүн айтпай жанга,
Айкөлдү төрөгөнчө бекем сакта...

Ал эми азыр нени көрсөң кызым,
жар салып, жорумчуга жоруттургун». –

Зымырык коңгуроолуу алтын боону
колума бекем байлап ороп койду.

Олтурган бутагынан жылса нары,
зоо жарып Акшумкардын шаңшыганы,

атылып көккө учту канат керип.
Теңир ай! Доошу жанга кайрат берип.

¹ *Булут суусу* – Айкөл Манас төрөлгөндө булуттан аккан суу боз үйдүн түндүгүнөн агып түшөт. Аны менен ымыркай жуунтулат.

² *Ач болот* – сырдуу кылыч. Аны Күчүгөн апкелип берет. Согуш учурунда шилтенген болот кылыч кадимкидей узарып бир нече кишинин башын кыйган. Ач болот же Ач албарс кылыч кындан суурулганда сөзсүз түрдө канга сугарылууга тийиш болгон.

Шуулдап канатынан чыккан желге,
дүпүйгөн зор арчанын шагы ийиле,

жаңырып аска-зоолор үндөн чыккан,
шагырайт шагыл таштар төмөн учкан.

Бир серпип тиги тоонун аңын алат,
бул тоонун илбээсини өзү барат.

Алынган арстан-шерге санак жетпейт,
серпкени Акшумкардын жаза кетпейт.

Оролгон боо узарып кайда барса,
алтын боо эч тоскоолдук кылбайт кушка.

Бир кезде келип калам Чоң-Конушка,
ак өргөө, түпөктүү туу чамгаракта,

туурунан ак өргөөнүн эр жагында,
Акшумкар орун алды добуш сала.

Төмөнкү жайыктагы кичи өргөөдө,
муштумдай куш олтурат, анан күйкө.

Жанагы Акшумкардын алган аңы,
жыйылып өргөө алдына батпай калды.

Аттигин! Кызыл түстө Кыз-Көл суусу,
шаркырап серпкен аңды каптап турду.

Жүрөгүм атылчудай түрсүл кагып,
ордумдан ыргып турсам, таң агарып,

ойгонуп жан-жаныбар калган экен,
шырп бербей жыла туруп, түндүк серпкем.

Өрөпкүй сууну көздөй бара жатам,
түшүмдү бирден талдап ойго батам.

Ойдогу Балыктуунун муздак суусун,
түшүмдө кечкен сымал кечип турдум.

Жанатан салмактанып оор тарткан,
чыйралып денем муздап, сергип барам.

Заарда бейкут, тыптынч Талдуу-Булун,
мелтирейт көк ирими Балыктуунун.

Жарышып оюн салып акчабактар,
чочушпайт дегеле бир сенден алар.

Кызыгып оюнуна балыктардын,
муздагын тоо суусунун сезбей калдым.

Тазарып, көңүлүмдүн кири кетип,
арылып баскан ойдон, жеңил сезип,

көк кашка Балыктууга алкыш айттым,
шашылбай суудан чыгып үйгө кайттым.

Өргөөгө чыга бериш бир дөңчөдө,
туруптур мени карап Бурул эне.

Жанына шаша келип жаш балача,
колумду мойунуна арта сала,

сезилип Бурул энем чоң энемдей,
жыттадым бырыш жүзүн ага эркелей.

Экөөбүз ушул тейде бир топ турдук,
ал анан жайланышып дөңгө олтурдук.

Таңдагы көргөн түштү шашылбай жай,
энеме айтып жаткам бирден талдай:

«Көк-Теңир, тобо кылдым, эки киши
көрүүгө мүмкүн беле бирдей түштү?». –

капыстан чыккан үнгө жалт карадык,
жакасын уучтай кармап турат Жакып.

Келгенин кайсыл маалда Жакып хандын,
түшүмдү айтып жатып байкабапмын.

Ал дагы жаныбыздан орун алып,
баштады көргөн түшүн жай кеп салып:

«Жалгандан туяк көрбөй өтөмүн деп,
ынагам ушул ойго ичимден бек.

Акыркы жылдардагы баштан өткөн...
Аттигин, аны оңдоого болбойт дегем.

Кундуздар... Араздашуу эл-журт менен,
кайт кылып көңүлүмдү чөгүп кеткем.

Так кесе үмүт үзүп калган кезде,
Көк-Теңир бир бишарат берди бизге...

Бөлүнгөн күндөн тарта апам менен,
түштө эмес, өңүмдө да эскербегем.

Биз менен чогуу качпай койгону үчүн,
эч качан эскербейм деп кылгам бүтүм.

Тируүдө кечкен апам түшкө кирип,
түйшүктө жүргөнүмдү сезип, билип,

ийилчээк, назик, жумшак манжалары,
жүзүмдөн эркелете сылап жатты.

Билбеген көңүл калуу не экенин,
наристе кездегидей эркеледим.

Берч болуп каткан черим көңүлдөгү,
апамдын мээриминен эрий берди.

Кебездей ак булутка чүмбөттөлгөн
апакем бир муңайым сүйлөйт экен:

«Чырымтал түгүң түшпөй кордук тартып,
уусуна шол азаптын калдың катып.

Куураган кулчулуктан калган мүнөз,
кыйдылык адат болду түк ишенбес.

Жарыгым, өмүр – тамчы,– ташка тамса,
ал кургайт ачып көзүң жумганыңча.

Көз ирмем өмүрүңдү кымбат баалуу,
кор кылба көр байлыкка калабалуу.

Күнүмдүк коногусуң кең жарыктын,
акысын актап өткүн таткан туздун.

Келаткан хан тукуму үзүлбөсүн,
аткаруу бул жарыкта зор милдетиң.

Так салдың көңүлүнө алган жардын,
тазарткын колдон келсе, тилимди алгын.

Мына азыр мени ээрчигин, кулунчагым,
муногул жиптин учун бек кармагын.

Алпарам Чыйырдыга, жакшы тыңда,
аралаш ал кабылган аян-сырга...» –

карматып жибек жиптин учун мага,
апакем көтөрүлөт көк асманга.

Кош колдоп жиптин учун бекем кармап,
артында баратамын тик салаңдап.

Алпарып көз мелжиген көк аскага,
апакем колун салып бир уяга,

алды да коңгуроолуу Акшумкарды,
текөөргө алтын боону оройт дагы,

бир учун оң колума бек карматып,
кондурат зор арчага аны алпарып.

«Алпарып Акшумкарды Чыйырдыга,
карматкын алтын боону өз колуна.

Убактым бүтүп калды, кулунчагым,
тапшырган аманатым, так аткаргын!» –

Ушинтип булут тарап аны менен,
көрүнбөй апам көзгө калат экен.

Бир кезде шуулдаган добуш чыгып,
биз жакка учуп келди бир Зымырык.

Үстүнө Акшумкардын аяр келип,
конду анан кооз канатын кенен керип.

Коркомбу, эмнеликтен, билбейм неден,
кармаган алтын боону ага берем.

Зымырык бир чеңгелин серпип салды,
колума бир түйүнчөк түшүп калды.

«Хан Жакып – эмнени алдың? Жакшы кара,
аны бер кийинки алган зайыбыңа...» –

Токтобой куш жанынан зымырадым,
такатсыз жар түбүнө түшүп калдым.

Карасам түйүнчөктү шашкалактай,
кадимки турумтайдын тукумундай,

бар экен кош жумуртка, аярладым,
кастарлап койнума катып алдым.

Аңгыча Зымырыктын үнүн угуп,
караймын ал тарапка көңүл буруп.

Ишенбей көргөн көзгө таңым артат,
Чыйырды көк көйнөкчөн шакта олтурат.

Калганы өзгөрүүсүз, ойлоп көрсөм,
түшүнө Чыйырдынын окшош экен...

Акыры үй алдына жетип келдим,
койнумдан түйүнчөктү алып бердим.

Бакдөөлөт түйүнчөктү чечкенинде,
туруптур боз куш менен жүдөө күйкө.

«Мен жана Зымырыктан жумуртка алгам,
койнумда чегилгенин!..» – деп таң калам.

Коңурсуп кандын жыты мурун жарып,
ойгонсом калган экен таң агарып...» –

Жакып хан түшүн айтып бүткөн кезде,
карадык «шуу» деп чыккан үшкүрүккө.

Кумсарып каны качкан сулуу жүзү,
Бакдөөлөт жыла басып жакын келди:

«Чекилик менден кетти, кечир ханым!
Күтүүгө үйдө олтуруп чыдабадым.

Кандайдыр шашып келип мага жакын,
колума эки кушту карматасың.

Көлкүлдөп коргошундай бүткүл денем,
дирилдеп эмчектерим ийийт экен.

Ал тигил байбиченин өргөөсүндө,
талпынып Акшумкар куш турган эле.

Алиге кулагыма жаңырыктап,
шаңшыган ошол куштун үнү угулат.

Зырылдап эмчектерим, чочуп кетсем
небакта таң агарып калган экен...

Улаккан кайним кечээ туура айтты,
уу тилим жүрөгүңө далай батты.

Астыңа келсе атаңдын кунун кеч деп,
айтылат байыртадан элде бир кеп.

Чын болсо хан Эштектин кызы экениң,
кетирген кемчилигим кечирээрсиң?..» –

Бакдөөлөт кескин бүттү сүйлөгөнүн,
мен болсо ага карап үндөбөдүм.

Бир кыйла өкүм сүрүп дүлөй тынчтык,
биринчи сөз баштоого даабай турдук.

Көтөрүп башын өйдө карап мени,
көңүлсүз Жакып анан мындай деди:

«Түшүбүз үчөөбүздүн бирдей экен,
бир жандык сойуп элден бата алсак бейм...» –

Жакыптын калыптанган сараңдыгы,
калбасын абдан жакшы билсем дагы,

көңүлүм ооруй түшүп, жыйып демди,
так кесе өз ойумду айткым келди:

«Үйрүндө Күмүш-Жалдын тогуз жылы
туу калган ак боз бээ бар , сой ошону.

Чакыргын эл-журтунду. Жорумчуга
жорутуп калайыктан алгын бата!..» –

Алдырып курмандыкка ак боз бээни,
ал күнү чакырганбыз баардык элди.

Чоң-Конуш мен көргөнү бүгүнкүдөй,
ажары чыккан эмес күлүмсүрөй.

Кары-жаш, таарынышкан ага тууган,
калышпай чакыргандар чогулушкан.

Табият жасагандай атайы эле,
секиси Чоң-Конуштун – жыйын-дөбө.

Кандайдыр талаш-тартыш болсо элде,
чогулуп чечилүүчү ушул жерде.

Көркүнө чыгып бүгүн жыйын-дөбө,
дүпүрөйт үстү толуп келген элге.

Чогулган калайыкка жүзүн буруп,
Жакып хан мууну бошоп жашып туруп:

«Туугандар, өтүнөөрүм адегенде,
пенделик кетиргеним кечиргиле.

Унутуп таарынычты, чакыртканда
келдиңер бириң калбай, не дейм буга!

Сүйүнүп сөз табалбай турам, калкым,
баалабай кетирипмин элдин баркын.

Кетирген кемчилигим, ага-тууган,
кечирим кылыпсыңар, көрүп турам.

Кубанып айта турган сөзүм бүгүн,
жоруп бер аялдардын көргөн түшүн.

Бирдей түш көрүптүрбүз үчөөбүз тең,
жакшылап жоругула мен өтүнөм?!.» –

Ушинтип жашык сүйлөп, андан нары,
түндөгү көргөн түшүн жай улады.

Мен дагы көз алдыма элестедим,
керектүү жерин кайра айтып бердим.

Андан соң Бакдөөлөт да айтып берди,
бирдей түш таң калтырды калың элди.

Уккандар Көк-Теңирге нээт буруп,
турушту жака кармап тооп кылып.

Баарысы ичтен тынып турушту эле,
байкоосуз үн угулду бир мезгилде;

«Калайык! Бишаратты таасын чечер,
арада Өгөө абамдын жоктугун көр!

Өзгөртпөй, бурбай-бузбай бул аянды,
жоруучу арабызда адам барбы?» –

Бир кезде калың элдин арасынан,
бир адам жай козголуп турду ордуна.

Жашына төп келбеген салабаттуу,
жан экен Эрен Бакай асыл-нарктуу.

Өзүнө жарашыктуу салмак менен,
шашылбай чок ортого басып келген.

Белинде кемер курун чечип туруп,
мойнуна арта сала таазим кылып,

нурданып куба жүзү, алагар көз
акылдын нурун чачып, айтылган сөз –

ошондо журт тилегин ийинине,
көтөрүп тургандыгын туйдум эле.

«Журтум ай, уят кылбай ата арбагын,
жорууга уруксат бер, сөз алайын?..» –

Дамбаны суу жыргандай дүр деп баары,
жорушун Эр Бакайдын кабылдады.

«О Теңир! Көпкө берер ырыскыңды,
берериң аз калыптыр, ушул чынбы!» –

ушинтип оң жак ийнин карап анан,
кайрадан Эрен Бакай сөз улаган:

«О тиги Ууз хандан бери карай,
келаткан хан тукумга учук улай,

туурубуз – уйуткулуу алтын такка,
туйгуну конот экен эми накта!

Чабытын кенен таштап канат кагат,
чачылып, азгандардын баарын табат

Бир жактын күчтүү жоосун багындырса,
калганы өзү келет кулдук ура.

Тебелеп басып алган жерибизди,
тепселип кулга айланган элибизди,

үзүлгөн үмүттү улап, журтту кураар,
бөлүнгөн хандыктарды кайра жыяр,

кылымдар калтыргыдай кыргыз атын,
кыраан шер төрөлмөкчү, асыл калкым!

Чыйырды жеңем ошол Айкөл-Шерди,
периштем жай чилдеде төрөйт деди.

болбосун тилим жазык, Көк-Теңири,
жоруган түштү тушташ бергин эми!

Омийин! О калың журт бата бергин,
ушул түш-түш болбостон тушташ келсин!!» –

Алагар көздөрүнөн жаш куйулуп,
Эр Бакай колун жайды бата кылып.

Дүңгүрөп олтурушкан элдин баары,
чөгөлөп текши карап кыбыланы,

Теңирге баары бирдей тилек айтып,
колдорун көккө созду бата тартып.

Көрүнбөй жердин бети, ысып денем,
ошондо көлкүп-эрип турган элем.

Көк жарган батага удаа ак боз бээни,
калайык курмандыкка чалды эми.

Ошол күн кандай өтүп кеткендигин
дендароо абалда элем, эч сезбедим...

Эт желип, бата айтаарда Эрен Бакай,
кайрылып кайта дагы сүйлөдү жай:

«О журтум, кечиргиле, муну айтпасам,
кечиргис кусуруна сөздүн калам.

Чыйырды жеңем менен хан абамдын,
жорубай койдум эле түш аягын.

Кан жыты шамал айдап коңурсуган,
каптаган Кыз-Көл суусу мурун жарган,

эмнеси экендигин аттап кетсем,
айыбын акырында тартат экем.

Аттигин! Жаркыраган жарык дүйнө,
ардайым тизгиндешсиң айсыз түнгө.

Кусуру кундуздарга кылган хандын,
агызат көл суусундай урпак канын...

А бирок алдыбызда күтпөсүн не,
берели ак батаны бул жеңеме.

Баарыбыз тилээрибиз Көк-Теңирден,
төрөлсүн калкы күткөн Айкөл-Эрен!!

Омийин! Ак батабыз кабыл болсун!
Абамдын тууруна шумкар консун!» –

БАТМАЗУУРАНЫН (Чыйырдынын) ШЕРДИН ЖҮРӨГҮНӨ ТАЛГАК БОЛУШУ

Арадан Ай толугу үч которуп,
чыкылдап кыш чилдеси күчкө толуп,

«тү» деген түкүрүгүң жерге түшпөй,
муз болуп катып калат ээкке шиштей.

Ушундай кычыраган кыш чилдеде,
Теңир ай, талгагымды билгенимде,

кең дүйнөм алакандан тар болду го...
«Жесем ээ шер¹ жүрөгүн!» деген ойго

берилип, бир адамга айткым келген,
тирүүлөй шер жүрөгүн сууруп берген.

Тартылып карегимде даана көрдүм,
талгагым кандыруучу шер түспөлүн.

Мен аны сан миң шердин арасынан,
караңгы айсыз түндө тааный алам.

Жүрөгүн тирүүсүндө тайбас шердин,
суурутуп ошол замат керек жешим.

¹ *Шер* – жырткычтардын эң жүрөктүүсү Жолборстун сырт-таны жөнүндө сөз болууда.

Ал шердин тирүү каны перзентиме,
шердигин курчутуу үчүн керек эле.

Ушинтип эңсөөм артып күндөн-күнгө,
не кылар айла таппай жүргөнүмдө,

кеч бешим, шыгайлардын хан Бакайы,
келатып Кызыл-Суудан кирип калды.

Табитим эч нерсеге тартпай, азып,
жүрөгүм тамак албай калгам катып.

Хан Бакай ал түрүмдөн чочуңкурап,
энеме не болгон деп суроо салат.

Чочулап экөөбүз тең эч кимге айтпай,
жүргөнбүз ичибизде сырды ачпай.

Кыйылып, кыйбасынан Бурул энем,
кыйытып иш маанисин айткан экен.

Хан Бакай «талгак» деген сөздү угуп,
акылдуу көздөрүнө жаш кылгырып,

калдастап сүйүнгөнүн жашыралбай,
ал дароо аттанды эле эч кармалбай.

Ал анан Жакып ханга түз барыптыр,
энемден уккандарын кеп салыптыр.

«... Сүйүнчү Жакып ханым, тилегиңди
бериптир эми чындап Көк-Теңири!

Байбичең чын-төгүнүн айрый албай,
жүрүптүр жан адамга сыр чыгарбай.

Сыр кылып Бурул эне ушул сөздү,
угузбай Чыйырдыга, айтып берди.

Түн бойу ишенимдүү жигиттерди
чогултуп, аң уулоого жиберели.

Талыкпай булуң-бурчту издеп көрсүн,
так ошол кабылан-шерди кармап келсин». –

Хан Жакып бул кабарга чын таң калып,
сүйлөптүр кубангандан каргылданып:

«Бакайым, чын сүйлөсөң оозуңа май!
Турамын кулагыма ишене албай!

Чын эле көргөн түшүм тушташ келип,
угамбы перзент үнүн Теңир берип!

Көк-Теңир! Жолдугуңа аксарбашыл,
жигиттер, апкелгиле, чалам азыр.

Бакайым, кандай десең анын баарын,
токтоосуз айтканыңдай аткарамын». –

Улаккан, Акбалталар баш болушуп,
түн бойу кетишиптир ат койушуп...

...Заарда кобураган үндөн чочуп,
чыгыптыр Бурул энем сыртка коркуп.

Аярлап аш үй жакка басып барса,
ак боз бээ жетелеген бир жаш бала,

туруптур Бекайдарга бир нерсе айтып,
энемди көрө койуп калат шашып:

«Хан атам аксарбашыл айткан экен,
ошого ушул бээни алып келгем.

Келгемин айман-аргын айылынан,
боломун Сактан уулу Козубаян.

Энеке, макул болсо ханыша апам,
сөзүм бар, бир өзүнө жалгыз айтам». –

Таң калган, өзгөрүлгөн өңү менен,
эшиктен шаша кирди Бурул энем.

Сырттагы көргөндөрүн айтып анан:
«Кирсинби тиги бала?» – деди маган.

Мен дагы энемден кем таңыркабай,
мейли деп баш ийкедим сөз айталбай.

Он эки-он үч жашар тирикарак,
жаш бала сырттан кирди ылдый карап.

Үн катпай бир аз туруп анан гана,
сөз айтты тиешелүү жалгыз мага:

«Апаке, эки күнү мындан мурда,
баргамын жылкы карап Бугулууга.

Ошондо кең булундун өрүшүнөн,
апаппак көзү оттой шерди көргөм.

Жапжаңы, өгүздөн чоң бугуну алып,
туруптур ак тумшугун канга малып.

Жүрөгүм жарылчудай корктум, бирок
кайрылып арт жагыма качканым жок.

Мен сага тийбейм, баатыр, сен да мага
тийбегин, залалым жок дедим ага.

Күрүлдөп, оттой күйгөн карек кадап,
токойго кирип кетти жай кадамдап.

Апаке, ал сыягы сөз түшүнөт,
керексиң, жүрү десем ээрчип келет.

Койгомун айткым келбей аны эч кимге,
капыстан айткым келди азыр сизге,

Сиз мени баласынтпай, каныша апа,
бериңиз аткаргын деп зор тапшырма.

Ишеним көрсөтсөңүз жалгыз мага,
жөнөймүн сыр ачпастан бир да жанга.

Бериңиз тогуз кулач жибек аркан,
жиптери болуш керек алтындаткан.

Болгону, Бурул эне экөөңүздөр,
ак дилден батаңарды бериңиздер!» –

Теңир ай, сөзүн угуп жаш баланын,
дапдырап билбей турдум не айтаарым.

Көктүгү, өжөрлүгү, тайбастыгы
көгүлтүр карегинен жанып туру.

Акыры сөз айталбай ичтен тындым,
суроосун аткарууну бүтүм кылдым.

Куйултуп көздөн жашын мөлтүлдөгөн,
кош колун көккө созуп Бурул энем:

«Көк-Теңир! Сезимине туйум берип,
турбагын бул баланы сен жиберип?

Баланын сөзү эмес, сүйлөп турган
бул сенин кереметиң – бийлик кылган.

Жар болуп жаш балага Көк-Теңирим,
тилеги, өтүнүчү кабыл келсин.

Оомийин! Жолуң болсун зирек балам,
колдосун жигит пири Бек-Шаймерден!..» –

Арканды белине ороп Козубаян,
шар минип кула атына сапар алган.

Бир азга Бурул энем ойлуу туруп,
ал анан чочугандай башын буруп:

«Чыйырды, кайдан билет жаңкы бала,
тирүү Шер керектигин талгагыңа ?...» –

Менин да таңым артып баятадан,
ойумда ушул ойду ойлоп тургам.

Үн дебей ийинимди куушурдум да,
ордумдан тез кыймылдап чыктым сыртка.

Бетимди тызылдатып таң зыркаары,
карыгып каректерим жаш каптады.

Келаткан дүбүрттү угуп көңүл бурсам,
көрүндү бир топ атчан келе жаткан.

Жакып хан, уруу башчы аксакалдар,
тай минип чапкылашкан ойноо балдар,

дүбүрөп өргөө алдына келип түштү,
астынан утурулап энем күттү.

Жашырбай кубанычын маңдай жарып,
Жакып хан аттан түшкөн жагалданып.

Байланган бээни көрүп токтоп калды,
ал анан таң калгандай үн чыгарды:

«Ой тобо, мунореки кула бээни,
жайыттан кайсы азамат кармап келди?

Деги эле адам колун жаныбарга,
тийгизбей, ыраа көрбөй кармаганга,

бүдүрдөй темгили жок эч жеринде,
буладай ак болоорун сездим эле.

Аны мен туулганы ыйык сезгем,
санаксыз үйүрүмдүн куту дегем.

Кечте угуп жакшы кабар, ошол замат,
бул бээни «аксарбашыл» койгом атап.

Үйүргө кошуп айдап келгиниң деп,
жиберип жылкычыны аттанды элек.

Капырай, бизден мурун келгенине,
таң калып турам чындап, Бурул эне...» –

Жакыпка жооп айткыча Бурул энем,
көрүндү Козубаян белесчеден.

Ал минген атынан да бийигирээк,
келатат апапакай Шер жетелеп.

Байлоодо аттар үркүп, айрымдары
чыңырып сийип жатты кызыл канды.

Куйругун кыпчып иттер үйгө ыктап,
кыңшылап коркконунан жер тытышат.

Торсойгон тиги бала аты үркпөй,
келатат жайбаракат Шер жетелей.

Бир да жан ызы-чууга көңүл бурбай,
турушат бала жолун утурулай.

Ээрчиген тайган өңдүү жаш баланы,
таңкалты Шердин ээрчип келатканы.

Эч кимге назар бөлбөй түптүз гана,
бастырып келди менин так жаныма.

Жумуру үбөлүктөй арча менен,
кемээчтеп шерди байлап койгон экен.

Колунда аркан учун берип мага,
жүз бурду аттан түшүп кыбылага.

Тургандар үндөбөстөн биздей баары,
карашты жүз бурушуп кыбыланы.

«Көк-Теңир! Бир өзүңө нээт буруп,
аткардым вазийпамды койгон буйруп.

Баш тартпай өзүң берген буйругунан,
досумду курмандыкка кыйып турам.

Төрөгөн наристеси зарлуу эненин,
айбаттуу аппак Шердей болсун деймин.

Жүрөгү жүрөгүнөн орун алсын,
Шер каны, эне каны тең айлансын.

Оомийин, Көк-Теңири, кабылдагын
чабылчу курмандыкка Шердин жанын!» –

ушинтип бата тартып Козубаян,
шашылбай мага чукул келип анан,

белинде ак болотун кындан алды,
суналып жаткан Шерге басып барды...

Теңирим, сен буйруган буйрук беле,
арканды жана мага бергенде эле,

аппак Шер кыбылага башын буруп,
жатты эле эки колун алга сунуп.

Шол бойдон балбылдаган көздөрүнөн,
от жанып жаткан болчу кебелбестен.

Тизелеп Шердин башын сылап бала,
акырын күбүрөдү жаш кылгыра:

«Перзентсиз зарлап жүрүп өтүп кеткен,
комузчу – аргындардан Сактан деген,

олтуруп Кызыл-Омпол дөбөсүнө,
ойнотуп укмуштуу күү чертээр эле.

Зар какшап эркек бала тилек кылган,
ат койуп кыялында – Козубаян.

Атамдын кыялында жаралыпмын.
«Балдардын периштеси» деп аталдым.

Зарына чыдай албай аруу апамдын,
апкелип шер досумду курман чалдым!» –

Шарт уруп ак болотту Сол колтукка,
иргилтпей Шер жүрөгүн сууруп удаа,

ыпысык каны аккан калыбында,
жүрөгүн оң колума карматты да,

айнектей асман түстүү көздөрүнөн,
жаш төгүп жалынычтуу мындай деген:

«Апаке, создуктурбай бачым жеңиз,
досумдай айкөл болсун перзентиңиз.

Жалганда жараш үчүн зор керекке,
Шер досум бул жарыкка келген эле.

Аткардык экөөбүз тең ал милдетти,
кайтууга асыл эне, бурсат берчи?!» –

Оозума салсам эрип Шер жүрөгү,
денеме каным менен таркай берди.

Баланын сөзү менен бир мезгилде,
байкалбай шер жүрөгү бүткөн эле.

Көлкүлдөп коргошундай эрип денем,
кайрат-күч таркаганын сезген элем.

Заматта булут болуп Козубаян
каптады айлананы берип аян.

Көрүнбөй Шер денеси, минген аты,
түтүндөй көтөрүлүп учуп жатты.

Көрүнөө Көк-Теңири берген аян,
көз менен көргөндөрдү таң калтырган.

Пенде эмес табият да таңы артып,
кыймылсыз жан-жаныбар турду катып.

Кыймылдап кыйладан соң Агыш аба,
кош колун өйдө созуп көк асманга,

мончоктоп шоргологон ысык жашы,
сарыгып көкүрөгүн жууп жатты.

Кардыккан муңайымдуу добуш менен,
жалынып Көк-Теңирге мындай деген:

«Жараткан! Кудуреттүү күчтүн ээси,
өзүңө нээт бурдук, акыл берчи!

Көргөзгөн бишаараттын жолдугуна,
чалалы ак боз бээни курмандыкка.

Апаппак сүткө окшогон адал малдын,
жан-досу тартуу өзүңө – кабыл алгын?!.

Омийин! Баардыгыбыз тилеп турган,
Көк-Теңир, ак тилекти кабыл кылсаң?!» –

Кула бээ курмандыкка чалынарын
сезгенин, көөмөйүмдө туйуп жаттым.

Жетекке элпек басып, жыгышарда
өзү эле жүзүн буруп кыбылага,

астыңкы кош тизесин бүгүп, анан
баштанып кут тарапты жатып алган.

Ошентип кула бээни курмандыкка
чалганбыз Көк-Теңирдин жолдугуна.

Чабышып чабармандар аңчыларга,
кошулуп калды көбү ак батага.

Жаш-кары дебей баары бир тилекте,
беришип ак батаны тарашты эле.

АЙКӨЛДҮН ТӨРӨЛҮШҮ

...Кубаты перзентимдин карындагы,
кур санаа, күйүтүмө болуп дары,

бүлкүлдөй бөйрөк тепкен кыймылынан,
бөксөрбөс улуу тоодой кайрат алам.

Ошол жыл жерге түшпөй жай саратан,
жай чилде жылдагыдан мээлүүн тарткан.

Көбөйүп сүйлөчүлөр жоромолдоп,
келишет келер кезден кеп-сөз козгоп.

«Кайрымдуу – каарына тоңдурбаган,
күйгүзүп калктын көөнүн оңдурбаган,

алпейим жайлоо сымал Айкөл Шердин
табият далилдөөдө төрөлөрүн», –

ушинтип ой-жоруусун Жакып ханга,
айтышып жолдук алат каалаганча.

Ал эми Бурул энем экөөбүзгө,
келгендер жагышчу эмес такыр эле.

Калп сүйлөп бой эрите салышып кеп,
келбесин нээти кара «балчымын»¹, – деп,

¹ *Балчы* – төлгө салганды жана алдын ала айтканды билген адам.

деген ой тынчыбызды алгандыктан,
кеңештим ханыбызга аргасыздан:

«Сөзүмдү көңүлүңө албай жакын,
сен аны туура баалап жооп айткын.

Жоромол айтуучулар өтө эле көп
келгенин көңүлүмө көрбөдүм эп.

Балчынын түсүн кийген нээти кара,
болбосун келгендердин арасында.

Тил алсаң Көбүктүүнүн ичиндеги,
буйткалуу Бөйрөк конуш эсиндеби?

Жанымда Бурул энем болсо болду,
жайласак деп ойлодум биз ошону.

Жиберип ишенимдүү жигиттерден,
аптада кабар алып турасың дейм.

Ал эми келген-кеткен кишилерди,
кабылдап кайра узатуу – Хан милдети.

Шондуктан жылдагыдай хан ордодон,
калганың туура болоор козголбостон.

Ойумду кандай дейсиң, урматтуу Хан,
дилиңде эп көргөнүң ачык айтсаң?» –

«Туура айттың, Бөйрөк конуш буйтка, ылымта
баарынан өтө эле мол отун-сууга.

Төр жагы Көбүктүүнүн жалама аска
өзөндү бойлоп барат, жол жок башка.

Оозунда кең конуш бар –Улар-Ташта,
конушкан Улаккандар быйыл жайда.

Милдетин күзөтүүнүн күндөп-түндөп,
туурадыр, мен аларга койсом жүктөп.

Ал жакка жигит-жалаң чаптырбастан,
ар апта кабарды өзүм алып турам.

Заарда жүк коёбуз, камдан дейин,
конушка эрте өзүм жеткирейин...» –

Ошол жай биз Бөйрөккө келген кезде,
саратан төбөдөн ооп калган эле.

Жакындап келген сайын күткөн убак,
күн өтпөй кылым болуп ал узарат.

Хан Жакып үзгүлтүксүз апта сайын,
атайын келип сурайт алы-жайым.

Кеп куруп келер-кетер энем менен,
кеткиси келбегенин туяр элем.

Ал качан жөнөөр мезгил жеткен кезде,
бир сөздү кайталоочу бирдей эле:

«Эти ооруп калса эгер Чыйырдынын,
токтоосуз Бекайдарды чаптыргының!..» –

Аралаш арча, кайың, четин, терек,
шуулдап эрке желге жай термелет.

Жанчылып ташка урунуп бышып бүткөн,
көбүктүү бал кымыздай көбүк черткен,

шаркырап өзөн жарган шайыр күүсүн,
чарчабай черте берет ал күнү-түн.

Түр салган тукабадай түптүз жерге,
аземдүү аппак өргөө тигилди эле.

Тиреген алтын бакан чамгаракты,
ак ишин өтөөр күнүн күтүп жатты.

Атайын даярдалган өргөө ичине,
кирмекмин толгоом бышып жетилгенде...

Олтуруп-туруум оордоп күндөн-күнгө,
ооруксуп калганымды билгенимде,

өзгө эмес өзүмдө да сыр бербестен,
алты күн айтпай жанга чыдай бергем.

Алтынчы күндүн таңы, чыдай албай
акырын, алым куруп онтодум жай.

Болжогон мезгил жакын калган кезден,
бүкүлү¹ жатар эле Бурул энем.

Жан ооруп, алсыз добуш чыгаар замат,
жаныма жетип келип колум кармап,

чыпылдап маңдайымдан аккан терди,
эч нерсе сүйлөй албай аарчий берди.

Алты күн менден ашык азап тартып,
ал араң чыдаганын айтты жашып.

¹ Бүкүлү – кийимчен.

«Баардаш кыл¹, дагы деле Көк Теңир жар,
алдыда азабы мол үч күнүң бар.

Тил алсаң, кызым, кабар айттыралы
Жакыпка, Бекайдарды чаптыралы.

Жүрө кой, ак өргөөгө алып барам,
карууман бекем кармап мага таян.

Кымындай жерден жазып кем кылбагын
таалайын, зарлап күткөн бул баланын.

Өзүнө ылайыктуу жерде гана,
төрөшүң зарылдыгын түк унутпа.

Өргөөнүн үзүктөрүн сыйрып салам,
серп салсын кенен-кесир сырдуу Аалам.

Чыдайсың дагы үч күн бул толгоого,
төрөлсүн күткөн перзент хан ордодо...» –

Арналган өргөөсүнө наристенин,
«Көк-Теңир, буйургун!» деп аттап кирдим.

Асылып ак баканга үч күн үч түн,
жалынып Жараткандан жардам күттүм.

Жаш өтүп, этим катып калгандыктан
тогуз күн жан чыдагыс азап тарткам.

Ажырап бараткандай сөөктөрүм,
жалындап күйгөн оттой өрттөнөмүн.

¹ *Баардаш кыл* – ал-күчүңдү жыйнап чыда.

Эзилип кош бөйрөгүм, белим сыздап,
кучактайм ак баканды улам ыктап.

Белимден бек кучактап Бурул энем,
тартууда ачуу толгоо мени менен.

Күндүзү күн аймалап жүзүм сылайт,
түндөсү сансыз жылдыз кошо ыйлайт.

Үзүгү сыйрылган чоң ак өргөөдө,
наристе азап менен төрөлүүдө...

Бекайдар барганда эле келген Жакып,
жалынып Көк-Теңирге, таштай катып,

күнү-түн жүзүн бурбай кыбыладан,
жаш төгүп олтурганын энем айткан.

Акыры чыдай албай атын минип,
кетиптир дайнын айтпай талаа кезип...

Азаптуу тогузунчу түн да келди,
толгон Ай нурга бөлөйт теребелди.

Баягы Чилмайранда шыңгыраган
назик үн шоокумданат жылдыздардан:

*«Жарыгым, кызым, кайраттан,
жардамды берем алыстан.
Эскерип бала кезинди,
эс алтсам деймин сезимди.
Пенде-Эне менен бир кезде,
ырдаган биздин ырды эсте.
Шондогу эне тилеги,
акталды, кызым, бил эми...»*

Имерип катуу толгоо, жылдыз үнүн
угузбай, кетип барат алы-күчүм.

Тунарып каректерим баратканда,
чоң энем туруп калды маңдайымда.

Кайраттуу каректерден мээрим төгүп,
сылады кош бөйрөгүм ал эңкейип.

«Шыңгыр» деп чыккан үнгө назар салам,
Чыйырды турат сыртта туулгачан.

«Жарыгым, мына бүттү» деген үнгө,
серп салам карек кадап тез үңүлө,

оролуп үрүл-бурул таң нуруна,
жылмаят Парвати энем так жанымда.

Өнүмбү же түшүмбү так билалбайм,
жөн гана алсыздыктан тек жалдырайм.

Муңайым чыккан үнүн Чыйырдынын,
уйку-соо ортосунда угуп турдум:

«Ардагым Батмазуура, көзүңдү ачкын,
карачы, Айкөл Эрен уул таптың!

Алпейим арстан жүрөк шер болсун деп,
уулуңа тилеп турам аппак тилек...»

«Чак» деген добуш менен от чагыла,
карегим бакырайта ачканымда,

«ыңаалап» добуш салган бала менен,
буркурап боздоп турат Бурул энем.

Кайрадан каректерим караңгылап,
чымырап бүткүл денем эрип барат.

Жаңырып кулагымда барылдаган
баламдын үнүн гана угуп жатам.

Саламын эл-жерине келдим деген,
наристем билдирүүдө ыйы менен.

Бир кезде күмүш түспөл көгүш жарык,
агарып аткан таңдан кабар салып,

төгүлдү үй ичине чамгарактан,
тунарган каректерим аста ачсам,

туруптур көк жарыкта калкып, жылып,
кумгандай ак булуттан суу куйулуп.

Жыпжылуу сымап түстүү мөлтүр суунун,
керемет касиетин туйуп турдум.

Кыпкызыл ак арчадан аштаттырган,
кыдырып, кызыл алтын алкактаткан,

тепшини колуна алып Бурул энем,
булуттун суусун тосуп турган экен.

Көргөндө кереметти, Көк-Теңирге
жалындым тооп кылып айтып келме.

Чыйралып, бойум жыйып, туш-тарапка,
таштадым каректерим назар сала.

Токтотпой жар салуусун «бар-бар» этип,
ыйлоодо кулунчагым жүрөктү эзип.

«Эмнеге жерден албай алигиче,
жаткырып койдун, муну Бурул эне?» –

«Шашылба, Жер-Эненин деми өтсүн,
тууган жер ыйыктыгын сезип өссүн.

Белиңди бекем тартып байлагын да,
жаныңда сыр чөйчөккө уузунду саа.

Жарыгым, дааратсызмын деп ойлобо,
ак булут жууп салды сени кошо.

Мен сууга киринткиче наристени,
топону ууз сүтүнө эзгин эми.

Оозантып бүткөндөн соң, Бекайдарды
чаптырып Жакып ханга кабарлайлы». –

Тосулган ыйык сууну тепшидеги
жаныма жакын койуп, наристени

эңкейип колуна алып, кайра туруп,
көтөрүп көкөлөтүп көккө сунуп,

куйулуп каректерден ачуу жашы,
көгөргөн көк асманга сүйлөп жатты:

«Көк Теңир! Зар тилекти кабыл кылдың.
Өзүң жар. Өмүр берип, назар бургун!

Синирди Жер-Эненин ыйык демин,
кеңдикти, аруулукту бирдей бергин!

Чеги жок кең Ааламдай пейли кенен,
алпейим, арстан жүрөк Шер болсо экен!» –

Суу тийбей калбасын деп бир да жери,
кубантты энекемдин киринткени.

Ырымдап далай жылы катып жүргөн,
бир кезде Бөгөй абам ичтен кийген,

апакай суп көйнөгүн наристеге,
кургатпай суу этине кийгизди эле.

Баланы жуундуруп болгон кезде
жуурулган кайберендин ак сүтүнө,

аяндуу аппак топо – сактап келген,
саалган уузума эрип калган экен,

күбүрөп дуба салып Бурул эне,
баланы жаңы оозантып бүткөн эле.

Аңгыча шакылдаган дүбүрт коштоп,
мундуу үн добуш салды сырттан боздоп.

Тынч алып болбураган наристемди,
абайлап Бурул энем мага берди.

Ууртун бүлк-бүлк соруп мемиреген
уулумду кучагыма алганда мен,

көлбөөрүп коргошундай эрип барам,
сезилип чексиздиги мейкин Аалам.

Зыркырап кош эмчегим, үрпүм кеңип,
булактай сүтүм акты деним мээнип¹.

Утурлап сырттан чыккан үндү карай,
бараткан улагада шашкалактай,

¹ Мээнип – ийип, көлкүп.

токтоду кулак түрө Бурул энем,
ал добуш мээрим төгө мындай деген:

«Бурулум, жуундурган наристени,
ыйык суу турган чыгаар тепшидеги.

Тезирээк ката электе Чыйырдынын,
чечинтпей төбөсүнөн төмөн куйгун!» –

Таң калган Бурул энем карап мени,
кайрылып сууну алды тепшидеги.

Эңкейтип бир чекесин ылдый карай,
башыма куйуп жатты ал жайма-жай.

Төбөмө койуу, жылуу бир нерсенин,
төгүлүп жаткандыгын даана сездим.

Эриген коргошундай көлкүлдөгөн,
аз-аздап катып барат баардык денем.

Талытып карегимди жаап турган,
тароодо бет алдымдан кою туман.

Айланып ак булутка каалгып жай,
агылды чамгарактан сыртты карай.

Изи жок куйган суунун, кургак денем,
эч нерсе болбогондой сергек элем.

Чагылып жаңы тийген күн нуруна,
күмүштөй ката түшкөн ыйык суу да.

Жанагы оозандырган бойдон балам,
мемиреп тыптынч гана уктап калган.

Энекем токтоно албай бачым басып,
шашыла сыртка чыкты эшикти ачып.

Шыңгырап кишенеген назик үнгө.
таңыркап назар бөлдүм кулак түрө.

Эшиктин дал тушунан эч күтпөгөн,
апакай ак буладай атты көргөм.

Куу¹ кийген, өңү дагы куудай аппак,
туруптур бир думана жылаңаяк.

Элейип босогодо Бурул энем,
эшикти ачкан бойдон тура берген.

Башынан куусун алып карт думана,
берилеп мээрим төгө карады да,

койнунан лаал таштуу кутуну алып,
энемдин кош колуна аяр салып,

көзүнөн аккан жашын аарчыбастан,
муңайым, жумшак гана минтип айткан:

«Бурулум, түк тааныбай койдун мени,
канча суу агып өттү андан бери...

Чыйырды тартуулаган Үч Тогоолдун,
арнаган наристеге ыйык огун,

унутпай Ач Болотко кошуп туруп,
тепшиде калган сууну жаба куйуп,

¹ Куу – думананын кийими.

жалтырап катыган соң булага оро,
бек сакта наристеңер торолгончо.

Эненин, Кайберендин сүтүн кошкон,
чөйчөктө жук калгандыр ак топодон,

арналып кула кулун бир мезгилде,
наристе төрөлгөндө төрөлдү эле,

бул дагы оозана элек, ошондуктан,
чөйчөктө калган жукка сүт саадырсаң,

эмчектеш болсун экөө – оозантайын,
экөөнө чогуу азан чакырайын!..» –

Даана угуп думананын сүйлөгөнүн,
айттырбай сүтүмдү саап, жукту эздим...

Энемдин колундагы сүттү алып,
думана үч имерди сөөмөй малып.

Оозуна алып барган ыйык сүттү,
калтырбай кула кулун шыпкай ичти.

Жалынып Көк-Теңирге, аңгычакты
Жакып хан капысынан келип калды.

А көрсө, бала үнүн угаар замат,
Бекайдар сүйүнчүлөп издеп табат.

Хан Жакып «аксарбашыл» келген айтып,
көргөндө думананы калды катып.

Чондугу алачыктай «кула атты»,
думана көкүлүнөн сылап жатты.

Колунда сыр чөйчөктү кайра сунуп,
шашылбай кыбылага жүзүн буруп,

төшөлтүп кош кулакка кош бармакты,
жумшак үн созолонто азан айтты:

«О Теңир! Каламан-калк, зарлуу эне,
Көп жылы көксөп көргөн перзентине,

энчилүү аян менен берген атың,
буйругуң бурмалабай так атадым.

ЭР МАНАС, АЙКӨЛ МАНАС, МАНАС койдум!
Тилеги кыркуузумдун кабыл болсун!

Сайышып бүт өмүрүн ата-бала,
табышкан АККУЛА аттуу аты мына!

Чөл кезип, деңиз кечип, Суу Тулпары,
теңдешсиз мээнет менен табылганы,

Көк-Теңир, бир өзүңө белгилүү иш,
ченемсиз Омар чебер жумшаган күч,

улантып атасынын адил ишин,
арноого бүт өмүрүн кылган бүтүм,

талбастан он эки жаш курагынан,
Саид да ата өнөрүн медресе кылган.

Бир нече тулпар таптап, АККУЛАНЫ
өмүрдүн акырында араң тапты.

«Энесин эмизбестен жеткиргин» – деп
айтты эле аалам салаар алдында кеп...» –

Токтотуп кайрылуусун Көк-Теңирге,
дал туштап басып келип ал эшикке,

жадырап мээрим төгүп карегинен,
жагымдуу коңур добуш мындай деген:

«Бурулум, Батмазуурам, ырасында
экөөң тең болжодуңар абдан туура.

Зулейха жашын төгүп көп эстөөчү,
силер да унутпастан Күчүгөндү,

сагыныч сыртка тээп чыгып турат,
так өткөн Күчүгөнгө берип кубат.

Азапка бүткөн жансың, ага эч качан
мойубай кайраттуу бол, Батмазуурам!

Манаска кастар тигип келчүлөр көп,
тыңысаң Сары-Ногойлор тарапка кет.

Атабай өз атынан – бөлөк атта
атагын толгучакты алты жашка.

Алтыга аман чыкса күчкө толот,
өзү эмес эли журтун алат коргоп...

Көк-Теңир! Бул жалганда аткар деген
жазуунду тагдырымда аткардым дейм.

Жүргүзгөн өзүң бийлик кең Ааламда,
менин да түбөлүктүү жайым бар го?..

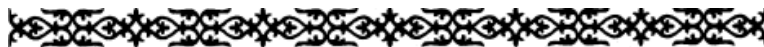
Сапарым карып калды, күтүп аткан –
Култегин, Эштектерге сапар тартам.

Жалганда эңсөөңөрдү жетпей калган,
жеткирип келдим элге деп айта алам...

Кана эми, жакын келчи Жаш Айдарым,
колунду чыгарбастан бек кармайын!..» –

Думана сөзүн бүтүп, биз тарапка
көгүлтүр каректерин кадады да,

кош колун көккө сунуп, ошол замат
оронуп көк жарыкка кетти тарап...

* * *

...Тал-Чоку... Уулуу жараат кабылдаган,
дартынан сыр бербеген Манас бабаң...

Жар салып Жер-Энеге түшкөн күндөн,
эненин бешик ыры канга сиңген,

басылбай жаңырууда кулагына,
а бирок кош кареги кан майданда.

Каргышы жазыгы жок кундуздардын,
бир кезде кыргыз канын агызаарын,

апасы жүзүн жууп ачуу жашка,
эскерип эр жеткенче айткан канча.

Атасы Жакып эмес Айткөл деле,
ал сөзгө анча маани бербегенге,

мына азыр көзү жетип, бирок арга
таппасын билип, Айткөл кайгырууда.

Аралаш өлүү-тирүү өзөн толгон,
адамдын кызыл каны Кыз-Көл болгон.

Адамды өзгөчөлөп башкалардан,
Ааламда «теңдеши жок» деп жараткан,

Көк-Теңир бийик койгон Адам уулу,
кырууда бирин-бири кетип куну.

«Каңгайлар кас душманым, өч алам деп,
кайтпастан айтканымдан тургамын бек.

Келерде бул тарапка ойго албапмын,
каңгай да пендеси деп Жараткандын.

Ал азыр сан-миң колум кыргын тапкан,
турамын куйкаланып отко жаккан.

Аяндан коркконунду асыл апам,
ал кезде аңкоо уулуң аңдабаган»,–

Кайталбай Алмамбетке берген анттан,
Хан Манас кароол ташта, кан майдандан

карегин бир ирмемге бурбай карайт.
Кулакка бешик ыры жай уланат...

БУРУЛДУН СОҢКУ САПАРЫ

...Кулунум, сен төрөлүп, күндөр өткөн,
Хан атаң тойуң берди дүнгүрөткөн.

Торолдуң айлар эмес күндү санап,
бешикке батпай денең өсүп барат.

Алты айга жетип-жетпей кадам таштап,
ачууга тийсе бирөө – койсоң кармап,

колуңа тийген жери ал адамдын,
сыгылтып чыгарчу эле кызыл канын.

Канчалык жашырсаң да жоруктарың,
таралып эл ичинде айтылганын,

акылман Бакай угуп, көз тийет деп,
атайын келип бир күн салды эле кеп:

«Жакып хан, туура таап тилимди алсаң,
жол камын көрсөк кантет ушул баштан.

Перзентиң бир башкача жаралганын,
тегин жан эмессиң да, билип калдың.

Көзүңдө калы бардын көзү тийип,
тилинде сөөлү бардын сөзү тийип,

баланы мертиндирип алып анан,
батпайлы ачуу шорго арылбаган.

Айтканын Күчүгөндүн аткаралы,
эрте жаз Турпан жакка аттаналы...

Кирпиги Бақдөөлөттүн кабаттанып,
кош бойлуу экендигин турат айтып.

Кош кабат Бақдөөлөттү, элди-жерди
калтырып кете албассың. Туура дечи.

Шондуктан Чыйырдыны бала менен,
сапарда мен коштойун, туура көрсөң.

Даңаза кылбай элге, өз ич-ара,
жашыруун жол тарталы түн койнунда.

Антпесек илик салган жат душмандар,
кай жакка барсак арттан издөө салаар.

Алтыга толгучакты бала жашы,
эл-журттан жашын, атын жашыралы.

Сен дагы иликтебей артыбыздан,
табыштап бир Теңирге чыдап турсаң,

кемитпей жашы алтыга толгон кезде,
келебиз эсен болсок кайтып элге...» –

Акылман Бакай сөзүн атаң дагы,
ак дилден туура көрүп кабылдады.

...Шол жылы жаңырганда жалган куран,
жаз келип өз табына күн узарган.

Жыл дагы жадыраган жаш сулуудай,
жаңырган жер көлбөрүп¹ мээримге бай.

Жер-Эне чымыратып бой-келбетин,
төкчүдөй журтчулукка берекесин.

«Буйурса кулунум да көлбөөрүгөн,
кең пейил, алпейим шер болот экен.

Колунда барын элден аябаган,
кембагал-байга бөлбөй тең караган,

көктөгү Күн нурундай текши тийген,
жакынга-жатка бөлбөй элин сүйгөн,

көтөргөн жандуу-жансыз жүгүн бирдей,
болот бейм Айкөл, жоомарт Жер-Энедей», –

ушинтип төлгө кылып жаңы гана,
жаңырган Айды карап турганымда,

төмөндөн дүбүрт чыгып, Бакай эрен,
түз эле жол тартууга даяр келген.

Жакыптан бөлөк жанга шек бербестен,
жол камын небак көрүп Бурул энем,

күн өтүп бүгүн түнү жол жүрмөккө,
сөз бекип даярдана күттүк эле.

Бакайлар ат жалынан даам татып,
баарыбыз бата тартып, жолго аттандык.

¹ *Көлбөрүп* – ийип, жибип.

Бут койуп Буурул атка минээримде,
асылым Зулейха энем түштү эсеме.

Кокондон сегиз жашар уулу менен,
качканын эскергенде шордуу энем,

көзүнөн ачуу жашын мөлтүлдөтө,
күйүткө батып минтип айтаар эле:

«Уулумдун кыска өмүр сүрүшүнө,
нөшөрлүү айсыз түнгө койом күнөө.

Өмүрү – кечең күздүн күнүнө окшоп,
өтө эле кыска болду» – дечү боздоп.

Качууда максатыбыз – айырма жок,
сактоого хан тукумун, анан бирок

калганы такыр башка. Асыл энем,
арбагың жандай жүрүп жардам берсең?

Ошондо уулуң минген Буурул аттын,
тукумун карегиндей сактагансың.

Керекке жарады азыр... Өзүңө окшоп
уулумду боорума алып, арбак коштоп,

жанымда антына бек Бурул энем,
эр жүрөк, акылга бай Бакай Эрен,

Бекайдар, жубайы Айкан калбай бизден,
эгизи Асылбаштын экөөбү тең:

«Эгерде ажал жетип суу түгөнсө,
өлүү – парз жоодо, жолдо же үйүндө.

Алдыда не күтпөсүн, бүт баарына
даярбыз, бөлбөй бизди кошо алгыла!

Кууралбы же жыргалбы – бирге тартып
келебиз эсен болсок чогуу кайтып», –

тик сүйлөп атасындай тартынбаган,
алп мүчө эгиз балдар Актаң, Акшам,

ээрчишип Бакай эрден калышпастан,
үмүттүү алыс жолго чогуу аттанган.

Калтырып көзүн гана, жабууланган,
биз менен Аккула да сапар алган...

Жакып хан Ала-Белдин туу жонунан,
өңөргөн уулун алып койунунан,

жылууда мемиреген бейкут уктап,
уулунун мойунунан шор-шор жыттап,

акырын каргылданган үнү менен,
баланы мага берип, мындай деген:

«Жар болуп кудуреттүү Көк Теңирим,
жеткиле бараар жерге аман дейин...

Ойлосом өтө опосуз бул жалганда,
жашапмын пайда кылбай эч бир жанга.

Бир гана байлык көздөп, калганына
бербегем эч бир маани, бул чындык да.

Баланын жытын искеп, жаңы гана
баамдап билдим – жашоо наркы канча...

Кайрадан кезигээр күн келээрине,
негедир көзүм жетпейт, Бурул эне.

Калтырдым кадырыңды бир нече ирет,
кемсинткен сөздөрүмө көөнүң кирдеп,

ызалуу ачуу жашың далай төктүң,
турабыз так туу белде, Теңир көрсүн.

Алдыңа арданбастан тизе бүгүп,
кечирим сурайм эне, башым ийип.

Кең пейил, эр мүнөздүү асыл жансың,
кечирип – көңүлгө кир сактабассың?

Уулумду, Чыйырдыны бир өзүңө,
ишенип табыштадым, Теңир күбө!

Ак жолтой, ак канжыга болуп Бакай,
эсен кайт бүлөөм менен элди карай.

Төбөдө кудуреттүү Көк Теңири,
тагдырга не буйруса көрөлү эми.

Оомийин! Ак жолуңар шыдыр болсун,
жолдогу ар кырсыктан Пир колдосун...» –

Ушинтип кош айтышып Ала-Белден,
Жакып хан кайра тартып артка кеткен.

Бекемдеп унаалардын белин тартып,
биз дагы түн койнунда жол уладык.

Алдыда жолду баштап Бакай Эрен,
андан соң жоо кийимчен Бурул энем,

туулга, зоот кийип, каруусунда,
сактаган кыз кезинен түпөк найза,

чамынган астындагы Чамбыл-Кашка,
күлүк ат эрге ылайык, малдан башка.

Бул атын бир да жанга ишенбестен,
таптачу өзү гана Бурул энем.

Алайдан келген малдан сактаганы,
тукуму Буурул аттын, Кара-Нарды,

анан да мына ушул Чамбыл-Кашка,
келатат өзгөрүлбөй бир калыпта.

Кантуудан биз чыкканы жолго аттанып,
келатам шул малдарга таңым артып.

Билгендей барышаарын тууган жерге,
жеткирбей арттан соккон зыркаар желге,

туу белге чыккычакты, эч бирине
кайрылып камчы салбай келдик эле.

Туу белден тыным алып аттанганы,
демитип Бакай минген Көк-Кашканы,

жаныбар, шашылганын тууган жерге,
айткансыйт окуранып өз тилинде.

Мен минген Буурул андан кем калышпай,
жүткүнө арыш керет шашылгандай.

Айкандын жетегинде Кара-Нар да,
карабай оор жүктүн салмагына,

бош койсо тең жарышып шамал менен,
кетчүдөй салт атчанга жеткирбестен.

Аттарга – окурана үн салышкан,
Кара Нар жооп кылып арка жактан,

акырын сыздап койот «бук-бук» этип,
боздоого болбостугун турат сезип.

Адамча сүйлөй алса азыр алар,
сезимде туйуп турам сөзүн айтар.

Пенде эмес, малдар дагы тууган жерин,
чиркин ай, кара, кандай дегдегенин!

Менин да жаш кылгырып карегимден,
киндик кан тамган жерди дегдеп келем.

Алп мүчө, жоо кийимчен Бурул энем,
атынын оозун тартат сыр бербестен.

А бирок Кең-Алайды көздөп учуп,
жетүүнү көксөп барат желдей сызып.

Бир гана Теңир билет, канча айда
жетебиз насип буйруп Кең-Алайга.

Ал азыр сапарыбыз жаңы гана
башталып, баратабыз түн жамына.

Ойлонуп бара жатып, капилеттен,
эсеме Өгөө абамдын сөзү түшкөн.

Ал кезде жаңы келип биз Алтайга,
көналбай жүргөн элем бир далайга.

Бир жолу маектешип жай олтурган,
абама мына минтип суроо салгам:

«Абаке, бала кезде укчу элем кеп,
Ууз хан Чоң-Алайда төрөлгөн деп.

Ал сөзгө учурунда маани бербей,
билүүгө кызыкпапмын зарыл дебей.

Дал ошол уккан сөзүм бала кезде,
мына эми кайра-кайра түшөт эске.

Неликтен ушунчалык алыс жерди,
бет алып Ууз атабыз арзып келди?

Бул жерди ага чейин мекендеген,
туруктуу жашаган эл болду бекен?

Болбосо ээн жаткан жерге келип,
кызыгып тоо-токойго көөнү эргип,

көркүнө көзү тойуп, кыйбай анан,
мекендеп калды бекен кеталбастан?» –

Ушинтип суроо салсам, мыйыгынан
жылмая жооп берген Өгөө абам:

«Эл-жерге таратуу үчүн жакшылыкты,
жаралган жан эле дейт атабызды.

Айтуу үчүн ал кишинин таржымалын,
жарыгым, жетпейт ага күчүм, алым.

Кубат жок баарын айтып түшүнтүүгө,
берейин кыска гана түшүндүрмө...

Кар түшүп Улуу тоого, кара малды
жут алып, кетириптир айла-амалды.

Кермурут курагы экен атабыздын,
каарына чыдай албай узак кыштын,

айдаган бир аз гана малы менен,
эрте жаз жөө-жалаңдап көчкөн экен.

Ууруга, каракчыга кабылбастын
амалын ойлоп, кокус кылбай жаздым,

араңжан мууну кетип азган элди,
өлүмдөн калкалоонун камын жеди.

Тынымсыз тыңыганча жер эңкүлөп¹,
ал утур өңүш тартып көчө берет.

Суукта түзгө түшүп, күн жылымдай,
өрүүлөп өйдө тартат тоо кыркалай.

Ошентип алты ай бойу көчүп конот,
акыры ушул жерге ал туш болот.

Ал кезде мал семирп, эли дагы
тойунуп, күчкө толуп калган чагы.

Ээн жаткан чер тойкойлуу, тулаң чөптүү,
малга жай, отун-суу мол, чексиз көрктүү,

жомокто гүл бейиштей ушул жерди,
мекендеп ошол бойдон кала берди.

¹ Эңкүлөп – төмөндөп, тандап.

Алайдан алты айлык жол басып келген,
ал жерге ат коюшту «Алты ай» деген...

А кийин учук жибин узун улап,
Ууз хан уч-кыйырсыз хандык кылат.

Күн жагы – Аян-Булак, батыш жагы
Оролдун ак мөңгүлүү аскалары.

Түн жагы – Кысык-Мойун муз каптаган,
түштүгү – Кара-Деңиз чалкып жаткан.

Ушундай кең мекенди көз жетпеген,
атабыз урпагына куруп берген.

Салаадан куйулгандай, ал байлыкты
урпагы Ууз хандын төктү, чачты.

Мына азыр бир чымчымдан, баардык жерге
чачылган таруу сымал тарадык ээ?!

Ырк кетип ынтымактын жоктугунан,
жоготтук көп нерсени Ата курган.

Унутпай Уздун атын жок дегенде,
о Теңир, уланып тукум калсын Жер-Энеде!».» –

Ушинтип оор күрсүнүп Өгөө абам,
Айтканда карегине жаш кылгырган...

Алайдан көчүп келип эрте жазда,
Алтайга келген элек саратанда.

Биз анда төрт ай чама жол басканбыз,
ал азыр баарыбыз тең салт атчанбыз.

Которуп минилүүчү аргымактар,
экиден коштоп алган эгиз балдар.

Мына ошол улоо камын толук бойдон,
аларга кам көрүүнү тагып койгон.

Баягы мага тааныш жолго салбай,
белгисиз буйтка менен барат Бакай.

Жат көзгө чалдыкпастан жетиш үчүн,
Жакып хан дал ушундай кылган бүтүм.

Не күтөт, сапар арыйт, кайсы маалда,
белгилүү жалгыз гана Жаратканга.

Насибин кайсыл жерден, кайсы убакта,
буйругун көрөрбүз дейм ичтен тына.

Термелип ат үстүндө, узун жолдо,
түшөмүн түгөнбөгөн түпсүз ойго.

Электен бирден элеп өткөн күндү,
абамдын да бир сөзү эске түштү.

«Жарыгым, каның таза, сөөгүң таза,
түпкү атаң түктүү жердин тукуму да.

Өзүңдү артык баалап, ошондуктан,
айтайын бир сырымды жанга айтпаган.

Уялаш жалгыз иним Шибежанды
көп эстейм, бул жалганда тирүү барбы?

Жакып хан аяк алып ичер – улуу,–
бири кыш, бири жайда туулушту.

Энебиз Турумтайды Бөгөй абам,
атама, мына ушул Кызыл-Суудан,

алыстан ат арытып арзып келет,
айтылуу Найман кызын алып берет.

Энебиз мени төрөп, ошол бойдон
төрөтү жыйырма бир жыл токтоп койгон.

Апакем дал үчүнчү мүчөлүндө,
абалы оор болгону али эсимде.

Жабыркап кандайдыр бир кесел менен,
жаз бойу ооруп, алсыз араң жүргөн.

Жайлоодо баш көтөрүп калган эле,
бир күнү эрте туруп мындай деди:

«Таңга маал бир укмуштуу түштү көрүп,
турамын ой-санаамды санга бөлүп...

Бибийик тоо боорунан төмөн аккан,
ыпысык булак суусун кечип турам.

Апачык көпкөк асман бир заматта,
оронуп сур булутка түнөрөт да,

чартылдап күн күркүрөп, чакмак атып,
чагылган жалт-жулт этет жалын чачып.

Бир кезде миң кубулган көгүш жарык,
төгүлөт так төбөмө көз уялтып.

Суурулуп шол жарыктан Пери кызы,
карматат оң колума аппак кушту.

«Артындан аңдыгандар өтө эле көп,
алдырбай ак кушунду сактагын бек!..» –

ушинтип жарык тарап, кыз жок болду,
колумда ак куш калды күмүш боолуу.

Эл конгон конуш кайда, үйүм кайда?
Кандайча туш болгомун мен бул жайга?

Жүрөгүм алып-учуп, алай-дүлөй
бороондо чуркап жөнөйм үйдү издей.

Аңгыча чүмбөттөлө кара кийген,
бир адам так алдымдан чыгат экен.

Талашып колдо кушум «бергиниң» дейт,
апкаарып ал адамга алым жетпейт.

Ылай суу кара кочкул ысык, сасык,
чыгарбай айлампадан алат тартып.

Колумдан кушум зордоп тартып алган,
кыйык көз, кара кийим, чоочун адам,

койнуна аппак кушту катып алып,
кыр ылдый кетип калды шаша басып.

Кыйналып ылай суудан чыгалбастан,
кыйкырып араң зорго көзүмдү ачкам...» –

Апамды алаксытып же аяппы,
көңүлкош атам ага минтип айтты:

«Чочуба, чалды-куйду ушул түштөн,
не дебейт абысының аңдып күткөн.

Турумтай, өзүбүздөн башка жанга
түшүндү, тилимди алсаң, кайталаба!

Өгөөжан, кара суудан сузуп алгын,
үстүнө коломтодо күлдөн салгын,

башынан үч айлантип апакеңдин,
айрылыш кара жолго төгүп келгин.

Кайтоолдоп калган окшойт ысытмасы,
кыйналса түштөр кирет капкайдагы...» –

ушинтип анча деле маани бербей,
унуттук ошол түштү эч эстебей.

Кийинки жай толугу саратанда,
төрөдү Шибээжанды жыл маалында.

Чыгарбай сыртыбызга жүргөн менен,
түпөйүл ойдо калдык баарыбыз тең.

Шибээжан эки жашка толуп калган,
таятам кайтыш болуп кабар барган.

Каңгайлар тишин кайрап тургандыктан,
ордону таштап атам кете албастан,

мен келип апам менен, анан кайра
шашылыш кайткан элем Анжыянга.

А кийин атам келип, бирок апам
барбастан Шибээ экөө калып калган.

Анткени, канча аракет кылган менен,
апакем тыңыбаптыр кеселинен.

«Өгөөжан, тууган жердин топурагы
болуптур апакеңе тапкыс дары.

Баягы калтыраткан ысытмадан,
буйруса таза айыгып, из калбаган.

Апаңды Шибээ менен атайы эле,
таштадым кайтсакпы деп кайра элге». –

Тилеги атакемдин кабыл келбей,
мерт болду каңгайлардан жазды көрбөй.

Бул жакка Ногой менен кайтып келгем,
жүздөшүү буйрубаптыр апам менен.

Жоголуп кеткен имиш Шибээжаным,
даанасын эмдигиче биле албадым.

Бир жан жок даана айтар не болгонун,
өлүүсүн же тирүүсүн билбей койдум...

Кечилдер ошол жылы кара кийген,
көп келип элдин тынчын алган экен.

Ошондо эки эс¹ кемпир бүжүрөгөн,
аралап айыл ичин жүрө берген.

Залалсыз бир бечара жүрөт дешип,
дегеле ал кемпирден койбой шекип,

¹ Эки эс – акылынан айныган.

багуусуз мусаапырды тентип жүргөн,
таякемдер байралдырып алган экен...

Кандайдыр бир шек-шоорат билген белем,
апакем издөө салат Чоң-Күңгөйдөн,

Сөзүнө төркүн-төстүн ишенбестен,
жөнөөгө камыныптыр заар менен.

Таякем кошо аттанмак болуп жаткан,
таңында апам экөө өлүп калган.

Тополоң-тос түшүшүп, адегенде,
кемпирди эстебептир эч ким деле.

Капилет чыккан чуудан эси чыгып,
таякемдин жаш баласы калат кусуп.

Эмдетип койушканы шашкалактап,
колу эмсек ал кемпирди таппай калат.

Ошондо бир жылкычы тоодон келген,
шектенер окуяны айткан экен:

«Карагай-Каптал менен тик кыялап,
келаткам үйүрдөгү жылкыны айдап.

Мага чын, силерге калп, билип турам,
ишенбей койосуңар азыр айтсам.

Типтике кыя менен өйдө карай,
бир караан сызып келет учкан куштай.

Таңыркап, ишене албай көргөнүмө,
Түз чаптым Жол-Конуштун өрдөшүнө.

Карагай-Каптал менен Ничке-Кыя
ашташкан коктудагы кара ташка,

тигинден мурун жетип далдаалана,
белендеп укуругум турганымда,

шамалдай сызып келип тигил караан,
бурулду кара таштын дал жанынан.

Турганмын укурукту даяр сунуп,
келгенде дал тушума калдым уруп.

Буйдалып бир көз ирмем убакытка,
түшүрүп түйүнчөгүн колтугунда,

жалт карап жалын чачкан каректери,
жыгылбай, учкан куштай кете берди.

Элеси карегиме катып калды,
көргөндөй болдум эле ошол жанды.

Бели түт, кат-кат болгон бырышы жок,
кабагы, бет түспөлү жигитке окшойт.

А бирок тулку бою, түспөлүнөн,
бечера шол кемпирди элестегем.

Түшүргөн түйүнчөгүн чечкенимде,
ишенбей турдум анан өз көзүмө,

Кемпирдин кеп териси, чачы менен,
мына ушул түйүнчөктүн ичинде экен.

Кандай жан өзгөрүлткөн өңү-түсүн,
келгемин ал кемпирди көрүш үчүн...»

Экөөнө ошол кемпир уу берген деп,
көргөн эл кийинчерээк салышчу кеп.

Шол күндөн ушул күнгө тынчымды алган,
армандуу өкүнүчүм ичте калган,

апамдын түшүнө анча маани бербей,
кырсыкка кабылганбыз деймин эстей...

Сырымды ачканым жок жөн жеринен.
Сен дагы, кайталаймын, тегин жерден

жаралган жан эмессиң, эске сакта,
жарыгым, нелер күтпөйт алды жакта...» –

добушун ошондогу Өгөө абамдын,
сезимде кайталанып угуп жаттым.

Эсиме эскертүүнү салбадың сен,
Жараткан Көк-Теңири бекеринен.

Калкалап каралдымды чоң кырсыктан,
түн катып төркүнүмө качып барам.

Артымдан аңдыгандар билет баарын,
атасы көр байлыкка кызыгарын,

канына сиңип калган ачкөздүктөн,
кол үзүп койооруна кылам күмөн.

Байлыкты Кыз-Көлдөгү кундуздардай,
кас душман сунуш кылаар эч аянбай.

Кокустан шайтан сайып колтугуна,
атасы алдырбасын азгырыкка.

А балким, атасы эмес, Бақдөөлөттөн
душманга шек кетпесин күндөштүктөн.

Шондуктан, Жамгырчыга барбай жолдо,
даректи билдирбестен калган оң го?..

Туйгузган ички сезим, ушул ойду –
айтканда энем, Бакай макул болду.

Бармакпыз адегенде Чоң-Алайга,
Турпанга жол тартмакпыз жаз алдында.

Баш тартып бул бүтүмдөн Бакай Эрен,
багытты тез өзгөртүп жол көздөгөн.

Иленин баш жагынан төмөн тартып,
түз эле Боз-Коргонго багыт алдык...

Ыңгайлуу буйтка жерлер кезиккенде,
эс алып, мал өргүтүп үч-төрт күнгө,

жол жүрүп үч ай толук, төртүнчү айда
жеткенбиз жылдыз толо Таш Мазарга.

Кыядан төмөн түшүп кокту ичине,
бурулуш жолго жаңы жеттик эле,

негедир тык токтоду капысынан,
Эр Бакай эң алдыда бара жаткан.

Ушунча уккулуктуу шоодураган,
угулат сырдуу добуш мазар жактан.

Беркилер кандай ойдо келатканын,
чындыгын азыр дагы айталбасмын.

А менин кусаланган сезимимде,
бой таштап жолукчудай чоң энеме,

өрөпкүп жол түгөнбөй келе жаткам,
добуштан чочубадым, ошондуктан.

«Кас душман бул жерден да күтөт деген,
эмне үчүн бирибизге ой келбеген?

Муногу сырдуу добуш не болду экен,
душманбы, ушул жерден бизди күткөн?

Болбосо, ниеттешби дили таза,
бул жерде эрендерге кылган бата.

Чыйырды, Бурул эне, не болсо да
Мазарга барайынчы жалгыз гана»,—

калтырып бизди ал жерге Бакай Эрен,
кокту ылдый жалгыз өзү түшүп кеткен.

Шоктоно жаш баладай эркелеген
тентек жел мазар жактан ала келген,

жагымдуу түтүн жыты мурун өрдөп,
кандайдыр бейкуттуктан кабар берет.

Арадан өткөн убак чай кайнамча,
ал кезде татыды эле бир кылымга...

Ириде үн угулуп кобураган,
андан соң көрүнгөндө эки караан,

«О Теңир, жакшылыгың бере көр!» – деп,
жалынып, демим тартпай турдум тилеп.

Жакындап бейтааныш үн жумшак чыккан,
сезилип кубанычы салам айткан:

«Аманбы ат-көлүңөр, асыл жандар?
Көксөгөн зарды угаар Көк-Теңир бар...

Ар жылы ушул маалда Таш-Мазарга,
атайы арзып келип кылам дуба.

Тиленип жалгыз тилек ар жыл сайын,
келгеним бир Аллага ачык дайын.

Койулган дене-досу ушул жерге,
жай тилейм Көк-Теңирден асыл Шерге.

Бек туруп, чыккынчылык кылбай антка,
бирок да жетпей калып максатына,

жалгандан эрте кеткен асыл Шердин,
он беш жыл зар тилегин тилеп келдим.

Жер барда, жер үстүндө аты өчпөстөн
сакталып тукумубуз калса деген,

эң ыйык, аруу тилек тилеп өткөн,
эрендер жай алышкан ушул жерден.

Жеткирер шол тилекке наристенин,
келерин он беш жылы күтүп келдим.

Сактанып чочулаба, туйуп турам
нени ойлоп турганыңды, Батмазуурам.

Жарыгым, нээти бузук жан бул жерге,
ишенгин, жүрөгү даап келбесине.

Дилим ак, тилегим бир силер менен,
парзымды өтөш үчүн күтүп жүргөм...

Мусулман динин чындап аздектеген,
Эштектин бизге жазган каты менен,

алыскы араб деген улуу элден,
атайын дин жолунда мында келгем.

Кыскарткан атым Наби – молла Саид,
толугун айталбаймын, көрбө айып.

Тагаларың жашаган Исфайрамга,
он беш жыл мындан мурун күз айларда,

балдарга үйрөткүн деп илимдерди,
жеткирген мени ал жерге асыл Шерди,

кайрадан көралбадым экинчи ирет,
кадиксиз тагдырдагы жазуу делет...

Жеткенче Исфайрамга сыр чечишип,
достоштук кыяматтык, кол бекишип...

А кийин ачып окуп «бал китебим»¹,
аныгын билген элем Шер тилегин.

Ошол Шер – Эр Чыйырды! Атын анын,
өчүрүп өз атыңды, алып калдың...

Колунда наристеге кат таанытаар,
мойнумда мен аткарчу парз милдет бар.

¹ «Бал китеп» – төлгө салган китеп.

Бүгүн түн өргүп алып Таш Мазарга,
заарда жол тарталы Исфайрамга»,–

ушинтип сөзүн бүтүп Наби¹ молла,
атынын башын бурду артка кайра.

Алдымдан утур тосуп алышчудай,
келгемин кусалыгым ичке батпай.

«Карааның көздөн учкан ыйык жерим,
карачы, наристемди алып келдим!

Ажырап бүт баарынан ушул жерден,
бел болуп жалгыз гана Бурул энем,

элесин төрөй элек наристемдин
эш тутуп, эсиндеби, кеткендегим?

О теңир! Топтолушкан калың караан
кимдер бу? Берендерби тосуп турган?!» –

Алиги топ караанга мурун жеткен,
шамдагай аттан түшүп Бурул энем,

боюмду токтото албай турган мени,
эсимде, так көтөрүп түшүргөнү.

Сезимим эч нерсени кабыл албай,
караанга бой таштадым алым калбай...

Унутпайм, ошол түндөн өчпөй калган,
жер жыты, арча жыты мурун жарган.

¹ *Наби* – Наби ибн Насрулла ал Саид.

Топ караан – берендер деп бой таштаган,
арча экен өнүм алып тамыр жайган...

Ал түнү ар биринин кабырына
тайынып, кирпич какпай кылдык дуба...

Жол камын көрүш үчүн жаңы гана,
ордунан козголушкан Бакайларга,

кол созуп, отургузуп Бурул энем,
сүйлөгөн алсыз чыккан үнү менен:

«Бакайжан, акылың мол зирек жансың,
айтылган сөзүмдү эске түйүп алгын...

Антымды Журт Энеси – берген сага
аткардым. Ыраазы пейил болгун мага.

Журт жүгүн көтөрүүгө мындан нары,
баарыңар ишенгиле, ал калбады.

Асылдар, жаныңардан жай алсам деп,
Алтайда жүргөнүмдө кылгам тилек.

Тилегим кабыл болуп, жаныңардан
жазданып топуракты, калган турам...

Бул сөзүм багышталды арбактарга,
Бакайжан, баянымды жакшы тыңда!

Дагы бир аманатты аткаруу үчүн,
жарыгым, жетпей калды алы-күчүм.

Алайда – Кочкор Сойду деген жерде,
салык бар, энчиктелүү Журт Ээсине.

Жалганда эки киши – бири менмин,
бирөөсү Көкөтөй бай, сен билесиң.

Алтайга көчөр кезде кетип арга,
ылайык киши таппай андан башка,

Көкөмө түндөп барып сыр ачкамын,
кол малып кызыл канга ант алгамын.

Өткөрбөй убакытты өзүң баргын,
Көкөмдөн ошол жерди көрүп алгын.

Бул шакек ант белгиси мөөр баскан,
бек катып бир өзүнө алып барсаң,

Көкөтөй жолду баштап алып барат,
шашылгын, алдакандай болуп калат...

Бир кезде Чыйырдыны, Журт Энеси
табыштап, «камын көргүн» деген мени.

Азыр мен шол милдетти сага арттым,
керээзим жана айтаар аманатым...

Чыйырдым, Кишимжандын канысың да,
аттигин, боштугуң бар бир аз гана.

Болбосо мындан ары сага эми,
сүйөнүч-таянычтын жок кереги.

Асырап перзентинди аман-эсен,
жеткиниң зар тилекке биз тилеген.

Күнүмдүк бул жалганда Көк-Теңирим,
көздөгөн максатыма жеттим деймин!

Силердин артыңардан, асылдарым,
аткарып милдетимди баратамын...» –

Асылым, Бурул энем, сүйлөп жатып
узады кең Ааламга жай суналып.

Жанына Эрназардын жайын казып,
коштоштук түбөлүккө аны узатып.

О Теңир! Алды жакта нелер күтөт?..
Узадым Таш-Мазардан жүрөк түтөп.

СУЛАЙМАН ТООНУН ҮҢКҮРҮНДӨГҮ СЫРДУУ ОКУУ

...Кербен жол. Көч башында Наби молла
келатат, Эрен Бакай арт жагында.

Көөдөнүм бөксөргөнсүп көңүл чөгөт,
көзүмө Бурул энем элестелет...

Кеп салып, капаны айдап Наби молла,
кыйырсыз узак жолду кыскартууда:

«Мусулман динин элге таратууга
буйруган хазрети – Али халифа.

Айтканын Улуу урматтуу халифанын,
аткарып ушул жерде калып калдым.

Алланын ак жолуна бүт өмүрүм
арнайм деп ал кишиге ант бергемин.

Канча азап, кыйынчылык тартсам дагын,
кайгырбай ошол жолдо келатамын.

Силердин көзүңөргө небакта мен,
өткөндөй көрүнөрмүн жетимиштен.

А бирок, быйыл жайда жаңы гана
толгомун мүчөлүү жаш – кырк тогузга.

Бул сөздү айтканымды эмнеликтен,
башынан силерге азыр түшүндүрөм...

Үч-төрт жыл өтүп-өтпөй мен барганы,
каптады каатчылык Исфайрамды.

Он үч жыл кышы ызгаар, жайы кургак,
суу соолуп өсүмдүктөр калды куурап.

Боз түшүп, чаңда калды жылаңач жер,
боо түштү ачарчылык каптаган эл...

Капырай, өткөн жылда күздөн баштап,
көнөктөп жамгыр жаады, Теңир жалгап,

шыбыргак жер тоңдуруп, карга айланып,
теребел келберсиди ак жамынып.

Эл-жердин кусалыгын Теңир тыңшап,
кыш өттү жылдагыдан жылуу-жумшак.

Андан соң жаш сулуудай жадыраган
жаз келди кечендебей өз маалынан.

Какшыган өзөн сайлар сууга толду,
тозгон эл конушуна кайра конду.

Мына ошол бир мүчөл жыл изин салып,
карытты канчабызды чач агарып...

Кең пейил, нээти таза ушул элди,
эл кылып, дилин билип, калгым келди.

Болбосо кайда барсам динди беттеп,
кор болбой бир башыма күнүм өтмөк.

Чыкканда киндик каным тамган жерден,
Чыйырды себеп болуп мында келгем.

Сөз бекип, илим ишин баштайм дегем,
соо болсом эл ишенчин актайм дегем.

Көп өтпөй Исфайрамдын эли дагы,
көөдөнгө кандашымдай сиңип калды.

Андыктан аралашып кайгысына,
ант бузбай жашап келем арасында...

Укмуш ай, ачып окуп китебимен,
Улуу жут болорлугун билген элем.

Айт-айтпа – эл-жер үчүн жок болчу арга,
аны мен өзгөртүүгө чама кайда.

Унчукпай эл көргөндү чогуу көрдүм,
ушинтип бир жакшылык күтүп келдим...

Апааттан аз гана эл аман калды.
аралаш, чогуу көрдүм муң-кайгыны.

Чыгарып он үч жылдын каат-кээсин,
Көк-Теңир, быйыл төгөр берекесин...

Жарыгым, тагдыр жазган буйругунан,
бузуп же оңдой албайт бир дагы жан.

Жазууну маңдайдагы тагдыр жазган,
керемет күчкө ээмин окуй алган.

А бирок ал жөнүндө сейрек жанга,
айтамын жазуу сырын маңдайында...

Бул дагы буйрук жазуу, ошондуктан
жарыгым, жазуунду окуп айтып жатам.

Жылдызы бийик жанган Эштек хандын,
жалп өчүп көктөн төмөн кулаганын,

ага удаа ошол замат тик атылган,
куйруктуу Ак жылдызды көрүп турам.

Кулаган Көк жылдыздын ордун басып,
куйругу Ак жылдыздын көктү жарып,

жарыгы сан миндеген жылдыздарды
тунарып, көргөзбөстөн басып калды.

Ак жылдыз – атасынын ордун баскан,
ал – сенсиң, арманы көп Батмазуурам.

Ал эми алоолоно из калтырган
куйругу Ак жылдыздын – көктү жарган,

ал балаң – аруу тилек нурдан бүткөн,
Асылдар, бир нече муун зарлап күткөн.

Көктөгү жылдыздардай жаркыраган,
кыркууздан тукуму өттү канчалаган.

Тунарган жылдыздардай ак жарыктан,
калышаар аттары да аталбастан.

А бирок Ак жылдыздын изине окшоп,
Айкөлдүн аты аталат кылым коштоп.

Эгедер болуш үчүн ошол күчкө,
эмитен билим алат бир үңкүрдө.

Тоосунда Так-Сулайман пайгамбардын,
туйундум, дайындалган үңкүр барын...

Маңдайда жазуу буйрук деген нерсе,
айтылбайт бекеринен эл ичинде.

Болбосо – кумдуу чөлдү мекендеген
элимден ушул жерге келет белем.

Жазылган менин дагы тагдырыма,
кам көрүп, билим берүү бул балага...

Тагдырдын соккусун да бир ирет,
көтөрүп, Батмазуурам, билүү керек.

Эскертип айтпадымбы сөз башында,
он үч жыл каатчылык каптаганда,

ишенээр сага жакын адамдарың
калбастан, кайтыш болгон тагаларың.

Ал эмес арстандай атырылган,
айбаттуу бек тукуму Анжыяндан,

тагасы Зулейханын – Санжи-Бек да,
мүңкүрөп турган чагы ушул тапта.

Ушунун баарысы тең – чынын айтсам,
жазасы Көк -Теңирдин элге чачкан.

Кызматын мар тукумдун, Эштек хандын
унутуп, азган журтту чогултканын,

энесин – «Журт-Энеси» деп аталган,
эссиздер тил тийгизген аябастан.

Мертинген арстандын башын басып,
көр чычкан зор бийликке сугун артып,

тукумун Теңир сүйгөн аруу адамдын,
теңсинбей жер оодартып зарылтканын,

төгүлөр ырыскыны ушул жерге,
текебер көрпенделер тебишкенде,

Көк-Теңир аргасыздан пейлин бузду,
көп жылы ушул шорго тушуктурду.

Мына эми, ак тилектен бүткөн бала,
кайрылып өз журтуна келатканда,

какырап куну качкан мейкин талаа,
оронуп жашыл түстүү тукабага,

күн мээнип, жер көлбөөрүп бейиш сымак,
токчулук берекесин төгүп турат...

Сөзүмдү макул тутсаң, арка-жөлөк
издөөнүн караманча кереги жок.

Теңирим буйрук этип бизге ыйгарган,
тоосуна Сулаймандын алып барам.

Коштогон жигиттериң, кеңизегин
жашоого ылайыктуу жай издесин.

Үңкүргө жакыныраак тоо этегин
байырлап, жайланышып алса деймин.

Көнсөңөр кеңешиме, анда демек,
көчтү азыр тоону көздөй баштоом керек». –

Бакайды көч артында келе жаткан,
чакырып, уккан сөздү толук айткам.

Бир азга кеңеш куруп бүт баарыбыз,
Набинин айтканына ынаганбыз.

Көч башы Сулаймандын тоосун беттеп,
көңүлдүү, токтолбостон жүрүп кеттик...

* * *

Ошентип, жай толугу саратанда,
перзентим толгон күнү жыл маалына,

белгисиз ыйык жерге жашай турган,
баруучу сапарыбыз жакын калган.

Күрпүлдөп өркөчтөнгөн албуут дайра,
таштарга бойун урат долулана.

Агымы катуу, киргил, кечүүсү жок,
чамынат кышта кирген буурага окшоп.

Көбүктүү чоң дайрадан кечип өтсөк,
көрүнгөн ыйык тоого жетмек элек.

Өйдө-ылдый жээкти бойлоп өтмөк издеп,
ыңгайлуу, таппаган соң, тобокел деп,

куушураак самын таштуу кечмеликтен,
кечүүгө бел байладык баарыбыз тең.

Килиттүү килем көчөт куржундарга,
китебин шыкай салып Наби молла,

«Желмаян» аттуу аппак буурасына,
жүктөтүп алып жүрчү кайда барса.

«Тең келбейт эч бир байлык жалганда» деп,
жанынан китептерин артык көрүп,

келаткан Наби молла көчтү баштап,
кечүүгө кирээринде карбаластап,

негедир бир нерседен сестенгендей,
буйдалып туруп калды сууга кирбей.

«Мен кечип тиги өйүзгө өтсөм гана,
ошондо кечкиле» – деп Наби молла,

бир кырсык болоорлугун сезген белем,
токтотуп көчтүн артын, өзү кирген.

Буураны буйлалаган жибек жипти,
белине бекем байлап сууга кирди.

Дайраны так ортолоп калган кезде,
далдайып буура чөктү көк иримге.

Жылбышкан самын ташка тайгаланып,
жыгылды кайра обдулуп тура калып.

Жибек жип буйласынан жырып кетти,
жаныбар, айлампага кирип кетти...

Шаштырып шайтан бизди азгырдыбы,
бууранын тагдырына жаздырдыбы,

ак буура бир гана ирет бар болгону,
көрүнүп көк иримден узун мойну,

октолгон оп тартуучу жыланга окшоп,
Оозунан көбүк чача ачуу боздоп,

шол бойдон күрпүлдөгөн албуут дайра,
койнуна кымтып алды аны кайра.

Жээк бойлой чапкылашкан Актаң, Акшам,
«Көрүнбөй койду» дешип кайра тарткан...

Буурасы көк иримге аласалып,
колунда буйла жырган жиби калып,

кырсыктан – билек күчү, анан дагы
астында омоктуу аты сактап калды.

Көрүнүп араң гана кулактары,
өйүзгө сүзүп чыкты аргымагы.

Токтолбой удаа-удаа камчы басып,
суу бойлоп чаап жөнөдү Наби шашып.

Заматта колубуздан бир ыйыкты
жулдуруп жибергендей ич буйукту...

Биз дагы өйдө-төмөн өзөн бойлоп,
издесек аккан төөнүн дайыны жок.

Түш болгон, арга кетип турган чакта,
туурадан түшүп келди Наби молла.

Жер уусун билбестиктен баарыбыз тең,
тик жолго назар бөлбөй ката кеткен.

Төмөнкү жалгыз аяк тик жол менен,
бастырып түшүп бардык жерге кенен.

Айрылып үч бөлүккө албуут дайра,
мелмилдеп агат экен кең жайыкта.

Ал жерден аман-эсен кечип өтүп,
жай алдык унаалардан жүктү чечип.

Түнөртүп, ыза каптап сүрдүү жүзүн,
тиктебей Наби молла кылды бүтүм:

«Сууга аккан китептерди тапмайынча,
бул жерден козголбойбуз эч бир жакка...» –

Жети күн тыным албай баарысы тең,
суу бойлоп таба алышпай чарчап бүткөн.

Эркектер кошко келип бешим ченде,
баарысы сулап жатты ар кай жерде.

Арыктап, өңдөн азган Наби молла,
олтурат жалгыз өзү суу бойунда.

«Капырай, кандай күнгө туш болдук» деп,
бараткам балам менен сууну жээктеп.

Тарттыбы белгисиз күч, билалбадым,
Набинин так жанына басып бардым.

Көздөрү чанагына терең батып,
мусаапыр түрүн кийип өңдөн азып,.

кечээ эле күмүш жиптей анда-санда
агы бар сакал-мурут бубактана,

термелип терең ойдун кучагында,
телмирип сууну тиктейт Наби молла.

Ал бизге назар бөлбөй күңгүрөнө,
өзүнчө кумду чукуп сүйлөдү эле:

«О-ош Теңир! Билбей турам кай жеримден,
жаңылып бир өзүнчө жаздым экен?

Жазаңды жалгыз тарстам мейли дечи,
о Алла! Кандай кылам наристени?

Атактуу Чи-Лу-Сендин «Чжуд-Шисин»¹
Манаска окутмакмын, эми канттим?

Ал эми «Алиф-Лаамды»² биссимилла деп,
арипти таанытуучу баасыз китеп.

Алтымыш китебимдин ичинен мен,
бирин да керексиз деп айтпайт элем.

Ош Теңир! Жок дегенде бир куржунда,
табылып китептерим калса кана?!» –

деп Наби кемердеги³ бир түп талды,
телмире жашын төгүп карап калды.

Укмуштуу окуяны шондо көргөн,
алиге таңым артып эстей берем.

Кемердин ичиндеги жалгыз талга,
колумдан жетеледи балам тарта.

Маалына толгон менен жаңы гана,
турпаты төрт-беш жашар чамасында.

¹ *Чжуд-Ши* – Вайдурьянын биринчи бөлүмү.

² *Алиф-Лаам* – тамга таанытуучу китеп.

³ *Кемер* – суу жеп кеткен жарча.

А бирок эки-үч гана сөздөн башка,
дулдуйуп, сүйлөчү эмес караманча.

Билгени: «Эне,Бакай, пош» деген сөз,
калганын туйдурчу эле алагар көз.

Көзүнөн, не калааса кулунчагым,
түшүнүп турар элем анын баарын.

Азыр да бачымыраак бас дегендей,
жоодурайт каректери мени тиктей.

«Пош-поштоп» унааларды айдаганды,
көп угуп ушул сөздү жаттаганбы.

Бир нерсе бер дегенде бачымырак,
«Пош» деген сөздү айтчу эле тез кайталап.

Азыр да тал бутагын бекем кармап,
«Пош-пош» деп бир нерсени талап кылат.

Мен анын не дегенин андагыча,
ордунан атып туруп Наби молла,

бой уруп көбүк чачкан айлампага,
көрүнбөй кирип кетти бир тынымга.

Аптыгып шашканымдан бар күчүмдөн,
«Каран түн! Бул неси?» – деп кыйкырганмын.

Бейкапар, ар кай жерде сулап жаткан
Бакайлар чочуп туруп кыйкырыктан,

чалынып-мүдүрүлүп, карбаластай,
чочулап келатышты бизди карай.

Биринчи Бакай келген үрөйү учуп,
Манасты ачуулана колдон булкуп,

өзүнө тарткан кезде жыгылбады,
койбербей билектен да жоон талды,

кыйлага өзү менен сүйрөп келди,
айрылып жоон бутак көтөрүлдү.

О шумдук, дал ошондо кемерчеден,
илинип тамырына турган белем

килиттүү килем көчөт көк куржуну,
булт эте бир көрүнүп кайра чумду.

Аңгыча көбүктөнгөн айлампадан,
көрүндү Наби молла жанталашкан.

Кайрадан чумкуп кирип айланпага,
кандайдыр бир нерсени булкулдата,

тартканын көрө сала, Акшам дагы
таянып, сууга түштү, сынган талды.

Дөмпөйгөн түптүү ташка бойун такап,
кемердин коңулуна талды шыкап,

андан соң салмак салып бир башына,
Наби экөө талды булкуп тартышканда,

жулунуп жалгыз сай тал тамырынан,
көрүндү килем куржун китеп салган.

Тамырга оролушуп жай калкыган
куржунду Бекайдарлар тартып алган...

Алсырап суудан чыккан Акшам,Наби
артылып кызыл ташка сулк кулады.

Ичинен, жутулган суу булак сымак
атылып, Күн нуруна чагылышат.

Бир кезде Наби молла өйдө турду,
кылкылдап баткан Күнгө жүзүн бурду.

Берметтей жүзүн жууган суубу, жашпы,
белгисиз, тоголонуп агып жатты.

Жагымдуу калтаарыган үнү менен,
жалынып Көк-Теңирге мындай деген:

«О Алла! Угуп, көрүп баарысын тең,
тилегин аткарасың көрүнбөстөн.

«Ош» деген өз атыңбы, болбосо же
пириңби нурдан бүткөн ушул жерде?

Көрүнүп наристеге аян берген,
«Куржуну турат мында, мына» – деген,

чагылып гүлгүн шоола күн нуруна
жаркырап жалгыз талдын ортосунда,

жалындап шамдай болуп күйүп турду,
наристе колун созуп билип турду.

«Жарыкты алып бер?!» деп талап кылган,
уулунун өтүнүчүн билбей турган,

энеге түшүнтүүгө жетпей калдым,
ашыгып айлампага бой таштадым.

Анткени, «айтканыңа тургун бекем,
өнөрүм – өмүрүмдөн кымбат» – деген.

Түбүнөн айлампанын шоола түшкөн,
табасың китебинди агып кеткен»,–

деген үн кайдан, кантип чыкканына,
түшүнбөйм азыр дагы укканыма.

О Алла! Таап берген китебимди,
«ОШ» деген сен жиберген Ак Пириңби!

«Ош-Пирим! Жардам бер!» – деп мындан нары,
Көк-Теңир, ушул жерден сураналы.

Аябай Ош-Пириңди ошондо сен,
жиберип бүгүнкүдөй жардам берсең!..

Чыйырды, баатыр Бакай кулак салгын,
Манастын тирүү Пири – ОШ аталсын.

Атымды курмандыкка багыштайлы,
ант кылып ушул жерди ОШ атайлы!

Агызган ак буурамды албуут дайра,
аталсын аты өзгөрүп Ак-Буурага¹.

Бекитип таш-кумуңа чайкап салган,
бербестен кырк китебим алып калган,

Ак-Буура, сенден ичкен дартмандууга,
аккан сууң, ак көбүгүң болсун даба.

¹ *Ак-Буура* – бул дарыянын мурдагы аты Чамын-Суу болгон.

Дубасын кырк китептин ичиндеги,
табылгыс дары кылып эзгин эми?!» –

Төрт чарчы таш жанына кызыл түстүү,
бир нече тал бутагын катар тикти.

Андан соң минген атын Наби молла,
Ош-Пирге арнап чалды курмандыкка.

«Жетсе эгер тилегеним Көк-Теңирге,
тиккеним тамыр жаят!» – деген эле...

Ал жерде эки күнү өргүү алып,
аттанып чоң үңкүргө чыгып бардык.

...Үңкүргө тоо боорунда бар болгону,
киргемин алты жылда эки жолу.

Кол менен атайылап жасагандай,
көргөндө ыйык тоону бир укмуштай,

денемди калтыраткан ички сезим,
Теңирдин көзү түшкөн жер экенин

туйунтуп, бүт денемдин калтырагы,
чай кайнам убакытка басылбады.

Жети күн ысырыктап үңкүр ичин,
көрүнбөй көзүбүзгө жасап ишин,

жумшак үн кыраат менен шоодураган,
басылбай күнү-түнү дуба салган.

Типтике – ошол тоонун кылда учунан,
созулуп көгүш түтүн чыгып турган,

көк менен ыйык тоону кошуп турган,
көрүнөт көпүрөдөй – сундурулган.

Биз билгис сырдуу ишин бүттү белем,
апта өтүп сегизинчи таңы менен,

үңкүрдөн түшүп келип Наби молла,
үңкүйө саламдашты кошубузга.

Көзүнөн касиеттин илеби урган,
көрүнүп улгайыңкы мурдагыдан,

чечилип көп сүйлөбөй өтө кыска
кеп салып, ылайыктуу жашоо шартка,

жай салуу керектигин кайсыл жерге,
түшүнтүп, анан мындай деген эле:

«Биз эми кездешебиз өтө сейрек,
билгиле, ошондуктан сактык керек.

Өзгөчө байкагыла баарыңар тең,
думана, дербиштерден жер кезишкен.

Үңкүргө алып барчу кыя жолго,
казгыла байкалбаган буктурма оро.

Ал жерде күнү-түнү кароол турсун,
киши эмес мал жүрсө да көңүл бурсун.

Ал азыр мезгил күзгө таяп калды,
андыктан көрүү керек кышка камды...

Ош-Пирге сыйынуучу тигил жайга,
тайынып, бешим ченде кайтам кайра.

Чыйырды, эрте менен таң агара,
Манасты жеткиресиң өзүң гана.

Үңкүрдү байкап алгын, ошол тейден,
үч айда жолугасың уулуң менен...» –

Ал түнү кулунумду кучагымдан
чыгарбай бекем кысып жыттап жаткам.

Ойготуп уйкусунан таң алдында,
жеткирип тоодо үңкүргө барганымда,

ичинин түзүлүшү карегимде
өчпөстөн ошол тейден калган эле.

Эки чоң, бир кичине бөлүкчөдөн,
мына шол ыйык үңкүр турат экен.

Бөлүктүн чоңураагы – ортодогу,
кол менен жасагандай таш тосмолуу.

Кыязы, төбөсүндө ачык барбы,
Купкуркак ичи таза, жарык дагы.

Бул үңкүр тоо боорунда болгондуктан,
болжогом турат го деп жалаң таштан.

Тандандым көргөнүмдө көзүм менен,
таманы күлдөй майлуу боз топо экен.

Боорлору чопо түстүү катмарланган,
бойоктой оймо-чийме боз таштардан,

адамбы, табиятпы атайы эле,
жылмалап, кооздоп, түздөп койгон беле.

Ар кандай жан-жаныбар түсүн салган,
Ай, жылдыз, алтын нурлуу Күн тартылган.

Табият табышмагы – Аалам түсү
толуптур ар кыл жазма ойуу-чийүү.

Таңкырай жыла басып оң жагында,
кичирээк бөлүгүнө барганымда,

бер жакта көргөндөрүм анча деле,
арзыбай таңданууга калган эле.

Түптүнүк көз жашындай мөлт-мөлт тамып,
үңкүрдүн боору ылдый сызып агып,

шыбырттап жылжыган суу шол бет менен,
куйулуп төмөн карай кетет экен.

Бир нече түтүк куурай – керек белем,
жөлөнүп турат ташка тикесинен.

Суу аккан боору гана нымдалбаса,
калган жер кургак экен караманча.

Мис тепши, кара кумган ойууланган,
жанынан куурайлардын орун алган.

Ортоңку бөлүк жактын бетин бербей,
жыйылган кургак отун төбө тирей.

Бөлүктүн ооз жагына чукул жерде,
шыбалган чаканырак кемегеде,

тапталган күлгө көмгөн чок бар белем,
жыттанып оттун жыты турган экен.

Мен үчүн баарысынан сол бөлүкчө,
көргөндө көзгө сүйкүм көрүндү эле.

Тыпыйып кичинеси бөлүктөрдүн,
сездирет көргөн жанга үйдүн көркүн.

Боорунда кыбыла жак ойукчага,
жыйыптыр китептерин Наби молла.

Тептегиз таманына кызыл талдан,
согулган калың бойро¹ төшөп салган.

Кыпкызыл куу арчанын бутагынан,
катырып чайыр майга шам жасалган.

Бөлүктүн төрт бурчунда атайылап,
жасалган шамдар үчүн орун турат.

Көөнүмдө ушуларды орчунду деп,
көөнөртпөй эмдигиче келем эстеп...

«Чыйырды, Көкө-Теңир карап турат,
бул жерде не айтылса баарын угат.

Мына шул убакыттан тартып эми,
Манастын мойунумда бүт милдети.

Бул чындык – эч ким танбайт эне экениң,
а бирок алысташың керек сенин.

Анткени, Аалам сырын жалгыз гана,
ак дилден үйрөтөмүн Манасыңа.

¹ *Бойро* – камыштан согулган таар.

Ач болот, кусаланат, үшүйт го деп,
пенделик кылба бекер кур санаа жеп.

Тирликке керектелчү зарыл нерсе,
табылып, даяр болот ушул жерде...

Азыр сен кошуунуңа кете бергин,
алаксып көртирликке күн өткөргүн». –

Сүйлөөгө алым келбей жашка муундум,
телмирип каралдымды кыйбай турдум.

Ичимден арбагына атакемдин
жалындым: «Жашытпастан кайрат бергин!» –

Кучактап Манасымды, маңдайынан
үн катпай жыттап алып артка кайткам...

Олтуруп ошол түнү от жакалай,
ойлонуп жалын чачкан отту карай,

күрсүнө кур жөтөлүп, үнүн түздөп,
Эр Бакай кеп айтты эле акыл издеп:

«Ойлонуп көрөлүчү баарыбыз тең,
менимче, турук алуу ушул жерден,

туура эмес болобу дейм, ал анткени,
тоодогу ыйыктыкка шек келеби?

Кол жеткис нерсе гана ыйык болот.
Канчалык бийик турса сыймык конот.

Кол тийгис ыйыктыгын ушул жердин,
кетирип албайлы деп сестенемин...

Набиге таң агара белги берип,
тезирээк кошко түшүп келгин дейлик.

Эгерде Наби бизге макул десе,
каптырып кароолдорду ушул жерге,

өзүбүз тиги өйүздөн жай алапы,
бул жакка киши өткөрбөй көз салапы.

Кол керек арбыныраак, ошондуктан,
Алайга эртең эле сапар тартам.

Сыр ачып Көкөтөйгө, шертке бекем
эр жүрөк жигиттерден топтоп келем.

Кылымдар сыймыктанып урпагыбыз,
кеп кылаар келишимдүү жай курабыз.

Бул жакка бут тийгизбей, ыйык жердин
барктайлы качырбастан касиетин...» –

Азанда дөңсөө жерге чыгып Актаң,
чочуган кушту туурап добуш салган.

Бул белги сыбызгыда ойной турган,
Набиге тез келүүнү туйундурган.

Үндү угуп Наби кошко түшүп келди,
Бакайдын айткандарын туура көрдү.

Сөз бүтүп, Наби кетип, Бакай дагы,
Күн чыга ошол күнү жолго аттанды.

Тогуз күн болот деген күндүн кечи,
топтогон колун баштап Бакай келди.

Кошуунду бул өйүзгө өткөрбөстөн,
кечүүнүн ар жагына таштап келген.

Тоодогу үңкүр жайын, Манасты да,
айтууну каалабаптыр азырынча.

Болгону мен жөнүндө учкай гана,
колуна түшүнтүптүр ал мындайча:

«Алтайдан Эштек Хандын кызы келген,
айылга анын дайнын билгизбестен,

эл анча каттабаган окчун жерде,
жашырып сактап туруу зарыл эле.

Жигиттер, эч себебин сурабастан,
журт үчүн аянбастан бергин жардам.

Андыктан ар биринден суранаарым,
ажалга Хан кызы үчүн тик карагын...» –

«Биз менен Көкөтөй да кошо келди,
ал дагы тиги өйүздөн күтөм деди.

Набинин тынчын албай бекерге эле,
бул жерге кароол койуп, эртең эрте,

ташынып, Теңир үчүн тирлик камын,
токтолбой көрүү керек деп турамын.

Барганда калган сөздү Көкөм менен,
буйурса, бирге олтуруп айтып берем».–

Бакайдын сөзүн угуп, эс алсын деп,
баарыбыз ыкка көндүк улабай кеп.

Эртеси – жашоо буйруп канча убакка,
Көк-Теңир көңүл буруп насип кылса,

кайрадан кечип өтүп Ак-Буурадан,
кам көрүп урпагыбыз жашай турган,

барганбыз турак курчу жерибизге,
баягы тал тиккендин өйүзү эле.

Утурлап астыбыздан тосуп турган,
тааныдым Көкөтөйдү те алыстан.

Аны мен акыркы ирет көргөнүмдөн,
анчалык келбет-түсү өзгөргөбөн...

Айрылып таянчыбыз Эрназардан,
түн ката качып чыгып хан сарайдан,

Аркалап Алайдагы туугандарды,
ал жакка барган күндү эске салды.

Анда да азыркыдай көчтү утурлап,
айрылган эрендерди жоктоп ыйлап,

бөлүнүп бой келбети тургандардан,
тосту эле зор мүчөлүү жашык адам.

Ал кезде кырктардагы курагы эле.
төрөтү кечендеген Баалы жеңе:

«Төшөгүң жаңырткын» – деп өтүнсө да,
мойнобой койгон экен такыр ага.

Сыртынан түс-турпаты москоол, сүрдүү,
сырга бек, ич дүйнөсү жашык дилдүү,

камтыган бир өзүндө эки адамды,
Көкөтөй – баамымда Эр сырттаны...

Жайыкка чукулдадык кошуун турган,
жүрөгүм түрсүп кагат, кандай кылсам?

Өңдөрүн тааныбастан боорум таанып,
сөөгүм жашып барат жүрөк жанып.

Көкөтөй карбаластай басып келди,
озунуп бизден мурун салам барди.

«Жакшыдан калган керээз, эсен-аман
келдиңби, өз жериңе каның тамган?

Көргөндөй Эштек ханды, Журт Энесин,
көңүлүм көтөрүлүп толкуп кеттим.

Кызымдай жашың кичүү болгон менен,
Чыйырдым, жолуң улук – кол жетпеген.

Аркалап Ата-Журтту алыс жерден,
атайын жөлөк издеп тууган элден,

ага эгер шарт ошону талап кылса,
аянбайм, жаным тартуу курмандыкка!..» –

Көкөмдү тааныгандай Буурул ат да,
мойнунан жыттагылайт окурана.

Көргөндөй боордошун Көкөм дагы,
Буурулдун жалын тарап кучактады.

Бакырып ыйлай албай ичтен түтөп,
түшүрдү ат үстүнөн аяр сүйөп.

Чөйчөктөй музоо кирпич көздөрүнөн,
жүзүн жууп төмөн карай жаш төгүлгөн,

сарыккан сакалынан ысык жашы,
салаама ал кармаган таамп жатты.

Менин да жылуу сөзгө бошоп денем,
кыйлага токтоно албай ыйлай бергем...

Алайдан атайылап арнап келген
ак өргөө бизди күтүп турган экен.

Аянбай ак дилинен кызмат кылган,
адептүү, кынтык тапкыс кыймылынан,

бир нече жаш келиндер башын ийе,
жүгүнүп, астым тосуп турган эле.

«Кудурет, кут кыла көр ушуну» деп,
Теңирге тооп кылдым жашым ирмеп...

Жай алдык баарыбыз тең кең өргөөдөн,
жайынча өтөр-кетер кеп сүйлөнгөн.

Наарлашып бүткөндөн соң созбой кепти,
баарысы тирлик үчүн сыртка кетти.

Үчөөбүз калган кезде бар дитимден,
сүйлөшүн Көкөтөйдүн күткөн элем.

Ортодо оор тыным өкүм сүрүп,
ойлонуп бүткөн өңдүү жай күрсүнүп,

чөйчөктөй каректерин мага буруп,
Көкөтөй сөз баштады улутунуп:

«Баары бир: куурасаң да, жыргасаң да,
адамга жашоо кымбат бул жалганда.

Узакпы, балким кыска, тагдыр жазган
өмүрүн өтөп өтөт ар бир адам.

Менимче Кудуреттүү Көк Теңири
мерчемдүү жаш берери чындык өңдүү.

А бирок аны кандай жашап өтүү,
Пенденин так өзүнө тиешелүү.

Айрымдар кылым жашап, аркасында
айтылар сөз калтырбайт бир кыпынча.

Ал эми чагылгандын жарыгындай,
жалганда бир жарк этип, унутулбай,

эрдигин эл тамшанып аңыз кылаар,
Эштекей кемтиксиз шер бир жаралаар.

Эрдиги Эштек хандан кем калбаган,
Эрназар, Чыйырдылар не деген жан!

Жер турса, кылым өтсүн мейли канча,
аттарын эл эскерээр сыймыктана.

Төрөгөн дал ошондой эрендерди,
канткенде унутмакпыз энелерди!

Мен билген аттары ыйык төрт эне бар,
унутпай урпактары сыймыктанаар.

Ар бири зарлап тилеп Көк-Теңирден,
ак дилден сиңиришип сүтү менен,

Ата-Журт ыйыктыгын түшүндүргөн,
эл-жерин артык баалап перзентинен.

Башаты эрлер кылган эрдиктердин,
баа жетпейт эмгегине энелердин.

Акыры жоокерлердей жазат тапты,
жай кылып түбөлүккө Таш-Мазарды.

А эгер сөз чебери чыкса арадан,
ар бири айтып бүтпөс улуу дастан!...

Парвати, Сергил эне – бөтөн жерден
бул элге тагдыр буйруп алып келген.

Уул берип Чыйырдыдай, Күчүгөндөй,
анан да жүк көтөрдү бир кебелбей.

Ал эми Журт Энеси Зулейханы,
Теңир ай, кайталоочу жан чыгарбы!..

Жалганда жашап өткөн адамдардан,
жаралбас ага теңдеш бир дагы жан...

Арманы арылбаган Бурул энем,
алардан азап-шору арбын экен...

Бурулум, Бурул-акем, аны деген
билсеңер, баарысынан жакын көрөм.

Кайраты ташты жарган, сөзүнө бек,
намысын алдырбаган, эр көкүрөк,

жигиттей асылдыгын сезээр эле,
жаш-кары «Бурул-аке» дешээр эле.

Бул сөзгө бала күндөн көнгөндүктөн,
мен дагы Бурул-аке дээр элем...

Алтайга силер менен кетеринде,
ал мага түн жамынып барган эле.

Көңүлүн ансыз деле жараланган,
оорутуп албайын деп байкабастан,

озунуп суроо салып, тынчын албай,
айтар деп өз ойуна койгомун жай.

Сырт киймин чечип берип, олтурганга
жаңы эле Бурул-аке кам урганда,

эшиктен кирген жигит мал жетелеп,
мойнуна курун салды бата тилеп.

Тартылып малга бата, жай алсак да,
олтурдук сөз уланбай ортобузда.

Кан тоскон илегенди сыртка алганы,
камынган койчуманга добуш салды:

«Жарыгым, козгобостон орунунан,
алдагы илегенди коё турсаң!

Көкөтөй, жан болбосун үйдө калган,
сөзүм бар жалгыз сага айта турган». –

Экөөбүз калган кезде өргөө ичинде,
өтүнүчүн – чыгарбаган жан кишиге,

өзгөчө салык сырын мага айткан,
өтүнгөн тайыба деп ыйык анттан.

Шерттешип кочкул канга кол малганбыз,
жигиттей бычак мизин кармаганбыз.

«Алтайдан кайтып мында келалбасам,
мөөрү бар шакегимди табыштаган

адамга, салык сырын ачып бергин,
ишенсең мага кандай – ага ишенгин.

Бекемдеп антыбызды – чийки боордон
оозтийип, аттаналы калбай жолдон...» –

сыр ачпай бөлөк жанга, караңгы түн,
жол арттык салык зоону көрүш үчүн.

Күндүзү буйтка жерге тынып алып,
түнүндө салык зоого жете бардык...

Тилинген экөөбүздүн чыпалактан,
тыпылдап агып жатты кыпкызыл кан.

Үйүлгөн белги ташты жууп канга,
кайрадан антыбызды жаңырттык да,

кайрылбай Бурул-аке биздин үйгө,
үйүнө түн койнунда кеткен эле.

Асылым Бурул-аке, ыйык эне,
жүзүндү ошол бойдон көрбөдүм ээ!..

Жүк болуп жүрөгүмө аманатың,
салыкты карегимдей бек сактадым.

Соолудуң булакка окшоп асыл энем,
сени мен андан башка неге теңейм?

Суусундай мөл булактын тунук элең,
сырттаның – Эрназарга өмүр берген.

Түпкүргө сууң түшүп какшып нугуң,
кыйылды кырчынында жалгыз уулуң.

Өрт эле оттук таштай, тукум калса
айтылмак унутулбай аты анда...

Жалгыз ок тийген менен дал бутага,
кайтоолдоп экинчи ирет атылбайт да!

Дал ошол житкен октой из калбастан,
асылым, өтүп кеттиң бул жалгандан.

Ардагым Бурул-аке, канткенде мен,
армандуу дебейм сени эки энеден?» –

Көзүнөн мөлтүлдөгөн тунук жашы,
Көкөмдүн көкүрөгүн жууп жатты...

Бир кезде Бурул энем экөө барган,
кыркууздуң таберигин бек сактаган,

Көк зоого Бакай экөө бул жолу да,
кеп салды барышканын түн койнунда.

«Козголбой бир да ташы белги койгон,
туруптур аман-эсен ошол бойдон.

Жеткиче эрезеге Журттун Ээси,
ачууну туура көрбөй келдик», – деди.

Салыктан санаам тынып, эми гана
Көкөмө суроо салдым мукактана:

«Силерге Турпан жактан киши-кара,
катташып турушабы анда-санда?

Жакында киши барбы барып келген,
Жамгырчы абамдардан кабар берген?

Аскадай медеp туткан Бурул энем,
айланып уялышты көрсөм деген.

Жетпестен тилегине аалам салды,
бир боору – Зарылдыгы аман барбы?..

Ызалуу катагандар кеткен бойдон,
кабарын билдирбеди, аны ойлойм.

Узатып келген балдар айтып барган,
көч камын көрдү дешип Кошой абам.

Козголбой койо турбай көнгөн жерден,
катаган кандай күнгө туш болду экен?

Тогуз жыл арасында ушул ойду,
унуткан күнүм өтө сейрек болду.

Кабарын айтып берсең, билсең дайнын,
кабатыр сарсанаадан арылайын!».» –

Бир азга үн чыгарбай олтурду да,
Көкөтөй жашын сүртүп, каргылдана:

«Чыйырды, макул көрсөң туруп эми,
дуба окуп арбактарды эскерели.

Ыраазы пейил болсун Бурул энең,
өз малы – Кула айгырды үйрү менен,

азага, арбагына тийсе экен деп,
айдата келген элем. Көрсөңөр эп,

эскерип Бурул-аке, Күчүгөндү,
Курмандык чалып, дуба түшүрөлү.

Азыр биз бата тартып койуп малга,
андан соң жай олтуруп сөз уланса...» –

Козголуп ордубуздан сыртка чыгып,
багыштап арбактарга дуба кылып,

кайрадан өргөө ичинен орун алдык,
Көкөмө кезек берип сөз тыңдадык.

«Кыязы, жамандыкты Бурул энең,
Мазарга келгенде эле сезген белем...

Каканчын¹, Каспандыктын² жолун тосуп,
Тыргооттун³ Акунбешим ханын⁴ кошуп,

¹ *Каканчын* – ² *Каспандыктын* – ³ *Тыргоот* – кыргыз эли-
не душмандашкан уруулар.

калмактын бир топ колун таш каптырган,
былтыр күз капилеттен кол салышкан.

Дал ошол кан төгүлгөн кагылышта,
бир далай берендерден айрылдык да!

Зарылдык кан майданда жазат тапкан,
адамдык парзын актап аалам салган...

Эр тукум Жамгырчынын жөнү башка,
Эштектин атын сүрөйт уламышка...

Турпанга барган күндөн ушул кезге,
тынымсыз жоону беттеп эл четинде...

Урумдук чоң соодагер Элдар деген,
Турпанда турук алып калган экен.

Дал ошол соодагердин Гүлнар аттуу,
Көк-Теңир төрт тарабын берген нарктуу,

сүйүктүү кенже кызын Жамгырчы абаң,
арага адам салбай арзып алган.

Келбеттүү Гүлнар жеңең кыз төрөгөн,
капкактуу, жышааналуу перзент экен.

Мойнуна түшкөн чачы алтын түстүү,
түнкүсүн жарык кылып турат үйдү.

Атаңар Эштек хандын сагаагында,
бар эле бармак басым мөөр тамга.

Ошондой мөөр тамга наристедө,
жарашып турат экен периштеге...

Жакшылап билиш үчүн Кошой балбан,
жазында Турпан жакка барып кайткан.

Ал мага сүйүнчүлөп айтып келген:
«Алтынчач деген кыздуу болдук!» –деген.

Анан да тамчы суудай окшош белем;
«Карасаң көрүнгөнсүйт Эштек берен!» –

Бул сөздү адеп жаңы укканымда,
кетиргем текебердик, пендемин да!

«Ар дайым бул тукумга Көк Теңирим,
аянбай аруулугуң берип келдиң.

А бирок, шер перзентти эли күткөн,
кыз кылып жаратканың эмнеликтен?

Өкүндүм, кубандымбы билалбадым,
өзүңө жолдук кылып ак боз чалдым!..» –

Жакшылык жышаанасы келиптир деп,
жадабай күтүп жүрдүм жүрөк дегдеп.

Чын эле жакшылыктын карлыгачы,
болуптур Жамгырчынын Алтынчачы.

Ак жолтой Бакай баатыр сүйүнчү айтып,
киргенде, кут түшкөндөй калдым шашып.

«Алтын-зар, аргымактын куну канча,
аябайм башымды да, Бакай мырза!

Өрүштө жылкыларым, короодо кой,
Бакайым, баарын алып түшүргүн той!

Асыл таш, түрлүү мата, алтын-зарым,
акжолтой таманыңа бүт чачамын!

Бир гана зар тилегим Көк Теңирден,
болсо экен бергенинин боосу бекем!.»–

Аңдоостон жакшы кабар укканыңда,
айтаарга сөз табылбай калат тура.

Бакайым кубантканда ченебеген,
бар дилден мына шундай деген элем...

Акыры акыл качкан учур өтүп,
түшүнүп иштин жайын чогуу чечтик.

Айттырбай кабарыңды Жамгырчыга,
аярлай турмак болдук азырынча.

Анткени касташкан жоо ага жакын,
билинип калабы деп чочуладым...

Кабатыр болуптурсуң бекеринен,
кабарын катагандын айтып берем...

* * *

Бир кезде Сокур Була¹ ырга айланткан,
сөз кылам Кызыл Шаардын² кыйрашынан...

Күзгүдөй Күн нуруна чагылышкан,
жети көл тоо башынан орун алган.

Алтын-Көл, Мис-Көл, Жез-Көл, Күмүш-Көлдү
жай-кышы келгин куштар мекендешчү.

¹ *Сокур Була* – усундардын доорунда жашаган акын.

² *Кызыл Шаар* – Ысык-Көлдүн түбүндө калган шаар.

Ал эми Муз-Көл, Туз-Көл, Кайнак- Көлдөн,
конбостон канаттуулар качып өткөн.

Мына ошол жети көлдүн төмөн жагын
ээлеген, усундардын, Кызыл Шаардын

укмуштай гүлдөп турган учурунда,
калганын талкаланып суу астында.

Жез таңдай сөз чебери акын Була,
чектирип кош карегин сөз кунуна,

ырдаган көзү өткөнчө жерди кезип,
утур бир «жаш карекке»¹ жетелетип.

Көзү көр, көкүрөгү күндөй жанган
акындын ыр-дастанын кыскача айтам...

Бир кезде атак-даңкы дүйнө жарган,
«Усун»деп уруусунун атын алган

мээнеткеч, өжөр калктын өкүмдары,
курулган алтын, мистен Кызыл Шаары,

көз жоосун далай элдин алып турган,
көптөгөн ачкөздөрдү душман кылган.

Дагы бир дүңгүрөткөн атак-даңкын
болуптур Тулпар аты Усун хандын.

Кууганын куткарбаган, качса жетпес,
чыкпаптыр Торугу-Тулпарга эч бир теңдеш.

¹ *Жаш карек* – Сокур Буланы жетелеп жүргөн бала.

Тулпары, кен-байлыгы Усун хандын,
Көбөйтөт ич күйгүзгөн душмандарын.

Усун хан Тулпар атын өз жанынан,
артыкча баалаганын билген душман,

майтаруу амалынын ишин кылат,
акыры өзөгүнөн душман табат.

Сатылган өз тууганы минип качат,
сый менен каканчынга тартуу кылат.

Көзү бар, көкүрөгү сокур саткын,
көрбөгөн тукумуна ор казганын...

Согушчан усундардан корккондуктан,
каканчын шек билгизбей атты каткан.

Далай жыл кишен салып, байлап, матап,
дайынын билдирбөөнүн камын кылат.

Жаныбар, артык туруп көрпендеден,
акыры карыганда качкан экен.

Капыстан колдон бошоп кыш чилдеде,
кайрылбай багыт алат тууган жерге.

Артынан сая түшкөн куугунчудан,
көзгө атаар жалгыз мерген жакын барган.

Туу жондо баратканда күрткү жиреп,
жаа огу кыр арканы жиреп кирет.

Кадалып жүлүнүнө уусу тарап,
сөөккө баткан бойдон калып калат.

Тулпарды мертиндирген мергенчи да,
жазатын тапкан экен ай-талаада...

* * *

Башкарып акыл менен усун элин,
ээлептир эбегейсиз жер өлчөмүн.

Кылаасы жети көлдүн – жер ортосу,
гүлдөгөн Кызыл аттуу шаар болчу.

Арытып ат туягы жеткен жерге,
атагы усундардын дайын эле.

Орошон, Ойрот-Талаа, Сары-Талаа,
усундар ээлик кылчу баарысына.

Өркүндөп туш-тарабы өнүп-өскөн,
өнөрлүү, жеткилең калк болгон экен.

Усун хан Тулпарынын күйүтүнө,
чыдабай аалам салган дешээр эле...

Андан соң жалгыз уулу Усун хандын,
атанын ордун басат, ээлеп тагын.

Гусун хан эки мүчөл жашап калган,
эрдиги ашып түшчү атасынан.

Дайыны Тору-Тулпардын угулса деп,
Эр Гусун өч алууну көксөп жүрөт.

Акыры дайнын угуп издеп барат,
аркайган Тору-Тулпардын сөөгүн табат...

Торунун саяпкери Кутуй деген,
күлүккө алтын чеге¹ урган экен.

¹ Чеге – аттын баш сөөгүндөгү жикке урулган кыска алтын мык.

Табылган куу баштагы алтын чеге,
кадалган кыр аркага болот жебе,

Тулпардын дал өзүнөн кабар берет,
талашсыз Торү-Тулпар далилденет.

Гусун хан из кубарга из куудурат,
атты аткан мергенчинин сөөгүн табат.

Какандын куу ханынын иши экени,
калетсиз эми чындап далилденди.

Көксөгөн өч алууну Гусун Баатыр,
кол салып какандарды талкалаптыр.

Ар жылы Карт Торү ашкан белди ашып,
каканды алсыратат салык салып.

Коркушуп чабуулунан усундардын,
какандар түптөшүптүр таш дубалын.

Түпкүрдөн топтолушуп каканчындар,
түптөгөн ошол жылы Улуу-Дубал.

Дубалды айландыра казылган ор,
өтөм деп өжөрлөнсө табышмак шор...

Шол жылдан биригишип жалпы какан,
шайлашып баарысына бир Улуу хан,

Аташпай Улуу-ханды өз атынан,
Кары деп же Улуу деп жашырышкан.

Мына шол митаам Кары акыл өкчөп,
Гусундан кутулууну мындай чечет:

«Теңирдин касиеттүү кесесиндей,
жети көл курчап турат күңгөй-тескей.

Чөмүчтөй келишимдүү ойдун жерге,
Усундар Кызыл Шаарын курушту эле.

Эгерде жети көлдүн түбүн жырсам
Усундар Кызыл Шаарын тыйпыл кылсам,

көл суусу толкуп ташып тоону ашат,
Сары-Талаа, калааларын түгөл басат.

Дүйнөнү дүңгүрөткөн усун эли,
мактанып, сыймыктанган жети көлү,

ушинтип тыйпыл болот из калбастан.
Бул ойдун аягына сөзсүз чыгам!..» –

Салыгын усундардын кечиктирбей,
жеткиртет өз маалында эч шек бербей.

Кат жазып, сөзгө чебер чечен кошот,
сыр бербей Гусун хандын астын тосот.

«Теңдешсиз Гусун-Пааша – арстан жүрөк,
жиберем саламымды бакыт тилеп.

Сен эмес атаңдан да улуу жашым,
а бирок, жазыктуумун, ийем башым.

Уруну калкалаган журт да – ууру,
Теңирге кечиримсиз күнөө кылуу.

Торунун кунун өлчөө мүмкүн эмес,
тулпардан туулбастыр ага теңдеш.

Тулпардын – тулпарлыгын баалабастан,
өлүмгө кыйып, ага жаа тарттырган,

нааданга ылайыктуу жаза шу деп,
буйругун, башымды ийип көрөмүн эп.

Салыкты канча, кандай салам десең,
каршылык кылбай төлөйм кечикпестен.

Маалында жеткиртүүгө сөзүм берем,
уулумдай урматтаймын сени терең...»

«Жылуу сөз жыланды да ийининен
чыгарат» – деген сөздү – бекеринен

айтылып эл ичинде калбаганын,
менин да келип турат кайталагым.

Болбосо куу Карынын бал тилине,
алданып Гусун Баатыр калмак беле!..

Ширин сөз курч акылын тумандаткан,
«Каканды коркуттум» деп тынчып калган.

Жети жыл сөзгө туруп, кечикпестен
салыгын жеткиртирип турган экен.

Дал ошол жети жылдын арасында,
билишпейт жүрүшкөнүн амалдана.

Жүккө артып ала келген жоокерлери,
байкалбай элге сиңип кала берди.

Билинбей күндөп-түндөп тоо башында,
көлдөрдүн суусун төмөн жырдырууга,

тынымсыз билинбестен далбас урат,
жетинчи жайга баарын даяр кылат.

Соңку-Көл – эң сулуусу жети көлдүн,
сыймыгы бир ажайып салкын төрдүн,

туптунук мөлтүрөгөн Күмүш-Көлдү,
какандар жардырууга үлгүрбөдү.

Кийинген кызыл-тазыл жоокерлери,
капыстан бейгам жаткан шаарга кирди.

Салыкты апкелди деп шек санабай,
Гусун хан жаткан экен камырабай.

Шаарга жүздөй жоокер кыргын салат,
заматта хан ордосун тыйпыл кылат.

Элин чаап, күлүн чачып көк асманга,
кыздарын теңдеп артып алтын-зарга,

эркектен эч бир пенде калбасын деп,
эмчекте бала дагы өлтүрүлөт.

Аздан соң көлдөр агып тоону тебет,
Орошон, Сары-Талааны жайпап өтөт.

Гүлдөгөн алтын түспөл Кызыл Шаарды,
бир түндө жик билгизбей басып калды.

Чөмүчтөй көркөм да, кооз чуңкур өрөөн,
суу толуп, түбү ойулуп дагы терең,

түбүнө элдин-жердин сырын катып,
түнөргөн көлгө айланып жатты чалкып...

Тарыхын ошол элдин катып калган,
тукуму «Ысык-Көл» деп атап алган.

* * *

Кыргындан Гунн дайрасын бойлоп кеткен,
дастанчы Була-акын калган экен.

Жер кезип кеткен акын кайтып келип,
таанылгыс өзгөрүлгөн жерин көрүп,

Көктөгү жылдыздарга салыштырган,
мактанган жети көлүн таппай калган.

Алтын-Көл, Мис-Көл, Жез-Көл куму калып,
суулары агып кеткен жээгин жарып.

Муз-Көлдүн орунунда жалтыраган,
көк жалтаң муздан бүткөн аска калган.

Кайнак-Көл төмөнүрөөк болгондуктан,
кийинки көл астында калып калган.

Туз-Көлдүн тузу калып өзү качкан,
көпкөк туз катмарланат аскалардан.

Жоголгон көлдөрүнүн ордун жоктоп,
акыры Күмүш-Көлгө келет боздоп.

Жээгинде боздоп ыйлап ырын төгөт,
Була акын ошол түнү аян көрөт:

«Туптунук ушул көлдүн суусуна окшош
тукум бар аман калган, ал чоңоёт.

Өзгөртүп тукум атын, көлдүн атын,
Була акын, ыйлабастан ырдап айткын!?» –

Көл суусун кечип турган жай шыңгырап,
перидей сулуу кыздын үнү угулат.

Көзүнөн аккан жашы тып тыйылат,
оозунан сөз ордуна ыр куюлат.

Жер кезет Була акын дастан айтып,
кыйраган Кызыл-Шаарын ырга айлантып.

Теңирден жакшылыкты талбай тилеп,
талыкпай хан тукумун издей берет.

Тыңчысы каканчындын кармап алат,
ырчыны Улуу ханга алып барат,

Тик карап Улуу хандан жалтанбастан,
«Усунмун!» – деген сөздү сыймыктуу айткан.

Желдетке «Башын ал!» – деп буйрук берет,
ошондо элчи чечен сөзгө келет:

«Улуу хан, шекер тилдүү акындарга,
колдонуу күнөө болоор өлүм жаза...»

«Элде бар эзелтеден айтылган кеп,
«Сөз куну – чечекейди чектирүү» – деп,

сөз кунун өзүң баалап Була акыным,
калыстык болот го дейм бул айтканым,

өкүмдү өзүң чыгар, жалтанбагын,
өлүмдү же көркүндү – тандап алгын». –

Булутсуз асман түстүү каректерден,
Була акын каар төгүп мындай деген:

«Кейпінде адамзаттын бул жалганга,
жаралган азыткы элсиң, ичиң кара.

Жамандык жолун жолдоп кең Ааламда,
жоголбой өөрчүйсүңөр жер турганда.

Көк-Теңир жер бетине төксө каарын,
түшүндүм, дал силерге аткартаарын.

Кең пейил, кечиримдүү айкөл элим,
керемет келишимдүү жети көлүм,

тыптыйпыл жок болгондо көзүм жетти.
Таш боорлор! Арман кегим ичке кетти.

Калкымдан кара башым артык эмес,
канкор хан, эрк өзүңдө айтпайм кеңеш...» –

Чыдабай сөз уусуна тике айтылган,
качырып каректерин Була акындан,

күбүрөп: «Каректерин чеккиле!» – деп,
Кары хан карбаластап буйрук берет.

Отуз жаш курагында акын Була,
карегин чектириптир сөз кунуна.

Тилинен шекер тамган дастанчыга,
талпынчу «көз болом» деп канча бала.

Жер кезип соо кезиндей «жаш көз» менен,
дастанын талыкпастан айта берген.

* * *

Дагы бир усундардын чебер уулу,
Торунун саяпкери Кутуй болду.

Тулпардан, Усун-хандан айрылганда,
туруштук бере албай кайгырганга,

табам деп бир аргымак ага теңдеш,
талыкпай жер кыдырып безип кетет.

Жаш өтүп калганына карабастан,
саяпкер баш тартпаптыр максатынан.

Кандайдыр эңсөө түшүп туйумуна,
жетсем деп чөлдүү жердин кулунуна,

өнөрдүн эңсөөсүнөн башка нерсе,
кирбестен саяпкердин сезимине,

белгисиз бир күч тартып кумдуу чөлгө,
шол күчкө жетеленип кеткен эле.

Кыйналып көргөн түштөй бүдөмүктүү,
саяпкер кумдуу чөлдө жылдап жүрдү...

Закымбы, кереметпи, өңбү, түшпү?
Саяпкер көргөнүнө ишенбеди.

Кубарган кумдуу чөлдө бир тал чөп жок,
көрүнөт көпкөк талаа – жомокко окшоп.

Балтыркан, чөп, бадалдуу кум дөбөдөн
башталып суу башаты мөлтүрөгөн,

керемет көрккө чулгап кум-талааны,
кайрадан кумга сиңет суу аягы.

Кеп кылчу ыйык булак, кумдуу талаа,
кез келчү жүргүнчүлөр чанда гана,

кандайча туш болгонун ошол жерге,
билбептир Кутуй чебер кийин деле...

Саймалуу жибек чатыр суу жээгинде,
кишенейт кулунуна байлануу бээ.

Көгүлтүр буурул кулун – аткан тандай,
типтике кулактары – күйгөн шамдай,

туягы тийген жердин кумун чачып,
туйлаган тентек кулун оюн салып,

чаң басып, эриндери чарт жарылган,
чаалыккан саяпкерге жакын барган.

Ойгонуп кетпейин деп түшүм болсо,
сүйлөөдөн, көз ирмөөдөн чебер корко,

кайнаган чөл суусундай көздүн жашы,
калтырып шорлуу изин агып жатты...

Жанына саяпкердин жетип келген
жаш кулун таноолору дирилдеген,

жупжумшак эрининен салкын илеп,
Кутуйдун салааларын турду үйлөп.

Баладай эркелеген Көк Буурулду,
саяпкер маңдайынан сылап турду...

Чатырдан аппак кийим адам чыгып,
чаалыккан саяпкерди карап туруп,

байкатып бүт турпаты «кел» дегенди,
баш ийкеп, салам айтып басып келди.

Башкача балбылдаган каректери,
сезимин аңтаргандай саяпкерди,

турпатын сынап карап, маани берди,
түйүндүү ойду чечип сүйлөп турду:

«Өнөрдүн ышкысыбы, болбосо сен
жансыңбы ал өнөрдөн даңк издеген?

Чаалыкпас тулпар тапсаң, аны менен,
чеберим, не максатка жетмек элең?» –

Кутуйдан акыл качып дабдырады.
Ал адам кайра өзү сөз улады:

«Таңданба, кайдан билди ойумду деп,
бул жерге максаттуу жан келет дегдеп.

Кулундан тулпар көрүп келечекте,
көзүңө көрүнбөстөн бөлөк нерсе,

эсиңе ээ боло албай, дабдыраган
түрүңдөн бүт ойунду көрүп турам.

Чөлдүктөр «Аян-Булак» деп атаган,
бул жерге сейрек болот жолуккан жан.

Далай жыл бир тилекти көксөп, зарлап,
жетсем деп ал тилекке тартса азап,

Көк Теңир ал пендеге ушул жерден,
кабылдап тилегенин берип келген...

Бир жактан качып келип байланган бээ,
таңга жуук, Теңир буйруп, көз жарды эле.

Бул жерге туш келген жан ушул бүгүн,
буйурмак ал пендеге бууруп кулун.

Көксөгөн максатыңа мына жеттиң,
кабылган ырыскыңды алып кеткин...» –

ал адам айтар сөзүн бүтүрдү да,
кайрылды узап барып кайра артына:

«Эгерде бул чөлкөмдөн узаганча,
капыстан каракчылар кол салышса,

чөлдөгү ыйык жерди мекендеген,
кулунду, Абду Байид, берди десең,

зыянга учуратпай, берип жардам,
узатат чыккычакты чөл-талаадан». –

«Көргөнүм түшүмбү же өңүмдөбү?
Азиз жан, көксөп жүргөм ушул күндү.

Элимдин атын бийик даңктай турган,
тулпарды көрүп турам бул кулундан.

Өмүрдүн жарымынан көбүн зарптап,
дүйнөнү дүңгүрөткөн тулпар таптап,

элимдин эр жүрөктүү жоокер ханы,
Тулпары канат болуп журт сактады.

Өзөктөн чыккан өрткө куйкаланып,
Тулпардан, Журт-Ээсинен ажырадык!..

Тору Тулпарды жоготкон күндөн тартып,
журтумду каптоочудай бир жамандык,

коркунуч жүрөгүмдү сыздаттырган,
жанымды жай алдырбай далбас ургам.

Атанын ордун баскан Гусун ханга,
тулпар ат таптап берсем ак канжыга,

ал ага канат болуп, душманынан,
эл-жерин коргосо деп тилек кылам.

Тулпар ат – бар максатым алга койгон,
таап берсем шер адамга эл коргогон»,–

саяпкер сөзүн бүтүп, Көк-Буурулду,
баладай эркелетип сылап турду.

Тигилтип саяпкерге жаштуу көзүн,
муңайып Абду Байид айтты сөзүн:

«Чеберим, максатыңа жеттиң, бирок,
дүйнөнү дүнгүрөткөн усунуң жок.

Жүрөгүң туйган кырсык көптөн бери,
каптады ушул күнү эл-жеринди.

Жеткенде максатыңа жаңы гана,
аттигин, элиң калды көл астында.

Башыңды ташка урсаң да азыр андан,
билгиниң жок экенин табар пайдаң.

Усунуң тукум курут болбос үчүн,
жумшайсың дагы далай кайрат, күчүң.

Өнөрүң, эли-жериң сезимиңе
сиңиптир кирбөөчүдөй бөлөк нерсе.

Эми сен журттун жүгүн өз мойнуңа
көтөрүп, ишеним кыл Көк-Буурулга.

Көк-Буурул чөл кулуну, ошондуктан,
жетесиң, айтканымды бекем тутсаң.

Торолуп көнгүчөктү ысык-суукка,
сугарба Көк-Буурулду тоо суусуна.

Сезгенип ичегиси, табы тайып,
анда эле Көк-Буурулуң болот майып.

Тойунсун кара уузуна энесинин,
Кула бээ кулун менен кошо кетсин.

Мезгили келген кезде Кула бээнин,
белгисиз жок болоорун эскертемин.

Издебе, болор нерсе болду дегин,
бир гана Көк-Буурулдун камын жегин.

Көрөсүң калган ишти, эсен жетсең,
таанылгыс өз жериңе өзгөрүлгөн...» –

Кайнаган кумдуу чөлдө айбы, жылбы,
сезилип, кечиргендей жүз кылымды,

кулундуу Кула бээни күндөп-түндөп,
жетелеп тыным албай сапар чегет.

Мекени көздөн учуп бүлбүлдөгөн,
дем берет үмүт оту үзүлбөгөн.

«Кыйырсыз кең мекеним кантип эле,
басылып калсын баары суу түбүнө.

Атагын дүйнө билген усун элим,
көрөрмүн жок дегенде теңме-теңин.

Силерсиз Көк-Буурулум кимге керек,
үзүрүн өнөрүмдүн кимдер көрөт?!» –

Ушинтип кучагында ой-санаанын,
сезбестен таң агарып, күн батканын,

билбестен кандай жерде баратканын,
узакпы же кыскабы жол басканын,

чегине жергесинин жеткен кезде,
жетилип эгин бышкан маал эле...

Таанылгыс кумга айланган тууган жерин,
табалбай кыргын тапкан бир боор элин,

куйкалап күйүт оту жалындады,
какшыган каректерден жаш чыкпады.

Сары өзөн мейкин талаа – коо, сай болгон,
көк жашыл өрөөндөрү кумга толгон.

Кызарып чыккан Күндү элестеткен,
Кызыл Шаар көл астында калган экен.

Кошулуп кандаштарга кетейин деп,
түнөргөн көлдүн суусун турган тиктеп.

Теңир ай, кулагына капысынан,
ураган кызыл зоонун коңулунан,

онтогон алсыз добуш угулганда,
саяпкер бой таштады урандыга.

Кеңейтип коңул оозун, ташын шилеп,
жалынып Көк Теңирге, сойлоп кирет.

Чириген жарат жыты мурун жарып
жыттанган жерге чейин сойлоп барат.

Караңгы, нымдуу жерде, чөп үстүндө,
кыймылдап, онтоп жатат алсыз бирөө.

Билгенде тирүү жанды сен ким дебей,
эркекпи, ургаачыбы – маани бербей,

жамынган жамынчысын камтый кармап,
сырт жакка аяр кармап сүйрөп чыгат.

Булганган кан, ириңге жамынганы,
өчпөстөн жанып турат өңдүн наары.

Кезинде мындай чатыр хан сарайда,
арналып тигилчү эле сулууларга.

«Бу демек хан сарайдын кишиси» деп,
жамынган чатыр учун ачып көрөт.

Сары суу аккан жүзү эч таанылбай,
чириген өсүмдүктүн тамырындай,

көлкүлдөп бүт денесин шишик баскан,
алтын түс тармал чачы жыдып калган.

Чачынан, шурусунан, кийиминен,
аялзат экендигин анык билген.

Кан аккан алсыз көзүн араң ачып,
сүйлөдү бечара аял өтө жашык:

«Мен сени таанып турам саяпкерим,
айтууга алым келбейт ким экеним...

Үңкүрдүн түпкүрүндө жакшы адамдан,
тукуму бар, алы начар, сак»... – деп калган

сөзүнүн аягына чыга албастан,
шордуу аял «кыр» дей түшүп аалам салган.

Коңулга Кутуй чебер кайра кирип,
бир топко жер сыйпалап издеп жүрүп,

колуна түктүү нерсе урунганда,
капыстан чочуп кетип, анан кайра,

сыйпалап, тери экенин билгенинде,
этият колун салды тери ичине.

Бүрүшүп, калтыраган арык дене,
оронуп тери ичинде жаткан эле.

Бооруна жаш баланы кыса кармап,
коңулдан Кутуй чебер сойлоп чыгат.

Кубарып, арык дене шалдыраган,
чамасы, алты-жети жашка барган,

оймолуу кийим кийген эркек бала,
опокшош тамчы суудай Гусун ханга.

А тиги жансыз дене жерде жаткан,
бири окшойт хан сарайда айымдардан.

Алсырап жатат бала көзүн ачпай,
ага азыр жардам кылар айла таппай

олтурса, «Бээни саагын!» – деген үндү
эшитип, көрбөй койот деле эч кимди.

Саяпкер жанаякка¹ сааган сүттү,
баланын эринине шыбай сүрттү.

Андан соң ничке куурай түтүк менен,
аз-аздап тамчылатып сүттү ичирген.

Жаш бала жай кыймылдап, баш көтөрүп,
жан-жагын текши карап, чалды көрүп,

ойлонуп, өзүн кармап, кары чалдай
олуттуу сүйлөп берди өткөндү жай:

«Жалган ай! Ошол күнү эртең менен,
жаа тартып Кызыл Ташта ойнойм дегем.

Энекем кеңизегин Эйя деген,
этият көздөгүн деп кошуп берген.

Эйя күң үйдөн бир аз узаганда,
көздөрүн күлүндөтүп минтти мага:

¹ *Жанаяк* – теректен, талдан ойуп жасалган сабы бар аяк.

«Ханзаадам, эстүүсүн да, тилимди алсаң,
сен мени Кызыл-Зоого ээрчип барсаң.

Ал жерде – зергерлердин үңкүрүнөн,
жердешим Туй устаны көрмөк элем.

Айтпастан бул сырымды канышага,
сен эми жигитсиң да, ичте сакта?..» –

Үңкүргө – Кызыл-Зоого биз барганда,
бар экен Туй устанын өзү гана.

Кеңизек ал устага бир нерсе айтып,
көзүнөн мөлтүлдөгөн жашы агып,

кыйлага түшүнүксүз башка тилде,
сүйлөшүп бир нерсени айтышты эле.

Мен болсо Туй устанын мага арнап
жасаган жебелерин бирден кармап,

үңкүрдүн оозундагы кызыл таштын
бетинде эңилчегин атып жаттым.

Тигилер кепке алаксып, мен – ойунга,
убакыт түштөн ооптур болжолумда.

Анан да, ошол күнү эсте калган:
төмөнкү капка оозунда дарбазадан,

көп адам түркүн түстүү кийим кийген,
калаага эч ким тоспой шыдыр кирген...

Кандайдыр ызылдаган чуу чыкканда,
биз жаңы кетмек болуп хан сарайга,

Туй уста жолду баштап алдыбызда,
үңкүрдөн узаганбыз жаңы гана.

Бир балээ болгондугун билди белем,
колумдан бекем кармап, элеңдеген

Эйя күң артты көздөй кайра шашып,
үңкүргө мени сүйрөп кирип барып,

төдөбөн төмөн түшүп бекип калчу,
капкактын мис¹ чынжырын булкуп тартты.

Ага удаа чоң капканын сырт жагына
тирелип темир эшик кызыл ташка,

жылчыксыз үңкүр оозу бекип калат,
ал жерде үңкүр барын жан байкабайт.

Эйя күң коркконунан шашып калды,
ушинтип эшиктерди жаап салды.

Каптады көөдөй болгон караңгылык,
мен эми чындап эле эсим чыгып,

үнүмдүн бардыгынча Эйя күңгө
кыйкырып, ый аралаш минттим эле:

«Ачкының кайра эшикти, коркуп атам,
мунунду апакеме сөзсүз айтам.

Чакыргын Туй устаны, ал каякта?
Эмне үчүн кайтып келдик биз бул жакка?» –

¹ Мис – жездин бир түрү.

Кыязы, түрткү берип менин сөзүм,
Эйя күң жыйган окшойт акыл-эсин,

колумдан кыса кармап калтыраган,
ал дагы ый аралаш добуш салган:

«Туй уста төмөн шаарга кетип калган,
эшикти ачмак түгүл козгой албайм.

Ханзаадам, капилеттен күчтүү душман,
каптаптыр калаабызды бейгам жаткан.

Аларды кайра артына кууганчакты,
бул жерде баш калкалап турган жакшы.

Атакең жоону жеңип, аман болсо,
чыгарып алат бизди, эч бир коркпо?..» –

Үйралып караңгыга калган кезде,
кызгылтым шоола көрдүк, түшкөн жерге.

Түпкүргө басып барып, үстү жактан,
көргөнбүз ачык жерди шоола чачкан.

Төбөдөн төмөн карай салаңдаган,
термелет, селкинчек тээп, жибек аркан.

Арканга жетемин деп бир кыйлага,
секирип, колун созуп тартты убара.

Чыгарып ийинине анан мени,
аркандын учун кармап тарткын деди.

Колума орой кармап салмак салдым,
ийининен буттарымды тартып алдым.

Эйя да колун созуп, төмөндөгөн
аркандын учун бекем тарткан экен.

Ошондо оор нерсе «дүп» деп жерге,
төбөдөн бизди баса түшкөн эле.

А көрсө, алиги аркан тартылганда,
түрмөктүү жип шатысы түшөт тура.

Бир учу төмөн түшкөн шаты менен,
өйдөгө көтөрүлдүк экөөбүз тең.

Мөлтүрөп кош алакан жипке жооруп,
чыдатпай ысып-күйөт сыздап ооруп.

Тиштенип, баш айланып, араң чыдап,
түбүнө жип шатынын чыгып барсак,

береги биз көмүлгөн үңкүр экен.
ал кезде жарык эле, кургак, кенен.

Адамдын колу менен жасаганбы,
болбосо, өзү ошондой жаралганбы,

эми эч ким бул суроого жооп бербейт.
Билгендер көл түбүнөн туруп келбейт.

Үңкүрдүн үстүндөгү бул үңкүрдө
сакталып турган экен далай нерсе.

Көркүнө көрк кошкондой келин-кыздын,
көркөмү көз тайгылткан жасалганын,

катылып канча түрү бул үңкүрдө,
көргөзбөй жасалчу экен бөтөн көзгө.

Чебери зергерлердин Туй устаны,
ченемсиз өнөр ээси деп баалашчу.

Дал ошол чебер уста Эйя күндү
жактырып жүргөндүгүн көбү билчү.

Күндүктөн бошоттуруп аламын деп,
узанчу чебер уста күндөп-түндөп.

Шол күнү зергерлердин баарысы тең,
эс алып, шаарга түшчү күнү экен.

Буга окшош жүздөгөн жай узанышчу,
бул күнү көбүнесе ээн калчу.

Бир гана бул үңкүрдө чебер уста,
узанып олтуруптур адатынча...

Биз жаңы чыккан кезде бул үңкүргө,
кызарып Күн батканы калган беле.

О Теңир! Ошол күндү көргөн жандан,
кыязы, жалгыз окшойм тирүү калган.

Көргөзбөй Кызыл Шаарды чүмбөттөгөн
жөө туман каптап келет кең өзөндөн.

Чыдатпай ысык илеп тумчуктурган,
чаалыккан жүзүбүздү уруп турган.

Көрксүз Күн отко күйгөн көмөчкө окшоп,
кептелип жөө туманга турат токтоп.

Көргөзбөй кара туман каптап ойду,
аз-аздап Күндү кошо жутуп койду...

Эсимде үрүл-бүрүл сакталганы,
үңкүрдү ысык суунун каптаганы.

Эч качан өчпөй калган сезимимден,
элеси Эйя күндүн сууну кечкен!..

Көтөрүп төбөсүнөн өйдө мени,
денеме ысык сууну тийгизбеди.

Канчага ал ушинтип турду экен,
күндөрбү, эт бышымбы, же көз ирмем?

Аны мен так айталбайм, жалгыз гана
белгилүү ошол мезгил Жаратканга...

Кетпеген кулагымдан азыр дагы,
кандайдыр күлдүрттөгөн шоокум калды.

Ысык суу үңкүр ичин каптап турган,
биз чыккан ачык жерден төмөн куйган.

Бир кезде жер термелип качыраган,
кандайдыр оор нерсе басып калган.

Түн түшүп үңкүр ичи көзгө сайса
көрүнгүс караңгынын кучагында,

калганын туйуп турам. Азыр дагы,
бүлбүлдөп сезимимде кайталанды.

Бооруна мени кыскан Эйя күндүн
боздогон, ооруксунган мундуу үнүн,

караңгы туңгуюкка түшөөрүмдө,
көрдүмбү же уккандай болдум беле?..

Башкасын эстей албайм, ошол күндөн,
тирүүбү, өлүүмүнбү – билбейт элем.

Саңырсып көңүлүмдү айландырган
сасык жыт, кээде Эйянын үнүн угам.

Канча убак ушул алда жаттым экен,
Эйя күң муну сизге айткандыр дейм?» –

Ханзаада ушуну айтып унчукпастан,
карегин көлдөн албай толкуп жаткан,

ойлонуп чоң кишидей көпкө олтурду,
бир кезде саяпкерге жүзүн бурду:

«Ант берем көл түбүндө калган элим,
атакем, асыл апам – кутум менин!

Түбүңө жеткен жоону издеп табам,
торолуп, тирүү болсом өчүңдү алам!

Өзүңдөн өтүнөөрүм, Кутуй аба,
таптагын канат болоор тулпар мага?!

Абаке, кыдыралы усун жерин,
чогултуп журт кыпалы тирүүлөрүн...» –

Жалындап учкун чачкан каректери
жашартып жибергенсип саяпкерди,

калдайган касиеттүү усун эли,
келгендей суу астынан чыгып бери,

кадимки Усун ханды көрүп турду,
каргадай жаш балага таазим кылды...

Жылчыксыз үртүктөлгөн ат жетелеп,
жаш бала, карыган чал сапар чегет.

Кайырчы, мискиндерге¹ назар таштап,
талыкпай күндөп-түндөп жол арбытат.

Жеткенде элдүү жерге кыжылдаган,
өзгөчө кайырчыга көңүл бурган.

Беришип бечарага колун сунган,
байкашат болбосун деп усундардан.

Ушинтип кандаштарын тирүү калган,
утуру бирден терип чогултушкан...

Какандар усундардын кыйраганын,
кыдыртып, сөз таратты, аярларын:

«Үстөмдүк кылган үчүн алсыз элге,
каарына Көк Теңирдин калган эле.

Кызыл-Шаар, мол түшүмдүү талааларын,
Ойротту, Сары Талаа калааларын,

көркүнө көз тайгылткан жети көл жок,
нугунан качып барып калды токтоп.

¹ *Мискин* – тентиген селсаяктар.

Аркайган Кызыл Зоосун жырып салды,
ордосун, ой-талаасын басып калды.

Эсепсиз кен-байлыгын, казынасын,
бир түндө тыйпыл кылды усун атын». –

Ушул сөз чагылгандай бачым эле
тараптыр катнашы бар дүйнө элине.

Алыска сапар тарткан кербенчилер,
капарсыз, бейкам жаткан бечара эл,

айтылган ушул сөздү чындык туткан,
ал анан жашап жүрдү айласыздан.

Андайга каканчындар издөө салчу,
колунда болгондорун тартып алчу.

Жашыраак аялдарын алып кетчү,
эркегин ошол замат тындым кылчу.

Ханзаада, карыган чал муну билди,
тымызын чогултуунун камын көрдү.

Жер кезип, эл кыдырып айлап-жылдап,
билгизбей бир суу элди чогултушат.

Аларды Атилл мейкин талаасында,
Эдилдин токойунун арасында,

жашоого кеңеш берип жертөлөдө,
ханзаада тукумуна кам көрүүдө...

* * *

Жаш бала, жетелеген көр адамды,
тигиле карап калды ханзааданы.

Ал экөө сыр алдырбай жакындашты,
көр адам соо кишидей тыңшап калды.

Ал анан күңгүрөгөн калыбында,
тилинде усундардын ырдаганда,

жүрөгү болк дей түшүп ханзааданын,
кылгыртты карегинен ысык жашын.

«Көр болуп төрөлгөн жан дебе,
айтамын тыңшаган пендеге.

А бирок билбеймин мен деле,
жашоонун кереги бар беле?...

Калайык, сен айтчы калыс кеп,
жашоого акың бар же жок деп.

Душманга чектирип карегим,
«ырымдын кунуна ал» – дедим...

Куулукту, шумдукту билбеген,
эр жүрөк энөөрөк эл элек.

Пейли кең, кири жок усунум,
тарткан жок Теңирдин кусурун!

Ишенип душмандын сөзүнө,
из калбай жок болду бир түндө.

Каканчын канкордун кылганын,
калайык, дүйнө эли туйбадың!

Кылмышын шылтоолоп Теңирге,
чындыкты чыгарды төгүнгө...

Душмандын кылмышын далилдеп,
өч алаар бир тукум калды деп,

үзүлбөй Теңирден үмүтүм,
үн баспай жер кезем күнү-түн.

Бул менин аруу дил тилегим,
ал сөзсүз келээрин билемин...» –

Мундуу үнү көр акындын арбап алган,
уккандар катып турат таркабастан.

Сыр бербей дагы деле тургандарга,
үн салып ырдагандай, бирок даана:

«Токтолбой бачымыраак узагыла,
барабыз артыңардан силерге удаа», –

деп айтып, колундагы мис таягын
сүйөнүп, улай берди ырдаганын...

Суурулуп көпчүлүктүн арасынан,
кармалбай ханзаадалар сапар алган.

Үндөшпөй арт жактарын кылчак карап,
жанагы чоң калаадан узап барат.

Көп алыс кеткен менен калаа жактан,
көрүнбөйт чыккан караан ал тараптан.

Таңданган ал экөөнүн тынчы кетип,
токтомок болушту эле сууга жетип.

Булактын жанындагы байтерекке,
бул экөө жаңы гана жетишкенде,

көрүшүп көр акынды, жаш баланы,
көздөрүн бакырайтып танданышты.

Экөөнүн басылганда кадамдары,
Була акын соо адамдай кучак жайды:

«Кутмандуу саяпкерим, түштө эмес,
келдиби өңүбүздө жолугаар кез!.

Сагындым элдин жытын, колуң берчи,
жыттайын кумар жазып, бачым келчи?!» –

Бой таштап бири-бирине чебер, акын,
төгүшүп көздөрүнөн ысык жашын,

жоктошуп эли-журтун кыргын тапкан,
кайрылбас, орду толбос эми эч качан,

чер болуп катып калган кайгы-муну,
чыгалбай экөөнүн тең ичте бугу,

унутуп жандарында бар экенин,
Ханзаада, жетелеген «жаш кареги»,

жашоосу токтоп калган куу талаада,
калгандай тирүү жандан экөө гана,

үндөшпөй, бирок ички туйум менен,
төгүштү арман-көйүн түгөнбөгөн.

Эгерде эки бала үн катпаса,
турушмак бул абалда дагы канча?..

Акынды жетелеген бала дагы,
утурлап кучактаган Ханзааданы.

Уялаш бир туугандай эки бала,
таркабай кусалыгы, мойундаша

кыйлага турушкан соң сөз баштаган,
Ханзаада көзүн албай курбусунан:

«Бир боорум, бар болгонун жер үстүндө
туш кылды тагдыр бизди ушул күнгө.

Болбоптур тукум курут усунубуз,
уланат жер үстүндө тукумубуз!..» –

Мына ушул сөздү укканда акын Була,
бошотуп саяпкерди кучагында:

«Тааныдым тулпар атты дабышынан,
чеберим, көрбөсөм да туйуп турам.

Жаш бала жанымдагы – шунча зирек,
кыязы, таза кандуу болсо керек...» –

Бул сөзгө бири дагы үндөбөдү,
угулду Була акындын сүйлөгөнү:

«Сапардан элге кайтып барганымда,
сыйпалап ордун таппай калганымда,

кыдырып Күмүш-Көлгө келдим эле,
кадимки калыбындай көрдүм эле!

Көргөндө соңку көлдү, ошого да
бел байлап, аз да болсо тынчып санаа,

суусуна жүзүмдү жууп, кумун жыттап,
тапкандай эл-журтумду, калгам уктап.

Түшүмдө бууруп атчан жап-жаш улан,
огундай чагылгандын жаркылдаган,

кылычын кыя шилтеп, «шыр-шыр» эте
оозунан, таноосунан жалын бүркө,

«Усундун кунун кууп келдим!» деген,
Асмандан түшкөн ГРЕД-БААТЫР¹ экен.

«О Теңир! Усунумдан калган тура,
өч алчу баатыр тукум! Жолдугуңа

колумда эч нерсем жок, жаным курман!» –
уйкудан мына ушинтип чочуп тургам.

Өңүмдө – ажырым жок түштөгүдөн,
таңгалтып Күмүш-Көл да аян берген...» –

Баягы көл аянын айтып берип,
көрчүдөй калың кашын өйдө керип,

сыйпалап ханзааданын башын, чачын,
кандайдыр аптыккансып сүйлөдү акын:

«Чырагым, каректерим сооло электе,
түшүмдө көргөн Гред болуп жүрбө?

Баш сөөгүң чылк алтындан уйуткандай,
ичинде акыл толо, жазы маңдай.

¹ *Гред-Баатыр* – мифологиялык баатыр, байыркы усундар-
дын ишеними бойунча жакшылыктын колдоочусу.

Көрк берип алтын башка, уюлгуган
толкундай кайраттуу чач – тармалданган.

Муногу калың каштын алдындагы,
сыр каткан көлдөй терең көз чарасы,

тостойо сыртка тээп көздүн этин,
бүркүттүн көзүнөн курч каректерин,

адамды тик каратпай жалтандырган,
ичинде ойун билип бүт аңтарган,

бул көздөр өз ойунду катат терең,
а бирок башканыкын даана билген.

Ириде күчтөн мурун акылына
баа берүү – бул чыныгы баатырдык да.

Кобулдуу кырдач мурун... Бек кымтылган
эриндер сөздү айтат – айта турган.

Кездешчү адамдарда өтө сейрек,
баатырдык эр мүнөздөн кабар берет.

Жеткенде баралына баардык мүчөң,
кынтыксыз Шердин көркүн берет экен.

Эр жүрөк, өктөмдүктөн тайманбаган,
эл үчүн ажалдан да жалтанбаган,

эркиндин күчтүүлүгүн анттан тайбас,
убада берген сөзүң жерде калбас.

Баалаган адамдагы улуулукту,
барктаган аруулукту, сулуулукту,

сөз наркын кемитпеген бекер сүйлөп,
өз наркын кетирбеген желге үйлөп,

адилет, калыс, камдуу жан болосуң,
аз, бирок, өжөр элге хан болосуң!..

Көк Теңир! Түш болбосун бул көргөнүм,
өң болсо билгим келет бала тегин.

Чеберим, кайдан, кантип таап алдың,
кана айтчы, бачымыраак бала жайын?» –

Саяпкер буга чейин болгондорду,
акынга түгөл баарын айтып болду.

Сөздөрүн жыйынтыктап бүтүргөнү,
Булага жүзүн буруп мындай деди:

«Өзүмдүн таап алган жаш баламдан,
өз атың ким болот деп сурабагам.

Сүйлөшкөн күндөн тартып урмат менен,
баланы «Ханзаада» деп атап келем.

Чыкпастан айтаар сөздүн аягына,
Эйя күң сапар тарткан кең ааламга.

Бечара, «Сак...» деп барып көзүн сүзүп,
койду эле бул жалгандан жибин үзүп.

Билгеним мына ушул акын Була,
калганын ханзаададан өзүң сура». –

Кутуйдун сөз жүйөөсүн уккан акын,
болжолдоп жүзүн буруп, ийди башын:

«Ханзаадам, «Усунумдун аты өчпөйт» деп,
укканда жаш баладан ушундай кеп,

келгендей каректерим калыбына,
ак жарык чагылды эле көктү жара.

А көрсө, айтылыптыр даректүү кеп,
уланат тукумубуз, ишеним бек!..

Ханзаадам, энчилүү атың ким экенин,
азыр сен акыркы ирет айтып бергин!» –

Жаш бала жаз күнүндөй жадыраган,
жагымдуу үн чыгарып сөз улаган:

«Гред деп атам-энем койушкан ат,
аталбай көптөн бери көөнүмө жат.

Эмне айтсаң, акын аба, баарысын тең,
азыр мен аткарууга антым берем». –

«Эмесе сыр ачайын эми чындап,
Ханзаадам, саяпкерим, уккун тыңдап!

Колумдан жетелеген тиги бала,
ал дагы таза кандуу, бирок гана

кыз бала, аты Иза, керээз калган,
байыркы аты өчкөн Гунн тукумдан.

Атактуу Гунн шаасынан калган эрен,
Атиллдин тукумунун туягы экен.

Усунду кабыл албай, гунн бойунча
жашыруун атын сактап калган тура...

Чымчым эл мейкин түздү мекен кылып,
кошулбай бөлөк элге калган туруп...

Керк деген сокур акын¹ ошол элден,
кездешип бир оор шартта атам менен

сырдашып, сырын ачып берген экен.
А кийин ыр учкунун көрүп менден,

ээрчитип, эски досун издеп чыгат,
Атиллдин мейкининен аны табат.

Акынды биринчи ирет көргөн күндөн,
аны мен кол жеткистей бийик көргөм.

Жетелеп, бирге жүрүп таалим алдым,
дасыккан ырчы болуп элге бардым.

Жыйырмадай түтүн элден кол үзбөстөн,
арадан жыл өткөрүп келер элем.

Кызыл-Шаар кыйраарында адатымча,
келгемин жолукканы Керк акынга....

Эл-жерди таппай мында кайтып келсем,
Керк акын Иза менен калган экен.

Угушуп усундардын кыйраганын,
Таптырбай житишиптир гунндар дайнын.

Атиллдин мейкин түзүн түбөлүккө
жай кылып Керк акын да калган эле.

¹ Керк деген сокур акын – гунндардын доорунда жашаган улуу акын.

Эркекче кийиндирип, Иза менен,
жер кезип ырдап жүрүп колго түшкөм...

Жетелеп көр акынды жерди кезүү,
Изага бала күндөн көнгөн иши.

Ой-дөңдү, кокту-колот бул жерлерде,
таманы тийбеген жер жокко эсе.

Шондуктан мурда келдик биз силерден,
салганбыз төтө жолго Иза билген...

Гунндардан аз да болсо кабар бердим,
ал азыр өзүңөрдөн өтүнөөрүм:

бой тартып бара жатат күндөн-күнгө,
биле албай тынчым кетип жүргөнүмдө,

Көк Теңир өзүңөргө жолуктурду,
алгыла араңарга кошуп муну.

Иза кыз – калган керээз бабалардан,
асырап аларсыңар кор кылбастан...

Тентиреп келгенимде, кетип аргам,
түнүндө Күмүш-Көлдөн аян алгам.

Кыз үнү көл түбүнөн шыңгыраган:
«Шер уулду табасың» – деп добуш салган.

Эгер сен аяндагы эр уул болсоң,
атыңды өзгөртөлүк атаң койгон.

Чогулткан элинди эсен сактап калгын,
Сак болгун керт башыңа өзүң дагын.

«Сак» – деген Эйя күндүн сөзүн сакта,
атыңды, элинди да Сак деп ата.

Ал эми Күмүш-Көлдү Соңку-Көл деп,
эсинде сактап жүргүн унутпай бек.

Мезгили жеткен кезде, Соңку-Көлдөн
аттанып, өч аларсың душман элден.

Ал азыр каруу кирип, күч толгончо,
Атилдин мейкин түзү оң болот го...

Жараткан жолугууну буйурса эгер,
жолубуз бир кезекте кесилишээр.

Болбосо аман болуп элиң сакта,
билгиле, менин жолум такыр башка.

Душмандар көрсө мени араңарда
силерге ат өзгөртүү бербейт пайда.

Усундун атын даңктап талыкпастан,
өтөйүн усун бойдон бул жалгандан...

Биз азыр бөлүнөбүз, төмөн жакта
күтүүдө «кош карегим» – да бир бала»,–

Була акын сөзүн бүтүп, Ханзааданы
бооруна бекем кысып кучактады.

Акындын колдорунда мистин жыты,
эсине Кызыл Шаарды салып турду.

Таянган колундагы мис таяктан,
эл-жердин жыты акынга сиңип калган.

Аларга кусалыгы, кызыл чоктой
куйкалап Ханзааданы, мууну бошой,

жашырбай жашыганын дирилдеген,
Ханзаада жаш аралаш мындай деген:

«Колундан эл-жеримдин жытын искеп,
ургансыйт жүрөгүмө ысык илеп...

Абаке, ыйык тутуп Сактын атын,
усундай чыгарамын анын даңкын!

Бир гана Көк Теңирден тиленерим,
максатка жетиш үчүн өмүр берсин!».» –

* * *

...Баяны Көкөтөйдүн ушул жерге
жеткенде, күн батканы калган эле.

Бир азга сыртка чыгып тыным алды,
кайрадан биз өтүнүп, сөз уланды:

«Усундар сак атанып калгандан соң,
башынан нелер өтүп, нелер болгон,

эскерип айтыш үчүн анын баарын,
Эр Бакай, убакыт тар, кыскартамын.

Сак Баатыр кайталангыс бир жаралган,
акылдуу, арыстан жүрөк бабалардан,

усундун үрп-адатын, каада-салтын,
унутпай сак тукуму улаганын,

укумдан-тукумдарга керээз кылат,
улуусу урпагына айтып турат.

Душмандан өз тукумун сакташ үчүн,
аларда ат өзгөртүү калган бүтүм.

Арадан эчен кыйын кылым өтөт,
акыры Соңку-Көлгө тукум жетет.

Капыстан тоо башынан түшкөн баатыр,
ал өзүн Булут Баатыр деп атаптыр.

Элин да булут эли дешчү экен,
тоо көлүн, тоо койунун кылган мекен.

Мына ошол булут эли, Булут Баатыр,
кегин кууп каканчынды талкалаптыр.

Булутту каканчындар Бурут дешкен,
какандар буруттардан азап жешкен.

Ээлеген усундардын жерин, кайра
какандар тарттырышкан буруттарга.

Кегин кууп бабалардын – араздашуу,
келаткан эки ортодо жер талашуу,

бабадан керээз болуп келе жатат,
урпактар өч алуусун улантышат...

Эзелки бабалардын айткандарын,
эскерүү тегибиздин түпкү жайын,

парс-милдет бузбай айтуу – Бакай Эрен,
моминтип жети текти айтып берем:

Гунн деген бир кезекте эл болгонун,
чабылып, Усун атка конгондугун,

Усундар – Сактар болуп, Сактан – Булут,
Булуттан – Ууз келип, Кыркууз туулуп,

чачырап кыркууз дагы кырк тарапка,
эл калдык КЫРГЫЗ деген чымчым гана...

Мына ушул чымчым элдин канга сиңген,
эң ыйык эки өнөрүн айткым келген.

Эзелтен каныбызда тамырда аккан,
сөз багып, атты таптоо калыптанган.

Сөз ээси – чечен акын эл сактаган,
саяпкер – эр канаты ат таптаган.

Куйултуп ырга айланткан каада-салтты,
келаткан бабалардан үрп-адатты,

башынан элибиздин өткөргөнүн,
же ribиз талкаланып өзгөргөнүн,

жеткирген урпактарга сөз ээлери,
негедир кийинчерээк сейректеди.

Ууздар, кыркууздардын баштан кечкен
муң-зарын, гүлдөгөнүн айтып берген,

Буладай эл ичинен акын чыкпай,
урпактар калабы дейм дарек укпай!..

Көк Теңир элибизге назар бурса,
кыргызда Була акындай уул туулса!

Биз тарткан азап-тозок, кайгы-мунду,
чачылган таруу сымал кырк тукумду,

куйултуп сөз берметин жипке тизсе,
жеткирип урпактарга – канга сиңсе!

Талыкпай эр канатын таптагандар,
Теңирге шүгүр деймин, азыр да бар.

Далили билесиңер – эшиктеги
таптаган Саид чебер – Мааникери...

Айттырган бул баянды, жеке ойумду,
Чыйырды, сенин берген сурооң болду.

Дарегин айтыш үчүн катагандын,
өткөнүн баяндадым бабалардын.

Каканчын ач көздөнө жерди басып,
жердиктер баш көтөрсө, кайра качып,

тарттырып бирде жерди, кайра ээлеп,
тирешип бой бербестен жашап келет...

Тору Тулпар кыш чилдеде өткөн ашып,
бул күндө Картторунун бели аталып,

атагын Картторунун¹ даңктап келет.
Өткөндөн урпагына дарек берет.

Тулпардын башын тапкан жердин атын,
Гусун хан Ат-Башы деп атаганын,

¹ *Картторунун бели* – азыр Торугарт деп аталат.

укканын уламадан атам айткан.
Кошойлор ошол жерден орун алган.

Кантсе да Көк Теңири катаганга,
ишенем кутун төгүп жалгаганга...

Курушуп сепил коргон, калаа салып,
калышты баш көтөрүп, орун алып,

Чаптыргам чабаганчы катаганга,
сүйүнчү айткын дедим Кошой Ханга.

Кошойлор келип жардам бериш керек,
калкалап кас душмандан болсун тирек.

Башынан кечиргенин Кошой балбан,
баянын угаарсыңар өз оозунан...

Эми биз – күз жакындап келип калды,
эртелеп кербенкана, там салалы.

Укканда сөз төркүнүн Бакай айткан,
муну мен Алайда эле кубаттагам.

Баш кошуп, биримдиктүү болсок гана,
каршылык кыла алабыз кас душманга.

Сөзүмдү туура тапсаң Бакай баатыр,
эшикте жигиттерди мында чакыр.

Токтотуп калган сөздү, арбактарга
дуба окуп, жүз буралы бышкан ашка...» –

«О Теңир! Эми ойлосом ошол күздө
тогоптур Улуу тогоол так төбөдө.

Көк Теңир жакшылыгын аябастан,
куюлтуп ырыскысын төгүп турган.

Күттүрбөй катагандар Ат-Башыдан,
күн-түндөп сапар тартып келип калган.

Эскерип жазат тапкан эрендерди,
дуба окуп, келер-кетер кеп сүйлөндү.

Тандамал, каруу-күчкө толуп турган,
жумуштун көзүн таанып, дубал урган,

камырдай топуракты жууруй билген,
Хан Кошой, жүздөй жигит ала келген.

Иш башын кечеңдетпей, дароо эле,
башташкан, келээр замат билек түрө.

Кечүүдөн төмөнүрөөк бурулуштун
тушуна түбүн түптөп курулуштун,

жигиттер чаалыкпаган иштесе иштен,
дубалды капортолоп көтөрүшкөн,

калганын бүт табыштап Кошой ханга,
кайтуунун камын көрдү Көкөтөй да.

Ошондо Көкөм тиктеп бир тынымга,
күрсүнө сөз баштады калыбынча:

«Сапарым карыды эми, мен кайтайын.
сактаган бир сөзүм бар, аны айтайын...

Күчүгөн жетпей калып Жамгырчыга,
көөнү ийип Мааникерди берген мага.

Ченде жок күлүктүгү – эрдин аты,
Чыйырды, уулуң минсин ушул атты.

Үстүндө токулгасын бир кезекте,
тартуулап Журт-Энеси берген эле.

Кармаган мына мобул күмүш саптуу,
эстелик Чыйырдыдан калган камчы.

Ал бая Алгарага кетер түнү,
таштаган белек кылып мага муну.

Буйурса, ар бир буюм ээсин тапты,
уулуңа ак дилимден бердим атты»,–

чөйчөктөй көздөрүнөн мээрим төгө,
Көкөтөй сөзүн айтып бүткөн эле.

Мен ага жүзүм буруп, бар дитимден,
ыраазы-пейил менен мындай дегем:

«Адал-ак кызматыңды бизге кылган,
ансыз да Эр Көкөтөй тээ башынан,

бүт баарын көрүп билген Теңир күбө,
өтөлүн өтөй албайм өмүрүмдө!..

Назарын Журт Энеси, Эр Күчүгөн,
кечээ эле аалам салган Бурул энем,

өзүнө бекеринен бурбаганын,
кечиргин, алигиче туйбагамын!

Эр Көкө, көзүм жетти, эмнеликтен,
Күчүгөн Мааникерди сага берген.

Салыкты каткан жерди Бурул энем,
бир сенден бөлөк жанга ишенбеген.

А көрсө, кыргызымдын куту болуп,
өрүшүң элди сактаар малга толуп,

Бозчагыр, Сергил эне сактап берген,
кенчке окшойт дүйнө-мүлкүң жыйып терген.

Ак дилден аябастан анын баарын,
куралган кыргызыңа арнаганың,

алардын сезимине жеткендиктен,
азиздер, бирдей сага ишенишкен.

Жаралган түгөй болуп Баалы жеңем,
жалганда, түбөлүктө бактылуу экен.

Себебин төшөгүңдү жаңыртпаган,
сезимде азыр гана аңдап турам.

Сен үчүн жамы кыргыз – бала экенин,
сыймыктуу Эл Атасы, эми билдим!...

Манасың төрөлгөндө аны менен,
ал минер Аккуласы кошо келген.

Жер-Эне¹, Кайып-Эне², Пенде-Эненин³,
ак сүтүн Манас экөө чогуу эмгенин,

эскерип Күчүгөндү салганда кеп,
ойлогом Бакай сага айткандыр деп...

¹ Жер-Эне –

² Кайып-Эне –

³ Пенде-Эне –

Күчүгөн Аккуланы бөтөн көзгө
көргөзбөй бактыргыла деген эле.

Алтайдан чыккан күндөн Актаң, Акшам
милдетин Аккуланын толук алган.

Үртүктөп, чалдыктырбай бөтөн көзгө,
Актаңдар багышууда тиги өйүздө...

Буйруган Мааникерди сага гана,
ээлик кыл өмүр бойу өзүң ага.

Эр Көкө, Мааникерге Аккуланы,
билгизбей коштой кетип өзүң бакчы?

Таптоону, билесиң го аттын жөнүн,
тынч болсун Аккуладан менин көөнүм». –

Алдырып жабууланган Аккуланын
Көкөмдөр шашке ченде сапар алды...

* * *

Көк-Теңир жакшылыгын берген кезде,
куюлуп келе берет үстү-үстүнө.

Көкөмдөр кеткен күнү бешим ченде,
чубалган көп кербенчи көрүндү эле.

Күмүштөн жылаажындар¹ нарлардагы,
кубулжуп тээ алыстан добуш салды.

Нарларга сылай арткан жүк үстүнөн,
жабылган ар кыл түстө калың килем,

¹ *Жылаажын* – коңгуроонун кичинекей түрү. Күмүш, алтын же жезден жасалып, чынжырга тизилгендиктен, бири-бирине урунганда өтө уккулуктуу, назик үн чыгарат.

келаткан кербен көркүн оштондурад,
көз жоосун көргөндөрдүн сөзсүз бурат.

Жүк арткан кызыл-тазыл кербендерди,
жаракчан жоон топ жигит коштоп келди.

Кербенди утурлаган келин-кызга,
билбеймин, кошулганым кайсы убакта.

Жүрөгүм жакшылыктан кабар айткан,
Көөдөнүм жарылчудай түрсүл каккан.

Күтпөгөм. Кошой балбан, Көкөм деле
абамды келе албайт деп айтышты эле.

О Теңир! Караанынан миң кагылган,
келиптир мен күтпөгөн Жамгырчы абам!

Абакем учуп түшүп Буурулунан,
кучагын жайып мага ыйлап турган.

Мен дагы абакеме боюм таштап,
буркурап сөз айта албай турдум ыйлап.

Боздогон үнү абамдын ошондогу,
көөдөндө каткан черди бүт козгоду:

«Барсыңбы секелегим – Батмазуурам,
чын эле бул жалганда эсен-аман!

Кечиргин Ата-Арбагы, элим, жерим,
чегинди таштап койуп издеп келдим.

Бөлүнгөн бала кезден уялашты,
көрүшпөй канчалаган суулар акты.

Из калды жүзүбүздө жылдар салган,
күмүш жип чачыбызды аралаган.

Аткарып журт алдында парз-милдетти,
арадан канчалаган жылдар өттү.

Кайгыбыз көлдөй толо, кубаныч аз,
нелерди өткөрбөдү бул алтын баш.

Буга да шүгүр дейли, Батмазуура,
Теңирдин кезиктирген буйругуна.

Кыраан куш тууруңа конгон экен,
бешик бооң, уялашым, болсун бекем!»–

Кубаныч, кусалыктын ысык жашы,
абамдын айдай жүзүн жууп жатты.

Турмакпыз дагы деле, Кошой балбан
келбесе жаныбызга берип салам.

«Арыба Эр Жамгырчы, ат-көл аман,
келдиңби, сапар жолдон кыйналбастан?

Эсенби эли-журтуң, бала-чака,
жатабы сары ногойуң тынччылыкта?

Иш кылдың абдан туура, бирок гана
шек-шоорат жетпесе экен каңгайларга...

Жамгырчы, өргөөгө кир, жай алган соң,
сөзүбүз уланганы болот го оң.

Жигиттер, меймандарды түшүргүлө,
тезирээк конок камын күтүнгүлө!» –

Келгендер, тоскондор да уу-дуу түшүп
келин-кыз чимирилет конок күтүп.

Өргөөдө сөз уланып баштан өткөн,
кимдер бар, ким жалгандан узап кеткен,

эскерип өткөндөрдү, дуба кылып,
кайгыны чыгарбадык ичтен тынып.

Жанараак абакемди көргөнүмдө,
бошогон кайгы-черим көөдөнүмдө,

Убакыт өткөн сайын кайрат жыйгам,
кадимки калыбыма келип калгам.

Токтотуп ыйлаганды, жүзүмдү жууп,
абама суроо салдым улутунуп:

«Тагдырдын буйругудур... Биз бөлүнгөн
ошол күз чыкпай келет көңүлүмдөн.

Түз эле кан майдандан бизге келбей,
Турпанга кеткенинди жүрөм билбей...

Энемди менден жакшы билесиң да,
эч качан сыр айтчу эмес бөлөк жанга.

Сөзүнө Эрназардын ынагандай,
а бирок жүрөгүндө макул таппай,

экөөбүз жалгыз калган кезде гана,
айтты эле жаш кылгырып, жалгыз мага:

«Сездирип ата-энесиз жетимдигин,
өтүмсүз чоңойтупмун, аттигиниң!

Көзүмө тик карашын каалабагам,
а демек күнөө менде – жалтаң кылган.

Кетирбей сары ногойго койобу деп,
келүүнү коштошууга көрбөптүр эп.

Болоору болду эми, тилегеним,
Жараткан, Жамгырчыма өмүр бергин!?» –

күнөөлүү сезген бойдон өзүн-өзү,
энекем бул жалгандан өтүп кетти.

Мен болсо коштошпостон кеткениңе,
энемдей кейибегем анча деле.

А кийин Эрназарга келбей калдым,
аздан соң энемден да ажырадым...

Бел болуп жалгыз гана Бурул энем,
бет алып Алтай жакка кеткен элем...

Байкабай таарынтып албадымбы деп,
көөнүмдөн чыкпай дайым кыйнап келет...» –

оюмду абамеке айтып бүттүм,
астыртан көзүн карап жооп күттүм...

«Каралдым, бир карында чогуу жаткан,
муң-кайгы жетимдикти бирге тарткан.

Күн көрбөй өскөн гүлдөй үлбүрөгөн,
күйүттүү секелегим, эмне десем!

Аткарып атабыздын аманатын,
атадай Чыйырдыга баш байлаттың.

Арадан апта айланбай жесир калсаң,
жүзүңдү көрүш үчүн кантип барам?.

Беш көкүл секелегим, бир заматта,
арман ай, конуп турсаң жесир атка!

Дит багуу ошондогу түрпөтүнө,
дарманым, секелегим, жетет беле?

Жашырбайм, тирүү жүрбөй андан көрө,
жалгандан безип кетким келген эле...

Энебиз бекер өзүн күнөөлөгөн,
ордуна келбейт эми айткан менен...

Ал эми Эрназарга келбегеним,
дагы эле сени кантип көрөм дедим.

Жан боорум, баарын уккам болгон ишти,
жок эле өзгөртүүгө андай күчтү.

Билгемин, Жакып байга баш байлашмак,
канткенде чыдап турам сени карап?

Сен мени эч убакта таарынтпадың,
а бирок таарынчыңды жууй албасмын.

Азабың төрөлгөндөн арылбаган,
асылым, арманы көп Батмазуурам!

Коргоого учурунда келбеди аргам,
күнөөмдү кечиргин деп келип турам!...» –

Буркурап кайра баштан Жамгырчы абам,
кучактап жыттап турду саамайымдан.

Таарыныч көөдөнүмдө катып турган
эриди абакемдин көз жашынан.

Кандайдыр оор нерсе басып турчу,
денемден жашка жуулуп сыртка чыкты.

Жеңилдеп, жашым сүртүп, басылдым да,
жылмайдым абакеме суроо сала:

«Абаке, сүйлөгөндүр Алтынчачың,
билер дейм ким экенин Зулейханын?

Теги ким? Эштек Баатыр ким болгонун,
Жамгырчы деген атты ким койгонун?

Кимге окшош? Ал кыязы, чоң энеме
окшош деп ойлогонум туурадыр ээ!».» –

Үн катпай бир аз туруп, анан абам,
сылады эркелете маңдайымдан.

Тик карап, карегимден көзүн албай,
басыңкы добуш салып сүйлөдү жай:

«Баягы Чилмайранда, эсиңдеби?
Көтөрүп жүрөр элем дайым сени.

Бир жолу көздөрүңдү жалжылдаган,
улактын көздөрүнө салыштырсам,

таарынып, топтоголок жаштарыңды
куйултуп, чоң энеме айтпадыңбы...

Азыр да шондогудай жалжылдаган
көзүңдөн, секелегим, миң кагылам!

Ыйлаба, жөн гана ук, Алтынчачың
апаппак көпөлөккө айланганын...

Урумдан быйыл жайда атайылап,
келишкен кайындарым мейманчылап.

Угушуп Алтынчачтын кереметин,
туйгамын, кызыгышып келишкенин.

Бөлмөгө түн ичинде бала жатчу,
чачынан нур чагылып жарык чаччу.

Ошону көрөбүз деп көзү менен,
келгендер шыкаалашып карай берген.

Таңында чыркыраган үндөн улам,
энеси чочуп турат уйкусунан.

Алтынчач түймөк болуп ичин басып,
оозунан жаткан экен көбүк атып.

Шашылып Аккожого Кашкардагы,
чаптырдым чабаганчы алдырганы.

Ал киши киргенде эле кабак түйүп,
тиктеди алсыраган кызга үңүлүп.

Баладан көзүн алып, өкүнүчтүү
сүйлөдү жашырбастан карап бизди:

«Өтө кеч, ич көңдөйгө түшүп кеткен,
сугалак калдуу көздүн уусу өткөн...

Ач көздөн, Жамгырчы хан, сактабапсың,
тартуусун Көк-Теңирдин барктабапсың...

О жайда канаттарын суулап келээр,
какталсаң кызыл чокко, суусун себээр,

перзенттин болгону да, пендесине
Теңирдин жакшылыгы деп билгиле.

Бул эми тосуп алар о дүйнөдө,
силердин чымчыгыңар, кетиргиле,

кыйнабай балапанды бачымыраак,
энеси, ыраазы пейил сөзүңдү айт!..» –

Баш ийип Аккожого Гүлнар жеңең,
«Алтынчач, ак сүтүмдү кечтим!» – деген.

Ал сөздү үч кайталап айтканында,
Алтынчач узап кетти кең ааламга...» –

Сыздаган жүрөгүнүн жаратынан,
сыр бербей сүйлөп бүттү Жамгырчы абам.

Мен дагы өтө кымбат асыл нерсем,
денемден бөлүнгөнүн сездим белем,

Өкүнүп, өксүп-өксүп таппай арга,
кыйлага келе албадым калыбыма.

Ошондо муну билдим: Көк Теңирдин
ойлонтур сыноосунун бүтпөстүгүн...

Эмне деп сөз баштоону билбей турсам,
Абакем аяр сылап маңдайымдан,

жайыраак, жашыгыраак добуш менен,
ал мени эркелете мындай деген:

«Өткөндү буга чейин башыбыздан,
сел алсын, унуталы Батмазуурам.

Булутсуз болсун үчүн эртеңкибиз,
Теңирден бир тилекти тилейли биз...

Чабарман жибериптир Кошой балбан:
«Убара болбогун!» – деп кеп айттырган. –

«Турак-жай, кербен сарай салабыз,– деп
Көкөтөй, Эр Бакайлар салыптыр кеп.

Керектүү кам-кашекти өзүм көрөм,
бүт ишти катаганга бүткөрттүрөм.

Камтама болбой чекте тура бергин,
камкордук Чыйырдыга мен көрөмүн».–

Укканда чабармандан ушул кепти,
уйкусуз түн кечирип тынчым кетти.

Бул сапар келбей калсам, анда демек,
жашашым бул жалганда кимге керек?

Ата-Журт, ыйык жердин чегин коргоп,
жүргөнүм чындык дечи жолун тороп.

А бирок уялаштык парз-милдетти,
аткараар мезгил небак өтүп кетти.

Бир тууган экенимди ушул жолу,
билгизе албай койсом – анда болду,

туулган Эштек хандан тукум эмес,
болмокмун кумга сиңген бир кеңкелес.

Каңгайлар кара чабуул салса мейли,
кезигип каралдыма, чогуу өлөлү!

Ушинтип биротоло чечтим дагын,
шашылыш көрүп калдым жолдун камын.

Керектүү курулушка баардык нерсе,
алдырдым туш-тараптан кол жеткенче.

Атактуу чеберлерден таалим алган,
кулдар бар сатып келген ынды, урумдан,

Кашкардын усталарын оюп-чийген,
темирди жиптей созуп, талдай ийген,

такталар кураштырар жиги менен,
устундар – нарга арттырып ала келгем.

Акжолтой, аты калаар жай салса деп,
жан боорум, алып келдим тилек тилеп.

Кашкардын кант-набаты, кара чайы,
каңгайдын кырмызысы, жибек-шайы,

кургаткан жер-жемиши, арабдардын
ачыткан мусалпасы¹, шараптарын,

ак дары², кызыл дары³, кара дары⁴,
кереги тийеби деп мунун баары,

¹ *Мусалла* – кымыздан алынган арак.

² *Ак дары* – жыландын уусунан жасалган дары.

³ *Кызыл дары* – дуба менен жасалган дары же болбосо кытайдын кызыл кырма дарысы деп да аталат. Бул дары менен өлүм алдындагы кишини да айыктырууга мүмкүн.

⁴ *Кара дары* – мумиядан жасалган дары.

апкелген белектерин жан абаңдын,
ардагым, аз-көп дебей кабыл алгын» –

Абакем сөзүн бүтүп, дагы деле,
чачымдан сылай берди эркелете.

Мээримди азыркыдай өмүрүмдө,
билбеймин, эстей албайм, көрдүм беле!

О Теңир! Кут болсо экен мына ушунуң,
өзүңө жеткен белем кайгы-мунум.

Ошол күн көз ирмемдей бачым эле,
от болуп өмүрүмө, калды эсимде.

Сагыныч, кусалыктар таркабастан,
ойгонуп кеткен түштөй эсте калган.

Кайнаган чөлдө ысык закымга окшоп,
кездешүү өтүп кетти турбай токтоп...

Ал жерде уста, кулдар баары калып,
абакем бир аз гана колун алып,

тапшырып калган ишти Кошой ханга,
а өзү кайтаарында Үч-Турпанга,

кылчактап узаганча артын карап,
бир сөзүн айткан эле көп кайталап:

«Кабатыр болбогунуң, Батмазуурам,
кабарың бачым-бачым билип турам...» –

Жомоктой бачым эле ошол күздө,
курулуш иштери бүт бүткөн эле.

Ат-Башы, Алай менен Турпан жактан,
жардамга келгендердин көбү калган.

Шүгүр дейм, көптүн иши көп экен да,
бат эле элге толду ээн талаа.

Калааны айландыра капка салган,
өзүнчө чакан шаарга окшоп калган.

Кербендер, жүргүнчүлөр жер кезишкен,
күн сайын көбөйүүдө келген-кеткен...

Баягы тиккен талдар өнүм алган,
уулума жолугаар күн жакын калган.

Ал жерге күн өткөрбөй барып турам,
не болуп жатты экен деп байкоо салам.

Кулунум кандай болуп калды экен деп,
көз албай олтурамын тоону тиктеп.

Кубанып калса экен деп Наби молла,
кийимин тиктим эле эки сыйра.

Татса деп насибинен эл-жеринин,
абакем алып келген жер-жемишин,

өзүм да ооз тийбестен, адегенде,
салдырып Набиге арнап койдум эле...

Ошентип көп күттүргөн күн да келди,
көргөндө тоодон түшкөн Набилерди.

Көрбөстөн кулунумду өткөн үч ай,
мен үчүн сезилди эле үч кылымдай.

Тигилер келишкен соң биз бармакбыз,
ушундай болчу ортодо убадабыз.

Бакайдын шашылба деп өтүнгөнүн,
түшүнүп туруп эле эп көрбөдүм.

Айканга даярдалган даамды ал деп,
ал өзүм карбаластайм туралбай тек.

Шашылып, эрте аттанып койгон экем,
кыйлага күтүп калдык наркы өйүздөн.

Караанын каралдымдын көргөнүмдө,
карманып турдум чыдап араң эле.

Ал болсо биз тарапка назар салбайт,
не кылса Наби молла аны туурайт.

Кыязы, дуба окуп жаткан белем,
угулат бир гана сөз «Ош-Пир» деген.

Чай кайнам убак өтүп, анан гана
карады биз тарапка Наби молла.

Келгиле деген белги бергенинде,
уулума куштай учуп жеттим эле.

Кадимки өспүрүмдөй чымыр тартып,
калыптыр кулунчагым сөөгү катып.

Теңирдин касиети даарыган жан,
бапамды үч айда эле эс тарттырган.

Жалынсам каралдыма күйкөлөктөй,
жалындап отко түшкөн көпөлөктөй,

ал болсо токтоо гана башын сүйөп,
кашкайтып маңдай тишин «борс-борс» күлөт.

Эс тарткан өспүрүмдөй кадыресе,
«Энеке, ооруганың жокпу?» – десе,

элейип кулунумдан көз албастан,
эмне деп жооп айтарым билбей калгам.

Теңирге миң мертебе тобо кылдым!
Так ошол күндөн тарта санаам тындым...

Кыймылдап илбериңки, шайдоот Айкан,
апаппак дасторконун небак жайган.

Дасмалдын бети толо ар түркүн даам,
түн бойу кирпич какпай даярдалган.

Ыраазы пейилинен Наби молла,
дуба атап Ош-Пирине сыпаа гана,

аз-аздан кол учуна чымчый кармап,
оозтийип ар биринен даам татат...

Шул кезде акбоз бээсин жетелетип,
өйүздөн Кошой хан да келди өтүп.

Шашылбай аттан түшүп Кошой балбан,
кош колун кайчы кармап салам айткан:

«Арыба, Теңир сүйгөн аруу аалым,
жеткирген пенделерге буйруганын...

Жараткан мээрим төгүп Ай, жылдыздын,
ширеткен кызыл Күнгө алтын нурун,

кең Аалам, түктүү жердин тирөөчүнөн,
жаратып Көк Теңирим сүйүп берген,

элимдин эртеңкиси – Асыл Шерим,
көргөзгөн Теңириме тобо дедим!

Тилектен бүткөн Шерге – көрүндүккө,
татыбас бул жалганда эч бир нерсе!..

Колдосун Кайып Энең – сүтүн берген,
кайып сап бул камчыны ала келгем». –

Чөйчөктөй музоо кирпич көздөрүнөн,
мөлтүлдөп кубангандан жаш төгүлгөн,

музоо тиш кайыш өрүм, күмүш чапкан,
камчысын сунуп турду Кошой балбан...

Алагар нур көздөрү жарк деп жанып,
кош колдоп Кошой хандан камчыны алып,

жарыгым, кубанганын жашырбастан,
жадырап абасына минтип айткан:

«Абаке, мен билгени биринчи ирет,
арналган буйум алдым мага энчилеп.

Ким эмне бергендигин буга чейин,
кечирсин, эсимде жок, эч билбеймин.

А бирок буга теңдеш өмүрүмдө,
эч качан тартуу болбос, Теңир күбө!

Абаке, өтөлүнө сөзсүз жетем,
өмүрүм канча болсо сыйлап өтөм». –

О Теңир, наристемдин кадыресе,
сүйлөгөн сөзүн угуп тынчым кете,

бир кезде сыздап айткан чоң энемдин,
сөздөрүн жаңы уккандай эстегемин.

«Назарын салып коюп Бөгөй абам,
Эштегим эрте кетти бул жалгандан.

Ийменип койгон элем ырымдабай,
шондуктан күнөө өзүмдө, Теңирим ай!» –

Жаңырып ушул сөздөр кулагымда,
кыларга айла таппай турганымда,

озунуп менден мурун Наби молла,
дуба окуп, түкүрттүрдү кара сууга...

Андан соң Ош-Пирге атап курмандыкка
Кошойдун акбозуна тарттык бата.

Чыккан соң курман болгон бээнин жаны,
чыкчыйып Наби молла кайра дагы,

үн салып уккулуктуу шоодураган,
багыштап Ош-Пирине дуба окуган.

Бүттү да дуба окуп Наби молла,
бурулуп өтүндү эле баарыбызга:

«Жарыктык Күн нуруна жонду кактап,
туугандар, ачык жерден орун алсак...

Өтүнүп өзүңөргө айта турган
сөзүм бар, түгөл баарың көңүл бурсаң?» –

деп айтып, салкын тарткан күзгү Күнгө,
жайланып, жонун тосуп олтурду эле.

Биз аны тегеректей орун алдык,
үн катпай айтар сөзүн күтүп калдык.

«Келатып төмөн түшүп тоо башынан,
өзгөргөн жерди көрүп таңым арткан.

Жайында биз келгенде ээн талаа,
эл толуп, курулуптур чакан калаа.

«Туугандын турпагы алтын» деп айтканын,
аралап элиңерди көп уккамын.

Калетсиз ушул сөздүн далили да,
курулган тиги өйүздө чакан калаа.

Бир гана өкүнтөөр иш, мындан ары,
басылбас келген-кеткен эл аягы.

Туугандын түсүн кийген душмандардан,
түшүнүп, сак болоорсуң Кошой балбан.

Карааның опол тоодой Кошой ханым,
көргөндө качып өтөр кас душманың.

Антсе да сак болгонго эмне жетсин,
эсине түйсө экен деп эскерткеним...

Бул сөздү Бакай баатыр өзүңө айтам,
баардыгы туура болор макул тапсаң.

Баланы төрөлгөндөн дартмандуу де,
жасадык бүбү-бакшы эмне десе.

Сүйлөбөйт төрөлгөнү, күнгүрөнөт,
апталап тамак ичпей жүрө берет.

Жанына дегеле бир жан жолотпойт,
жактырбайт бирөө барса – мойнун толгойт.

Жарыктык, тиги молдо жанын үрөп,
оорусун тоого, сууга көчүрөм дейт.

Балаңды айыктырсам – акысына,
курдуруп бергин деген чакан калаа.

Молдого шерттешкемин, ошондуктан,
мына бул турак-жайды куруп жатам.

Акылдуу аялымдын көөнүн карап,
бул ишти жасадым деп элге тарат.

Эр Бакай, элиң үчүн жалган айтсаң,
кечирээр бул күнөөңдү Алла-Таалам.

Антпесең митаам душман шек албасын,
бел туткан перзентибиз мерт таппасын...

Ал эми Манас баатыр, сага айтаарым,
Ош-Пирге берген шертиң так аткаргын.

Күн-түнү бир калыпта элден окчун,
Чыйырды, Бакай менен жалгыз болгун.

Эл барда үн чыгарып сүйлөбөгүн,
эсиңе ал, жылмайганың эп көрбөймүн.

Бирөөдөн жинди деген сөздү уксаң,
мылжыйып күлүп койгун урушпастан.

Чыйырды, «Теңирберди деген атты,
кулунум көтөрө албай шунтип калды»,–

айта бер өзгө-жатка ушул кепти,
аны сен адат кылсаң болот эптүү.

Терикпе, укпагандай түр көрсөткүн,
көпчүлүк «жинди» дешип атай берсин.

Акыры ишенишип өз ич ара,
аташаар Манасыңды «жинди бала».

Алтыга балаң аман чыкканчакты,
аткаруу милдетибиз ушул шартты...

Биз кайра бөлүнөбүз жети күндө,
болобуз ага чейин эл ичинде.

Шол бойдон чөп кылтайып, жаз келгенче,
Чыйырды, бизди ойлоп санаа чекпе...

Дагы бир өтүнүчүм, силер менен
дайыма чечилишип сүйлөшпөсөм,

анымды кечиргиле көңүлгө албай,
ант бергем Алла алдына – шерт ушундай...» –

сөздөрүн айтып бүтүп Наби молла,
ордунан турду дагы, нары жакта

сандыктай кызыл ташка басып барды,
жазданып жайнамазын жатып алды.

Ордунан Манасым да өйдө болуп,
оң колун жүрөгүнө туштай койуп,

көнүмүш адатындай үн катпастан,
кечирим сураган да, баарыбыздан,

Артынан устатынын барып, анан
жамбаштап таш түбүнө жатып алган.

* * *

Жети күн бирге жүрүп алар менен,
жыйынтык чыгаргамын мындай деген:

пенделик көр-тирликтин баарысына
кызыгуу керексиз го бу жалганда.

Бакыт деп байлык, бийлик биз тилеген,
а көрсө болбогон бир нерсе белем.

Атайын арнап тиккен кийимдерим
өлчөбөй, кийип көрбөй эч бирөөсүн,

түркүндөп даярдаган даамымдан да,
сугулбай, оозтийип чымчып гана,

биз менен чечилишип сүйлөшпөстөн,
үн катпай табиятка сырын төккөн,

Набинин Теңир берген касиетин,
башкача кандай деп мен түшүнмөкмүн?.

Ойумду айттырбастан туюнганын,
укканда бул сөздөрүн таң калгамын:

«Ар бирин даярдапсың аруу дилден,
аны мен булар бөлгөн жыттан билем.

Ошого каниет кылам, андан башка
эч нерсе зарыл эмес бул жалганда.

Жашоомдо тилегеним жалгыз гана,
айкөлдүк, аруулуктун чокусунан

чыккыдай шакиртиме билим берсем
жетемин максатыма көздөп келген»,–

деп айтып, ошол бойдон унчукпастан,
бөлүнүп басып кеткен арабыздан.

Ошентип алар менен бирге өткөзгөн,
жети күн көз ирмемде өтүп кеткен.

Каралдым, Наби экөө үңкүрүнө,
таң заарда кайра чыгып кетишти эле...

Арадан мезгил өтүп – жаз, жай, күздө,
аралап эл ичине келишчү эле.

Абакем, Көкөм, Бакай, Кошой балбан
алты жыл кезектешип берди жардам.

Баарынан арбын жүргөн арабызда,
атадай камын көргөн Кошой ханга,

Манасым ыраазы эле бар дитинен,
ал анын ойун туйчу кирпичинен...

Бешинчи жылдын жазы келип мына,
кайрадан кезигиштик тал жанында.

Кулунум эр-азамат болуп калган,
жигиттик курагына толуп калган.

Акылы, бой келбети бир деңгээлде,
ай эмес күндү санап өскөн эле.

Үндөбөй көбүнесе сүрүн салчу,
көзүнө тик кароодон айбыгышчу.

Көпчүлүк «жиндин кээри чоңойтту» деп,
көзүбүз жок жерлерде салышчу кеп.

Азис жан – Наби молла тескеринче,
картайып, кичирейип кеткен эле.

«Балага жабышкан жин күчтүү экен,
молдонун алы жетпей калды» – дешкен,

таралган эл ичине ушундай кеп,
тамыры жайылганын баары билет...

Өткөндөр бизден бөлөк наркы өйүзгө,
өтө аз же болбосо жокко эсе.

Күчөптүр жин оорусу деген кепке,
көпчүлүк ишенишип калган эле.

* * *

Коркпостон ойду-тоону аралаган,
бар эле кичинекей бир шордуу жан.

Үч-төрт жыл мындан мурун тентип келген
томолой жетим бала, акылы кем.

Сооп үчүн кээ бирөөлөр бакмак болгон,
а бирок жетим бала болбой койгон.

Байырлап турчу эмес ал бир жерде,
жай-кышы тоо аралап кетер эле.

Шек санап адегенде Кошой балбан,
артынан аңдыттырып илик салган.

Билинбей шектүү нерсе, акырында
андууну тыйып койду Наби молла.

«Баягы ачарчылык каптаганда,
ажырап ата-энеден калган бала.

Он жылча мындан мурун Таш-Мазарга,
баратып жолуккамдын кары аялга.

Олбурлуу болсо керек жаш кезинде,
эт качкан, эби качкан сынсыз дене,

бырышып бет териси кат-кат болгон,
кезинен кабар берет күчкө толгон.

Турса да кайыр сурап, басынбастан
көтөрүп башын бийик, жайын айткан:

«Мени эмес, жалгызымды алып кетти,
кантмекмин. Каниет кылып бул тентекти,

жонума арта салып, кайыр тилеп
жүрөм»,– деп чоң энеси салды эле кеп.

Элеси күнү бүгүн карегимде,
энени «балбан кемпир» дешээр эле.

Эгерде тирүү болсо чоң энеси,
бул күндү көрбөйт эле небереси...

Бечера, өтө корккон, ошондуктан
баланын акыл-эси айнып калган.

Бул бала залалы жок, Кошой ханым,
буйруган күнүн көрсүн, тынч таштагын...»–

Набинин сөзүнөн соң Кошой балбан,
тим койгон жетимчени аңдытпастан.

Билбеймин, эмнеликтен Актаң-Акшам,
баланы жакшы көрүп калышышкан.

Ал жерде бойун бербей бир да жанга,
жакындап жолобогон ошол бала,

көргөндө Актаң-Акшам – эгиздерди,
жанданып тунжураган каректери,

келгендей калыбына акыл-эси,
күлмүндөп, ажарланып бет келбети,

жашырбай сүйүнгөнүн чуркап барып,
жыттоочу ал экөөнү жагалданып.

А балким, айланайын, Актаң-Акшам,
баланын ушунусун жактырышкан...

Бекайдар, Актаң, Акшам үчөө гана,
күзөтчү ишенбестен башка жанга.

Үчөөнүн камын көргөн ургаачыдан,
каттоочу наркы өйүзгө жалгыз Айкан.

Даярдап тамак-ашын чыптага бууп,
кир болгон кийимдерин чүштөдөй жууп,

ирээттеп жертөлөсүн – балдар жатчу,
эки-үч күн жүрүп, анан кайра кайтчу.

Жар болуп Жараткандын өзү бизге,
беш жылды өткөргөнбүз бейпилдикте...

Былтыр күз келгенинде Жамгырчы абам,
Урумдук¹ эки күндү тартуу кылган.

Фатима, Гэйша деген сулуу кыздар,
кештелеп сайма сайган чебер уздар.

Түнкүсүн өз элинин ырын ырдап,
жаш төгүп олтурушчу экөө ыйлап.

Кыздардын эл-жерине сагынычы,
ырдаган ырларынан жаңыруучу.

Үндөрүн укканымда миң кубулган,
эсима өткөндөрүм түшө турган.

Көңүлүм кубат алып ырларынан,
колдору кылган ишке көз талдырам.

¹ Урумдук –

Түркүн түс жиптер менен алтындалган,
табият түрүн салып чебер сайган.

Көргөндө кыздар сайган бул сайманы,
аралап жүргөнгө окшойм кең талааны.

Гүлдөрүн кучак толо терип алып,
искегим келет жытын кумар канып.

Кулпурган мейкин талаа, көпкөк жайсаң,
топулуу боз торгойлор канат жайган.

Мына азыр учуп чыгып бул саймадан,
чылдырттап сайроочудай кулак салам.

Жасаган иштерине карек кадап,
ойлоном бул ойлорду жүрөк канап:

бечера кыздар – деймин көңүлүмдө,
жасашкан Жаратканга кандай күнөө?

Үн берип кереметтүү кубулжуган,
өнөрдүн ээси кылып көз талдырган,

окшотом келбеттерин тоту кушка,
жаштары Ай толугу – он беш жашта.

А бирок, жазган жазуу – тагдырларга,
өтмөкчү өмүрлөрү тор капаста.

Билишпейт ата-энеси ким экенин,
а бирок унутушпайт элин, жерин.

Өтүшүп колдон-колго күн кечсе да,
өзгөртпөй эне тилин сакташууда.

Ашынган кусалыгы – жан ырлары,
сыздатып жүрөгүмдү тагдырлары:

«Чыгарып эркиндикке – эл, жериңе
койойун жеткиртирип», – дегенимде,

Фатима – улуураагы, уялыңкы
кызарып, жерди тиктеп минтип айтты:

«Айтканда ушул сөздү сизден башка,
укканда жарым жылча мындан мурда,

бөлөнүп кубанычка маңдай жарган,
кетмекбиз Гэйша экөөбүз кармалбастан.

Пенде үчүн кусалануу тууган жерге,
бул – азап, теңеп болбойт эч нерсеге.

Кусабыз ташыгандай элге, жерге,
сагынып күтүп алар бизди деле,

ал жакта жок экенин эч кимибиз,
негедир, экөөбүз тең сезбептирбиз.

Зар болуп ата-эненин мээримине,
эс тарттык кордук көрүп бөтөн жерде.

Быйыл күз он алтыга толомун мен,
кичүүрөк алты айча Гэйша менден.

Гүл ачып жаңы гана келатабыз,
баамымда кыр ашкандай курактабыз...

Туш болгон күң тагдыры өтө эрте
жеткирип койду бизди эрезеге.

Былыркы күзгө чейин бир да жандан
көрбөдүк эне мээрин Сиз жасаган.

Сиз бизди күң сезерсиз, бирок бизге
энеке, сезилесиз тууган эне!

Чөгөлөп суранабыз, ошондуктан
эч жакка кетирбеңиз жаныңыздан!» –

Фатима жашын төгүп, тарткынчыктап,
жыгылды тизелерим бек кучактап.

Ошондо карбаластап шашканым ай,
тургузуп Фатиманы бек кучактай,

балалык курагымды тапканымдай,
солкулдап ыйлай бергем эч басылбай...

Кыздарды көргөн күндөн Актаң-Акшам,
кызыга телмиришчү байкатпастан.

Шылтоолоп бир нерсени анда-санда,
келишкен кезек менен уландарга,

кыздар да кымырыла назар салып,
жүздөрүн кан тепчү эле оттой жанып.

Алардын көз карашын байкаганбы,
Актаңга Бакай баатыр минтип айтты:

«Атаңар тирүү болсо, ушул сөздү
айтууну көрбөйт элем дегеле эптүү.

Эр жетип калыпсыңар, көрүп турам,
экөөңдү медеп тутуп, канээт кылам.

Арбакка ант бергемин, жарыктарым,
аталык парз-милдеттин толук баарын

алам деп мойунума – Асылбаштын
каталек сөөгүн кармап ант кылгамын.

Өзүмдөн башка жанга ишенбестен,
экөөңдү кошуп мында ала келгем.

Көралбас душманыма табаа кылбай,
силерди жар күтсө дейм ойдогудай.

Бакай хан ачкөздөнүп койуптур деп,
туугандар күлкү кылып салбасын кеп.

Бир гана максат менен ушул жерге,
шерттешип бүт баарыбыз келдик эле.

Көздөгөн ошол максат жакын калды,
көрөбүз туз көтөрсө кең Алтайды.

Ошондо жер кыдыртып, тектүү жерден,
тандаган кызыңарды алып берем.

Тигилер өң-келбеттүү, зирек кыздар,
аттигин, жалгыз гана айыбы бар,

«күн» деген аты өчпөйт, касташкандар
кемсинтип өмүр бойу таба кылаар...

Жашсыңар, сөзүмдү укпай, жаштык кылып
койсоңор, калар бекен шагым сынып.

Акылга салып туруп жообунду айт,
тил алсаң – ушунчаңда артыңа кайт». –

Бакайдын сөзүн угуп эстүү Актаң,
далайга мелтиреди үн катпастан.

Бир кезде башын силкип, хан Бакайга
сүйлөдү каректерин тик кадапта:

«Ата деп атоого оозум барбай келген,
анткени, кол тийгистей ыйык сезем.

Жалганда экөөбүзгө Сизден жакын
эч ким жок, ишениңиз, чындыкты айттым.

Атанын сөзүн укпай койуу деген,
а демек, Журт безери болгонго тең.

Аткаруу оозуңуздан чыккан сөздү,
биз үчүн толук бойдон парз-милдеттүү...

Жалгыз сөз – өзүңүздөн сурай турган,
абаке, кечириңиз тике айтсам?

Бел тутуп бүт баарыбыз тилек кылган,
Манастын чоң энесин күң деп уккам.

Кыздары тектүү жердин төрөбөгөн
тукумду Парвати эне төрөп берген.

Ушул кеп жалган болсо сөзүмдү алам,
талапты аткарабыз баш тартпастан.

А эгер чындык болсо, кур намыска
акыбыз барбы биздин алдырышка?» –

Түз суроо – талап кылган ачык жоопту,
угулду кулагыма өтө кооптуу.

Бакайдын койу кашы «дирт» деп тартып,
тынымга жооп бербей турду катып.

Аздан соң бет отуна кан тарады,
көздөрү оттой жанып тик карады.

Сөз багып, сөз барктаган акылдуу жан,
түз айткан кепти аттап өтө албаган...

«Болуптур, түз сөзүңө жыгылдым»,– деп,
Актаңды кучактады бооруна бек.

Баятан кооптонуп турган жаным,
кубанып бар дитимден жай алгамын.

Кырсыктуу каран күндөн эч кабарсыз,
Актаңды наркы өйүзгө аттантканбыз...

Түнүндө бир шумдуктай түштү көргөм,
азыр да эстегенде үркөт денем:

капкара Алпкара куш үстүбүздө
айланып, таш учуруп турган эле.

Каптаган өзөн өйдө кара туман
өткөрбөй Күндүн нурун тосуп турган.

Бир кезде шуудураган үн угулат,
башымды ошол жакка бурам карап.

Оронуп үлбүрөгөн ак матага,
келатат тоодон ылдый Наби молла.

Дөңсөөгө тоо түбүндө калат токтоп,
угулат Ак Бууранын үнү боздоп.

Аңгыча Аппак буура суудан чыгат,
Наби ага баягыдай минип алат.

Артылуу китеп салган куржундары,
Ак Буура бет алыптыр кыбыланы.

Каптаган жөө туманды бөлө жарып,
колунда күйгөн шамдан чыгат жарык...

Өрүүлөп тоого кеткен ат жол менен,
баратат чубалжыган жүктүү кербен.

Алкынтып Аккуланы – көч башында
бараткан Манасымды тааныймын да,

артында бараткандар ким болду деп
кадаймын карегимди теше тиктеп.

Тизгинин Көк-Кашканын жыя кармап,
тыкчыйган Бакай Эрен бара жатат.

Карааны опол тоодой Кошой балбан,
кадимки Сур-Күлүгүн минип алган.

Алардын эң артында Буурул менен,
муңайым жашым төгүп барамын мен.

Кем көрбөс Манасымдан – боор этим,
Бекайдар, Актаң, Акшам кайда деймин.

Беш көкүл балапан кез курагынан,
бел болуп өз кызымдай кызмат кылган,

аруу дил, жарык маңдай, шайдоот Айкан,
жарыгым, көрүнбөйт да, кайда калган?

Күң эмес – кыз кылайын силерди деп,
бекиген ортобузда убада бек,

кайда деп Гэйша менен Фатиманы,
караанын көч ичинен таппайм дагы,

булардын дайнын кимден сураймын деп,
узаган көч артынан турам тиктеп.

Эсиме Наби молла түшкөн кезде,
караймын ал токтогон дөңсөө жерге.

Жанагы шам кармаган калыбында,
туруптур козголбостон Наби молла.

Астында Ак Буурасы мынча неге
боздойт дейм, кулак жарып дагы деле.

Чулганып бир топ караан ак булутка,
көрөмүн, турушканын нары жакта.

О Теңир, деймин таанып аларды мен,
бар экен кулундарым аман-эсен.

Жоктотон Актаң, Акшам, Бекайдарлар,
Фатима, Гэйша менен Айкан да бар.

Козголбой, көчкө карап узап кеткен,
турушат муңайымдуу баарысы тең.

Эмне үчүн козголушпай турат деген
ой менен, Буурулду артка бурат экем.

Ошондо Наби молла бар үнүнөн,
шашылып кыйкырганын угамын мен.

«Чыйырды, бурулбастан артыңа кайт,
көч бачым узап кетсин, Бакайга айт.

Кеткиле шам өчкөнчө тоону ашып,
болбосо кара тумоо калат басып». –

Бурулуп артка кайтам. Көчтүн соңу
ашканы калган экен бийик тоону.

Кайрадан санаам тынбай тигилерден,
кайрылып төмөн жакты карайт экем.

Буурасы желдей сызып Наби молла,
булутка чулганышкан беркилер да,

жол менен көгүш нурлуу мунарыкта,
бет алып кыбыланы узашууда.

Чарчасам керек абдан, үнүм чыкпай,
сонунан карап туруп жүрөк сыздай,

буулуга боздоп ыйлап, шыбараган,
үнүмдү түшүмдө эмес, өңүмдө уккам:

«Адашып башка жолго салбагыла,
көч мына, бул тарапта Наби молла!..» –

тумчугуп, жашка чакап, көзүмдү ачсам,
кучактап суу жаздыкты үйдө жатам.

Дүркүрөп бүткөн бойум, төшөгүмдөн
туралбай, жүзүм жууган жашым сүрткөм.

Кыйналып, араң туруп сыртка чыксам,
кылайып жаңы гана чыгыш жактан,

жыртылып, жер сөгүлүп, бирок дале
чыгалбай түн койнунан турган эле.

Артыма кайтып кирип, кесе толо
суу куйуп, күлдөн салдым коломтодо.

«Билдирген бишаратың, О Кудурет,
каптачу бир кырсыктан кабар берет.

Теңирдин жазганына карабастан,
ар күнү таң алдында каарын чачкан,

тагдырдын буйругуна каршы болгон
ак жолдон азгырууну максат койгон,

пирисиң каралыктын – Таң каракчы,
таштаган кырсыгыңды өзүңө алчы?

Суу – өмүр, улуу оттон чыккан күлүм,
каптатпай калаабасын каран түндүн,

кара нээт көздөрдү бүт бүтөп алгын,
агын суу – шарың менен жууп салгын!».»

ушинтип боздоп ыйлап, кесени алып,
өргөөнү тегерете үч айланып,

шашыла чуркап барып аккан сууга,
кесеси менен кошо ыргыттым да,

кылчайбай арт жагыма кайра келсем,
астымдан Бакай чыкты өңдөн кеткен.

Үн катпай экөөбүз тең, көз караштан
билгенбиз бир кырсыкты келе жаткан...

Биз үйгө кирген кезде, мечит жактан
молдонун үнү угулду азан айткан.

«Калкалап азанкечтин үнү бизди
кырсыктан калар!» – деймин сүйүнүчтүү.

О Теңир, жакшылыгың бере көр деп,
жакамды кыса кармап турдум тилеп.

Айтпастан Бакайга да көргөн түшүм,
кетсин деп кара сууга кылдым бүтүм.

Кыязы, мен көргөндөй Бакай дагы
түш көрсө керек, бирок ал да айтпады.

Беш жылы алыс болуп кур санаадан,
тынчтыкка көнө түшкөн куруган жан,

түндөгү түштөн улам түйшүктөнө,
түмөн ой басып таңды тостум эле...

Хан Бакай окуп болуп багымдатты,
ордунда ойлуу олтуруп минтип айтты:

«Чыйырды, кечээ кечте мага Актаң,
таарынып калдыбы деп чочуп жатам.

Эгерде көңүлүңдө туура десең,
Айканга эки кызды кошуп берсең,

жаштар да, кең-кесири бир нече күн,
үйүр алып бир-бирине сыр чечишсин.

Табышып калышса эгер көңүлдөрү,
Набиге акыл салып той берели.

Айтканым туура келсе көңүлүңө,
аттандыр анда аларды тиги өйүзгө...» –

күрсүнө баш көтөрдү сөзүн бүтүп,
ал менден турду окшойт жооп күтүп.

Мен болсо үн катпастан аста гана,
Баш ийкеп макулдугум билдирдим да,

кыздарды жөнөтүүнүн камы менен,
алардын өргөөсүнө чыгып кеткем.

* * *

Ал жакка Айкаңдардын кеткенине,
айталбайм, бир аптадай болгон беле?..

Шашылыш келгиле деп кабар берген,
чыкканда сыбызгы үнү тиги өйүздөн,

кандайдыр калаабалуу каран түндүн
келгенин ошол замат даана билдим.

Баламды кырсыгыңдан сактай көр деп,
Теңирге жалынамын зарлап, тилеп.

Эшиктен менден бетер санаа баскан,
киришти Бакай менен Кошой балбан.

Өңү айтып турса дагы, сөзү менен
сыр бербей Бакай баатыр мындай деген:

«Болбосо бир шашылыш айтчу кеңеш,
Бекайдар шерт белгини тартмак эмес.

Келбесин кандай кырсык – бар тобокел,
калбайлы карбаластап, байлайлы бел.

Бул жерде санааң чыдап туралбассың,
биз менен чогуу аттанып бирге баргын...» –

Узаарда жаңы аттанып, тоо тараптан,
угулду бир чоочун үн добуш салган.

Баарыбыз бир мезгилде жалт бурулдук,
тоодогу чыккан үндү карап турдук.

Белгисиз мен укпаган аспап менен,
үн салып Наби молла турган экен.

«Бул жакка чыкпагыла» деген сөздү,
так кайрып кайра-кайра ойной берди.

Түшүнүп ишааратты, аттан түшүп,
Набинин эмне дээрин турдук күтүп.

Учканы же басканы эч билинбей,
тоо ылдый Наби түштү көзгө илинбей.

Этектеп тоо түбүнө келгенинде,
буйдалып карап турду бир нерсеге.

Дөңсөөнүн түбүндөгү жер кепени,
көрсөтүп Бекайдарга белги берди.

Ал анан тез бурулуп өзөн өйдө,
көрүнбөй бачым узап кеткен эле.

Өйүздөн көз албастан карек кадап,
өтпөстөн турду убакыт өмүр санап.

Бир кабар болгучакты күтөлү деп,
баарыбыз араң чыдап турган элек.

Күтүүсүз Наби молла жетип келди,
күйүгө, шашкалактап сөз сүйлөдү.

Мен анын келгендигин кай тараптан,
билалбай, жака кармап таңым арткан.

«Тобо» деп, айтканына кулак салып,
селейип, сөз кайрыбай турдук катып.

«Хан Кошой, Бакай баатыр, болор нерсе
болуптур, убагынан бир аз эрте...

Тагдырдын буйурганын өзгөртүүгө,
пендебиз, колубуздан келмек беле!..

Каңгайда «Бичик» деген китеп барын,
бар бекен араңарда уккандарың?

Сакташат ал китепти ыйык жерде,
кол жеткис, басып кирбейт бөтөн пенде.

Жылына бир гана ирет Улуу лама,
китептин көз жүгүртөт барагына.

Ниет буруп Көк Теңири Жер-Энеге,
өзгөчө жаралган бир перзент берсе,

Бичиктин барагына аты түшөт,
ал атты Улуу лама окуп билет.

Бичикке аты түшкөн ал баланы,
билгени жер кезишет аярлары...

Манастын ал китепке аты түшкөн,
шондуктан сак болууну көп өтүнгөм.

Өз атын атабастан, ээн жерде,
бечера күнүн көрсөк болмок эле.

Пенделик шаан-шөкөт көнүп калган,
чыгарбай баарыңарды туткунунан,

кең талаа – келишимдүү калаа болду,
кербендер келип-кетип, элге толду.

Акылдуу, митаам душман илик салган,
кандайдыр шек-шооратты билип калган.

Тыптыйпыл кырыш үчүн мындагы элди,
ээн жерден кармап алып жетимчени,

кесилген колдоруна ууну сыйпап,
кетиптир касташкан жоо чууну баштап.

Көрүнбөй ал жетимче калгандыктан,
кечөө заар не болду деп издейт Актаң.

Калтырап сууда жаткан жеринен таап,
көтөрүп жер кепеге алып барат.

Жөн эле сасык тумоо тийген го деп,
жетимди жылуулашып болот алек.

Сураган сөздөрүнө жооп кайтарбайт,
жөн гана эки колун сыйпагылайт.

Күрмөөгө тили келбей, оттой жанат,
шишиген бездеринен ириң агат.

Түн бойу кыйноо тартып көз ирмебей,
өлүптүр таңга жакын тилге келбей.

Ал эми Актаң болсо таңдан бери,
каптырап-титирөөдө бүткүл дени.

Кайтпаган кара тумоо бүт баарына,
жукканын алышпастан капарына,

ысытма болсо керек Актаң дешип,
Бекайдар шашылыптыр кабар берип.

Укканда Бекайдардын чакырганын,
билгемин сапарымдын арыганын.

Туюнтуп шакиртиме иштин жөнүн,
эскерттим алды жакта не күткөнүн.

Ансыз да ушул бүгүн Манас менен,
Ош-Пирге дуба айтканы келмек элем.

Окуубуз бир аз эрте бүткөндүктөн,
тайынып, курман чалып койсок дегем...

Силерге акыркы ирет бул жарыкта,
жүздөшүп, сүйлөп турам ушул тапта.

Жуурурда дене-досту Көк-Теңири,
алынган топурагым – Араб жери.

Ал эми арткан топом түшсө кайда,
калмакчы дене-досум ошол жайда.

Өйүзгү тоо түбүндө дөңсөө жерге,
чачылган топурагым түшкөн эле.

Анан да жети адамдын менден башка,
түшүптүр топурагы ошол жакка.

Баарыбыз жетип-жетпей бир аптага,
узайбыз бул жарыктан тигил жайга.

Чабылып курмандыкка биз – жети жан,
силерди калкалайбыз чоң кырсыктан.

Каптаган кара тумоо кара суудан
жукпасын калайыкка бейгам турган.

Бүгүндөн баштап баарын бөлөк жерге,
тезирээк журт которуп кетиргиле.

Ээленип бирин-экин калып мында,
калбасын калайыктын убалына.

Бул жерден алышпасын көр оокатын,
кырсыктан кара башын сактап калсын.

Бирин да чыкпагыла тиги өйүзгө,
күткүлө мындан карап жети күнгө.

Жетинчи күндүн таңы – баштан аяк
кийизден кийим кийип, бек тумчулап,

Кырк төөгө арча отунду жүктөп барып,
үстүнө жер кепенин үйүп, жагып,

бүткөндө арча отун толук күйүп,
ал жерди корумдатып, таштан үйүп,

калыңдап топо менен бастыргыла,
уругун ак тикендин чачтыргыла,

Тамыры ак тикендин дарттын уусун,
жайылтпай топуракка бекем буусун.

Алиги кырк атандын бирин дагын,
артына кайтарбастан сойуп салсын.

Ал жерди кырк жыл бойу адам буту
баспасын, сактагыла эске муну.

Өтпөстөн берки өйүзгө, ошол жерден
кийизди өрттөгүлө сырттан кийген.

Андан соң ысырыктан улуу жагып,
үстүнө адырашман чөбүн салып,

ышталып баарыңар тең түтүнүнө,
кетпестен ошол жерде түнөгүлө.

Эртеси кайтып келип бул өйүзгө,
Манаска Чыйырдыны жибергиле...

Чыйырды, чыйрагыраак болгун эми.
Чыкпастан өргөөңдө бол сегиз күнү.

Алары узак сапар кай тарапка,
ал чечим тийешелүү бир Манаска.

Бир сөздү баарыңарга катуу эскертем:
Манасты алты жашар бала деген

ой болсо, көңүл койуп уккун жалпы,
ал ойду унут кылып койгон жакшы.

Кеп чыкса байкоос албай эр жеткенин,
көөнүнө эл уулунун кир кетпесин...

Кыркууздун баскан жолун кенен айттым,
кемчили болсо Бакай толуктаарсың.

Намазга нээт буруп олтурганда
чыккыдай аруулуктун чокусуна,

тулкусу коргошундан эрип кетээр,
шакиртим касиетке болду эгедер.

Ааламдын нуру менен ошол кезде
тазарып, арууланат бүткүл дене.

Мендеги илим кенчин түгөл бойдон,
сиңирдим шакиртиме деп ойлоном.

Жети жыл, өмүр болсо, мындан нары
окутмак элем, эми болбой калды.

Ал жылы – кара күчтү багындырган,
болбосо ага тете каршы турган,

кебелбес күчкө эгедер болмок эле,
кантебиз, арга канча кейигенде.

Жазуусу тагдырынын ушул экен,
чыгалбайт Айкөлдүктүн кеңдигинен...

Чыйырды, китеп койгон ойукчада,
кутуда бир дары бар тамчылатма.

Ошондон тогуз тамчы Манаска бер,
калганын бир тамчыдан буларга бер...

Ажыдаар, уулуу жылан, бөйөн-чаян,
арбалтып күчтүүсүнүн уусун алган.

Ал ууну – кыш чилденин толугунда,
никесиз тууган кыздын тун уулуна,

сиңирет жети жылы ууга чылап,
баланын сөөгү калбай эрип калат.

Уу сиңип, толук бойдон эригенде,
кырк тамчы куйуп алып чопо идишке,

сүтүн саап боз ингендин, ботосу өлгөн,
толтуруп ал идишке куят экен.

Оозун бекемдетип ылай шыбап,
кырк жылы жерге көөмп ачыттырат.

Ар кандай уулуу дартка болчу дабаа,
жасалган жалгыз дары ушул гана.

Дүйнөдө дарыгердин баары билет,
«Каңгайдын кара тамчы дарысы» деп.

А бирок бул дарыны – каңгайлардан
бөлөк жан жасай албайт бул жалгандан...

Теңирдин буйругу экен, бир кезекте
кезигип бир думана¹ берген эле.

Калы бар оң көзүндө алакандай
кадалтып каректерин арбагандай,

жаныма жакын келип, жай шыбырап,
айтканы алигиче даана угулат:

«Молдоке, мунун сырын толук бойдон,
жаргакка жазып туруп ороп койгом.

¹ Бул жерде Шой-Бо аяр жөнүндө сөз болууда. Ал асыл адам тууралуу бешинчи китепте кеңири айтылат.

Акым жок кармалууга, ошондуктан,
шашылып муну сага берип жатам.

Кереги бул дарынын бир кезекте,
тиймекчи өзүң күткөн Шер перзентке.

Таптаза аруу дени, жашоосунда
булганат эки жолу арам ууга.

Биринде дарт уусунан сактап калат,
ал эми экинчиден...»¹ –

сөзүнүн аягына чыга албастан,
бирөөдөн качкан белем, кетип калган.

Таңга жуук уйку-соонун арасында,
жаныма жакын келип шол думана,

«Бурадар, арып калды сапарың» деп,
колумду кыса кармайт күлүмсүрөп.

Жанагы дары өлчөмүн силерге айткан,
жаңыртып ал думана кайталаган.

Айтылбай калган сөздүн баарысы тең
Манаска тийешелүү, айтып бергем.

Чыйырды, барарыңда Манасыңа,
коштоп ал Аккуласын Буурулуңа.

Үңкүргө барчу жолду өзү табат,
бастырбай булганч жерди алып барат.

¹ Ушул жерге сөз түшүрүлгөн эмес. Биздин божомолубузда «жазат табат» болсо керек.

Кайрылбай тигил дөңгө түз өтүп кет,
аткарып журт тилегин Манаска жет!..

Кошкула боордоштор, ыгы келсе
Набиге дуба окуп, эстегиле?..» –

кылгыртып ысык жашын карегинен,
кайрылбай ошол замат кете берген.

Билбеймин, буйрук беле ошол дагы,
бир ооз сөз бирибизден чыгарбады.

Набиге «кош» деген сөз айталбастан,
жалдырап кала бердик, аттиң арман!..

Өткөнүн канча убакыт ошол тейден,
эскерип айталбайбыз баарыбыз тең.

Жанараак Наби сүйлөп жатканында,
бөлгөмүн назарымды аспабына.

Кадалып күмүш чынжыр боо тагылган,
туптунук мүйүз экен алтындаган.

Бир нече тешиги бар чегеленген,
кыпкызыл шыңгыр үндүү коло менен.

Толтосу жалтыраган акак таштан,
уч жагы айырмасыз аккан жаштан.

Гүлдөгү шүүдүрүмдөй таң алдында,
жасалган асыл таштан миң кубулма.

«Тандантып баарыбызды жанараакта,
ойногон экен Наби бул аспапта»,–

ушинтип ойлоп койгом карап туруп,
ал азыр шол аспаптын үнүн угуп,

селт эте назар салсам айланама,
туруптур козголбостон баары мында.

Кыймылсыз катып турган тигилер да,
болушту жандангандай азыр гана.

Бергендей бирөө буйрук, бир мезгилде
карадык бүт баарыбыз тиги өйүзгө.

Тиктешип биз тарапты дөң үстүндө,
турушат тизилишип тигил жетөө.

Актандын шайы кетип калган белем,
оң жагын Акшам сүйөп турган экен.

Бекайдар сол жагынан жөлөп аны,
биз жакка сыбызгысын булгалады.

Жанагы кооз мүйүз аспабында,
сөздөрдү так кайрыды Наби молла:

«Өзгөрүп улам аты,
тегиңер өттү алты.
Жетинчи муун аты –
КЫРГЫЗ деп атак алды.
Ушул ат өзгөрбөстөн,
тамырлап көктөсө экен!
Урпагы улансын деп,
жети адам кылат тилек.
Журт Ээси болсун деген,
Эр жетти Айкөл Эрен.
Зор үмүт акталсын деп,

Айкөлгө ак жол тилеп,
жетөөбүз аруу дилден,
жалынып Көк Теңирден,
Ош-Пирим, курмандыкка,
жети жан даяр мына!
Айтылган сөзүбүзгө,
Көк-Теңир өзү күбө.
Көк күбө – мелтиреген,
Жер күбө – түк ширеген.
Кер өзөн келберсиген,
шар аккан сууң менен,
ыйык тоо көк тиреген,
ырыскы кутуң менен,
тилекти биз тилеген,
Бүт баары колдосо экен!
Калайык карап турган,
кайгырбай тилек кылсаң!
Кыргызың кылым жарып,
Манасың Шер аталып,
аты өчпөй жер үстүнөн,
бир болсун эли менен!
Чалынар курмандыкка,
о журтум, тарткын бата!
Омийин, Көк Теңири,
кабыл кыл зар тилекти!».» –

Тургандар өйүз-бүйүз, бир убакта
кол жайып баарыбыз тең тарттык бата.

Сыздатып муун-жүүндү муңдуу кайрык,
далайга Наби молла турду кайрып.

«Калайык, кармалбастан тез көчкүлө,
Хан Кошой, Бакай баатыр, кам көргүлө!» –

кайталап ушул сөздү аспабында,
айткан соң бир нече ирет Наби молла,

токтотуп ойногонун ошол бойдон,
түшүшүп жер кепеге чыкпай койгон...

Бакайлар эл көчүрүп, өзүм жалгыз
өргөөдө күн кечирдим жан чыдагыс...

Күүгүмдө сырттан кирген эрен Бакай
сүйлөдү бул сөздөрдү олуттуу, жай:

«Чыйырды, түнү менен сапар тартам,
Алайда Көкөтөйгө кабар айтам.

Эр Манас эрезеге жеткен экен,
ачалы хан-салыкты бекитилген.

Энчисин ата-мурас, тилек кылган
күн жетти Манасыңа бере турган.

Арнаган Култегиндин сыр найзасын,
ал жерде Аккуланын токулгасын,

тапшыруу жоого кийер туулгасын,
туурадыр ушул азыр алдырганың?..

Калышты кеңизектер, анан дагы
кыйбаган жан-жигиттер Кошой ханды.

Кетиптир элдин көбү өзү качып,
кээ бирин узатышты күчкө салып...

Набинин өтүнгөнүн акыркы ирет,
биз үчүн так аткаруу – бул парз-милдет.

Эшикке сакчыларды түгөл койдум,
эмесе, биз келгенче эсен болгун...» –

Бакайдын айтканына үн катпастан,
жөн гана башым ийкеп макул тапкам.

Ат коштоп ошол түнү сапар алды,
Алайдан алып келгени Аккуланы.

Арадан беш күн өтүп, таңга жакын
келишти Манасымдын коштоп атын.

«Көрөм – деп –башка түшкөн күндү бирге»,–
Көкөм да Бакай менен келген эле.

Жетинчи күндүн таңы ык салганда,
келишти отун артып кырк атанга...

Укмуштай түтүн жыты тумчуктурган,
Күн чыга каптап кирди туш-тараптан.

Түн түшүп, күндүн көзү көрүнбөстөн,
каңырсып ачуу түтүн каптай берген.

Билинбей күндүн батып, таң атканы,
бир гана ачуу түтүн каптап жатты...

Созулган кылымдарга ал күндөрдү,
сезимден мезгил дале өчүрбөдү.

Башымдан кечөө гана өткөнгө окшоп,
түшүмө кире берет сезим козгоп...

Көкөмдөр ала келген кулунумдун,
ат жабдык, жоо жарагын карап турдум.

Шүгүр деп Теңиримдин мунусуна,
шыбырап кулдук урдум, тооп кыла.

Өргөөнүн төр жагында сыр бакандан,
аздектеп көк бокчону аяр алгам.

Андагы аян-сырлуу буйумдарды,
колдорум кармаганда калтырады.

Бир кезде эч дарексиз Манасыма,
арналган Үч тогоолдо огу мына!

Чыйырды, Парвати эне, арбагыңар
көз салып кыймылыма турасыңар,

Силердин аманатты аткарайын,
бул окту жакасына бек кадайын.

Башына эч аргасыз күн түшсө эгер,
кереги Манасыма бир тийегөр!

Энеке, Бурул эне, атакебай,
берем деп күткөн элем буларды жай.

А бирок мен бейбакка бул жалганда,
жай мезгил буйруган бейм чанда гана.

Энеке, асыл энем, кечир мени,
карачы, кайратсызмын тартпай сени.

Эртеңим эмне апкелет дегенимде,
жүргөндөй кумурскалар бүт денемде,

чымырап, тыз-тыз этип муздап чыгат,
жыгылбай туруп калам араң чыдап.

Боштугун байкуш апам мурас кылып,
таштаган экен деймин ичтен тынып.

А бирок атам Эштек, энем сенсиң,
сыртымдан билгизбөөгө жетет эрким.

Ичимде от-жалынды күйүп турган,
акылга салып дайым муздаттырам.

Азыр да алоолонгон от ичинде,
айоосуз күйүп турам, асыл эне!

Эрендер тиги өйүздөн келишкенде,
энеке, ант беремин сыр бербеске.

А бирок, атакебай, Бурул эне,
ошондо мен шордууга дем бергиле!.

Тулкумдан азыркыдай кайрат качып,
турганда муң-кайгынын жүгү басып,

төбөмө шоола түшүп көгүш түстүү,
көрүнөт аппак жарык нуру күчтүү.

Мына шол жарык менен көз уялткан,
келди деп баарыңарды болжоп туям.

Азыр да турган менен түтүн басып,
төбөмдөн түшкөн шоола жарык чачып,

чагылды бул кутуга көгүш нуру,
беремин Манасыма бүгүн муну.

Түшүмдө Зымырык куш аян берген,
кутуну биринчи ирет шондо көргөм.

«Думана алып келип берет» деген,
а бирок алып келген Эр Күчүгөн.

Алиге түшүнбөймүн, эмнеликтен
кандайча бул кутуну апкелди экен?

Жаратыш үчүн ушул Аккуланы,
жан кыйып канча адам азап тартты.

Күчүгөн өмүрүнүн көбүн зарптап,
апкелди кетеринде ааламга узап.

Жаңылткан ошондо эле тулпарларды,
Куланы кулун деген – туулган жаңы,

Аккула азыр абдан зор болгонун
келаткан дабышынан болжолдодум...

Алайдан Көкөм, Бакай келген таңы,
байкагам көрбөй туруп Аккуланы.

Дүбүртүн укканымда түрсүлдөгөн,
эшикке келип калган экен дегем.

А бирок улам күчөп жанагыдан,
келишкен убак өтүп бир чай кайнам.

Жер-Эне Аккуланын салмагынан,
майышып, онтогондой туйум калган.

Ал азыр жаныбарым Камбар-Ата,
билгендей болгон ишти ушул тапта,

мамыга бекем байлап койгон бойдон,
ордунда турат окшойт козголобостон.

Турмушта табышмактуу бир топ нерсе,
табалбай келем жообун азыр деле.

Теңирден зарлап күткөн аруу тилек,
пенденин колу менен бүткөрүлөт.

Муну мен өмүрүмдө далай көрдүм,
түшүнбөй, сырын билбей, күтүп келдим.

Ал пенде тирүүсүндө кепке келбей,
көзү өтсө унут калат эскерилбей.

Ошондой адам экен Эр Күчүгөн,
өзгөчө жан турбайбы Теңир сүйгөн.

Асылдар эңсеп күткөн зар тилегин,
түшүндүм сен аркылуу бергендигин...

Кутуга түшкөн шоола заматта эле
жок болуп, туруп калдым мен теңселе.

Кайрадан кара түтүн кучагында,
калтаарып, карбаластап турганымда,

түнөрүп ошол күндөй баарысы тең,
өйүзгө кетишкендер кирди эшиктен.

Сегиз күн тыным албай күндөп-түндөп,
көз менен көрүп баарын, ичтен түтөп,

жабыгып көңүлдөрү чарчап турган,
буларды жубаткыдай не сөз айтам?

Үн катпай андан көрө сыр бербестен,
турууну ушул бойдон туура көргөм.

Кутуну кармап турган колумдагы,
калтаарып, эр Бакайга сундум дагы,

биз жасаар эң орчундуу иш калганын,
бир ооз сөз сүйлөбөстөн туйунткамын.

Түшүнүп ишаарамды Бакай эрен,
түз карап бир ооз гана мындай деген:

«Жигиттер, Буурул менен Аккулага,
токумун алып чыгып токугула.

Чыйырды, а сен болсо даярсың да,
токтоосуз ыйык тоого аттанууга?

Үңкүрдөн келгичекти силер түшүп,
турабыз жол тартууга биз күтүнүп.

Кана анда, шыдыр чыгып барып келгин,
уулунду аман-эсен алып келгин...» –

Бокчону ордуна илип, сыртты карай
бурулдум, жүрөк туйлап, сөз кайрыбай.

О Теңир, апта мурун жадыраган
жаз келип, бүт теребел көктөп турган.

Каптаган кырсык каары табиятты,
заматта өзгөрткөнгө таңым артты.

Айлана-теребелди туман каптап,
түшкөндөй түспөл берет кыш кайталап.

Кечөө эле турмуш кайнап, гүлдөп турган
калаанын куну кетип аңгыраган.

Көргөндө ээндикти көөнүм азып,
муздады денемди кара тер басып.

Көрктөнүп кылымдарга турса экен деп,
ак дилден Жамгырчы абам кылган тилек,

арналган кулунума Ош-Пир шаары,
арман ай, неге тийди Теңир каары?

А балким сени дагы Алтынчачтай,
алдыкпы жаман көздөн сактай албай?

Сан-миң ой сапырылып сезимимде,
кыбырап кумурскалар бүт денемде,

кандайча, кайсы маалда аттанганым,
сезбестен кулунума жол алгамын...

СУЛАЙМАН ТООДОН КЕТҮҮ

Чөлкөмдү туман каптап, бүт тунжурап,
чыкылдап кыш чилдедей суук урат.

Өрүүлөп өзөн өйдө жол баштаган,
карегим тарталбадым Аккуладан.

Баратат үртүктөлбөй баштагыдай,
кыпындай темгили жок аппак кардай.

Күлкүгө ар жок дешет,– чындыгына
ишендим аргасыздан, азыр гана

бараткан Аккулага назар буруп,
Буурулум экөөбүздү салыштырып,

бырс күлгөм, бир белгисиз сезим козгоп,
бараттык нарды ээрчиген чычканга окшоп...

Карегим токумуна илингенде,
кайрадан эске түштү далай нерсе:

Бир кезде айткан эле Зулейха энем,
жасаптыр аккаңкыны Акмат деген.

Койкойот узун мойну, чаты кенен,
капталган кара бойок кайыш менен.

Кайышы бышык болсун дегендиктен,
кериктин¹ терисинен ийлетилген...

Ушунча зор ээрди жасатканга,
сурагам Эштегимден таңым арта:

«Жарыгым, мынча неге зор жасаттың?
Бул ээрди токуй турган барбы атың?» –

Жымыйып ууртунан, айтты эле кеп:
«Мен эмес, Саид-Малик жасатты», – деп.

Энемдин ошондогу үнү азыр да,
жаңырып бара жатты кулагымда.

А көрсө Саид-Малик Аккуланын,
көргөн бейм ошондо эле бүт турпатын.

Баарысы өзүнө чак келишимдүү,
жасалган токулгасы – билген өңдүү...

Алаксып өткөнүмө улам арбын,
үңкүргө жеткенимди билбей калдым.

Аккула токтогондо качан гана,
жүз бурдум айланама назар сала.

Астыңкы колу менен жерди чапчып,
Аккула окуранды добуш салып.

О Теңир, жетипмин деп кулунума,
жүрөксүп, карай албайм үңкүр жакка.

¹ Керик – носорог.

Түшалбай ат үстүндө турганымда,
Манасым ичтен чыкты даярдана.

Көргөндө кулунумду аман-эсен,
миң ирет Көк-Теңирге тобо дегем.

Өзүмдү колума алып, Буурулумдан
сабырлуу түшүп, аста басып баргам.

Туйганын жамандыкты турпатымдан,
уулумдун сестейинки көздөрү айткан.

Үн-сөзсүз кулунумду бек кучактап,
эңкейтип маңдайынан кана жыттап,

шүгүр деп бардыгына-тирдигине,
Теңирге тооп кылып кирдим ичке.

Баягы көргөн бойдон анча деле
байкалбайт өзгөргөнү, шондой эле.

Купкуркак, жылуу, таза, бир аз гана,
сезилди, кеңейгенсип ичи, мага.

Кармалбай бачым басып бурчка бардым,
ойуктан Наби айткан кутуну алдым.

Канчалык кармансам да өзүмө-өзүм,
шул азыр ээ боло албай жашым төктүм.

Ак жолтой, ыйык үңкүр, койунунда
кулунум күн кечирди алты жылча.

Арбагы касиеттүү ыйык жандын,
төрүндөн түбөлүккө жай алганын;

Теңирге нээт буруп тилек кылам,
тилегим кабыл кыл деп кулдук урам...

Ушинтип шамдалдагы¹ шамга от койдум,
дуба айтып, бата тартып, кетмек болдум.

Тутантып ысырыкты шамга кармап,
түтөттүм үч бөлүктү бүт аластап.

Калдыгын ысырыктын ооз жакта,
от жакчу коломтого таштадым да,

акырын жыла басып артым менен,
соорумду салбай чыктым ыйык жерден...

Манасым Аккуланын жалын тарап,
туруптур төмөн жакка карек кадап.

Артына жалт бурулуп, добуш салбай,
алагар каректерин мага кадай,

жалтанып ала качкан карегимден,
сүйлөгүм келбегенин туйду белем,

тилинде даяр турган сөзүн жутуп,
көздөрүн тартып кетти менден буруп.

Кайрадан өйүз жакты карап турду,
басыңкы чыккан жумшак үнү угулду:

«Апаке, тумчуктурбай бир ооз гана,
устатым не болгонун айтчы мага?» –

¹ *Шамдал* – шам койгуч идиш.

токтотуп сүйлөгөнүн карек кадап,
Кулунум жооп берүүнү кылды талап.

«Жарыгым, сөз бергемин устатыңа,
бул жерде кармалбастан тез кайтууга...» –

дегеле сөз айтууга мындан башка,
дарманым жетмек беле ошол тапта...

Суулуктап Буурулума аттанаарда,
Манасым колун сүйөп колтугума,

көрбөстөн салмагымды каакымча да,
көтөрүп биринчи ирет атказганда,

көргөзгөн Көк Теңирге мына ушуну,
алкоого сөз таппадым ылайыктуу...

Манасым минер замат Аккуланы,
алдыга тез бурулуп жол баштады.

Жараткан, сын-сыпаты бир-бирине,
жарашып калгандыгын көргөнүмдө,

төбөмдөн таманыма кут куйулду,
кыйлага тулку бойум балкып турду...

Жай баскан Аккуланын басыгына,
жеталбай Буурул атым алкынууда.

Бул жакка биз келгенге караганда,
тезирээк жеттик окшойт баамымда.

Санаасы Бакайлардын тынчыбастан,
уурулап басса керек астыбыздан.

Кечүүдөн төмөнүрөөк суу жээгинде,
тигилер бизди тосуп турган эле.

Көргөндө тургандарды бизди күтүп,
Кулунум жөө жөнөдү аттан түшүп.

Кесеге белендеген суусун кармап,
шашыла Көкөм келет карбаластап.

Башынан тегеретип кулунумдун,
күбүрөп артка чачты күлдүү суусун.

«Көк Теңир! Аксарбашыл коштоп айтам!
Көргөздүң Манасымды эсен-аман.

Бакайым, бачымыраак сары улактын
өпкөсүн тирүү бойдон сууруп чапкын!» –

Манасты кыбыланы караттырып,
Эр Бакай Көк Теңирге нээт буруп,

суурулган сары улактан тирүү өпкө,
чыга элек жаны менен дирилдете,

учуктап төбөсүнө, ийинине чаап,
андан соң туруп калды жерди карап...

Баягы Козубаян алып келген,
Ак Жолборс туурасынан жаткан экен.

Кызарган каректери оттой жанып,
сүрүнөн жыгылчудай пенде талып.

О Теңир! Манасыма көнүмүш го,
Олтурат далысына колун койо...

Сезимге алдырганга уялгандай,
ырымын тез бүткөрүп баатыр Бакай,

карарган өпкөнү тез алып барды,
күбүрөп өз ичинен, сууга салды.

Он эки мүчөсүнөн бирден кесип,
оозтийсин тирүү жан деп ырым этип,

Алайдан Аккуланы ээрчий келген,
акжолтой Кумайыкка салып берген.

Андан соң сары улакты жара тартып,
таштады таш үстүнө арта салып...

Бүткөн соң Көкөм кайра сөз улады,
Манаска айткан эле ал буларды:

«Баатырым, берээр энчим, белегим да,
көңүлүм ылайык деп тапкан сага,

тетиги Желмаянга чөгүп жаткан,
жарыгым, көңүл буруп, назар салсаң!

Короомо Көк Теңири кут төккөндө,
түштү эле Желмаяндын төбөсүнө.

Журтуңдун короосунун куту мында,
буйрусун ээлик кылуу аны сага...

Бул жерден Аккуланы алып барып,
кең-кесир чоңойсун деп ойун салып,

жанына кошуп туруп Мааникерди,
жай кылып чыгарткамын Туйук-Төрдү.

Кар түшүп калгандыктан кечең күздө,
көргөнү Аккуланы бардым эле.

Мал жайын көрүп алып көөнүм тойуп,
камындым кайра артыма кетмек болуп.

Бастырып Аккулага жакын баргам,
байкоостон добуш уктум ырылдаган.

Карасам, жолум тороп куба күчүк,
ырылдап турган экен жонун түйүп.

Бул кайдан келип калган деген ойдо,
эңкейдим кармайын деп колум созо.

«Сен ага кол тийгизбе!» деген өңдүү,
Аккула жер чапчылап жакын келди.

Үн салсам кулактары жапырылып,
ансайын жер чапчыды атырылып.

Ага удаа алтын боолуу Ак Шумкардын
көргөмүн кайкып учуп шаңшыганын...

Кудурет шерик кылып Аккулага,
Кумайык, Ак Шумкарын берген тура,

деп ойлоп, артка кайтып кеткен элем,
күчүккө тийишпедик ошо тейден.

Комдонгон Ак Жолборстой алдындагы,
Теңирдин буйруганы булар дагы...

Ал эми жалпы журттун арнаганын,
айтканы дурус болор Бакай хандын...» –

Эр Бакай көк бокчону алып келди,
Ойлонуп, Манасыма мындай деди:

«Баатырым, эрезеге жеттиң эми,
ушул күн зарыктырып араң келди.

Канча жан зарлап күтүп көрбөй кетти.
Көргөндөр – Көк Теңирге шүгүр дейли...

Теңирдин сүйгөн кулу Эр Күчүгөн,
эң алгач төрөлөрүң билип, күткөн...

Сен жерге түшкөн күнү Аккуланы,
анан да мына мобул кутудагы,

ак албарс ач болотту алып келген,
Теңирдин белеги экен сага берген...

Береги сыр найзанын сыры терең,
ыйыгы буйумдардын сага деген.

Кылымдан ашык мезгил күтүп келди,
керээзи Култегиндин күткөн Шерди.

Муногу таятаңдын ак олпогу,
кадалган Үч тогоолдун жалгыз огу.

Эштек хан кырк тукумга хан аталган,
ордонун чамгарагын алтындаган,

анан да хан олтурар алтын тагын,
аманат кылган Эштек анын баарын

«Кыркуузга тутка болчу Шер төрөлөр,
кулаган чамгаракты ал көтөрөр.

Ошол Шер чачыраган элин кураар,
олтуруп алтын такка бийлик кылаар.

Жоготуп же тарттырып жибербестен,
колуна өз ээсинин тийсин!» – деген,

керээзин Эштек хандын так аткардык,
катылган ал буйумдар бек сакталып...

Баатырым, кай жагына барам десең,
баарыбыз бир болобуз өзүң менен...» –

Тунжурап бир кыйлага үн салбадык
Жооп күтүп баарыбыз тең тымып калдык.

Бир кезде баш көтөрүп Манас балам,
баарысын ойлуу карап минтип айткан:

«Ойлобой керт башыңды бириңер да,
кам уруп турасыңар жалгыз мага.

А балким жетине албай кубанмакмын,
антүүгө азыр менин түк жок акым...

Кечээ эле эли батпай кыжылдаган,
Ош-Пирим бүгүн минтип аңгыраган...

Устатым адам эле эмне деген!
Мен аны бир да жанга теңебегем.

Алты жыл арууу, ыйык акыл берип,
жан кыйды бир мен үчүн, эр жеткирип.

«Ар дайым бул жалгандын бири кем» – деп,
жай кезде Наби устатым салчу эле кеп.

Эр жетүү кубанычын сезүү менен,
кайгынын ачуу даамын таттым белем...

Кам көргөн өлүү-тирүү баарыңарга,
алым жок ылайыктуу сөз табууга.

Ойумду абакелер, өзүм деле
айтмакмын, түз сөзүмдү кечиргиле?..

Атамдын өңү-түсүн даана билбейм,
ал азыр кусаланып жүргөндүр дейм?

Кыргыздын Ханы аталып атам турса,
астынан өтпөй туруп, мен бул жакта

көтөрсөм таятамдын хан ордосун,
калайык-калкка кантип туура болсун?..

Апаке, чочуп турам айтуудан кеп,
оорутуп көңүлүңдү аламбы деп.

А бирок, айтуум керек учурунда,
кечирим сурап турам алдын-ала.

Жакпаса ал сөзүмдү өзүмө алам,
тактынын мураскору – Жамгырчы агаң.

Астынан өтпөй туруп ал экөөнүн,
эч качан хан болууну эп көрбөймүн...

Биз азыр аттаналы Таш-Мазарга,
багыштап эрендерге ыйык дуба,

калчуңар ошол жерден артка таркын,
мен болсо Алтайыма аттанамын.

Бул жакка кийинчерээк кайтып келем.
Батасын берсе атам, элим менен

кеңешип, таятамдын тагына анан,
бут койуп олтурууга батына алам.

Ал азыр көңүлүңөр туура тапса,
аттансак багыт алып Таш-Мазарга». –

Көкөмдүн ошондогү көз карашын,
элестеп көрүп турам азыр дагын.

Алагар каректерин албай кадап,
сөздөрүн баалагандай ойлуу карап,

«Бар болгун баатырым»,– деп бата кылды.
Баарысы аттанууга өйдө турду...

Манасым минер замат Аккуласы,
алдыга озо берип жол баштады.

Капыстан шуулдаган дабыш чыгып,
карадым туш-тарапты кулак тунуп.

Ак Шумкар бозум түлөк алтын боолуу,
колуна Манасымдын келип конду.

Бир ооздон баарыбыз тең Көк Теңирге,
«Тобо!» – деп тооп кылдык айтып келме...

Эл узап, эң артында бара жатам,
кыя албай ыйык жерди түнөк тапкан.

Каптаган туман өйдө тарап барат,
кеталбай өйүз жакты турдум карап.

жүзүм жууп ысык жашым көздөн агат,
жалына Буурулумдун тып-тып тамат.

Кошкула ботолорум! Өз денемден
бүткөндөй ар-биринди көрөр элем.

Турпакты Көк Теңирим ушул жерден,
буйруптур өзүңөргө, кантмек элем!

Милдети тирүүлүктүн талап кылып,
силерди, кетип барам, араң кыйып.

*Төртүнчү китептин
дастан бөлүгүнүн аягы.*

МЕДИТАЦИЯЛАР БӨЛҮГҮ

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

* * *

Жайсаң Ата берген рецепт бойунча дарылаганым таңгалыштуудай оң тыянак берип, Шакин агайдын жамбашындагы коркунучтуу дарттын мизи кайтты. Чиеленишкен жыландай болгон нипничке, упузун нерселер кичирейип барып жоголуп, оюкчанын оозу эле оңурайып калды. Баштагысындай болуп ириң-кан аралашкан суюктук жылжып агып чыкканын улантты. Ушунча чоң өзгөрүү тогуз күндүн ичинде болуп өттү. Эсенгуловдун кыйналган жаны тынчыды. Менин көңүлүм тынчыды.

Май айынын 21-күнү үч мазарды кыдырып келүү үчүн Чаектен чыктык. Автоунааны Эркинбек уюштуруп берди. Өзү бизге кошулуп барганга шарты болбой апасы Бүбүкан эжени кошо жөнөттү. Айдоочу, мен, Шакин агай, Бүбүкан эже төртөөбүз Нарынга келип Асеин Ибраевичтикине токтодук. Мазарга чогуу барабыз деп Бермет менен Садырбек Дубанаев экөө үйлөрүндө күтүп атышкан. Аларга мен сунуш кылган элем, үч мазарга чогуу барып келгиле деп, бул сунушумду Шакин агай суу кечирбей ара жолдо калтырып, мен сыйлаган адамдардын алдында менин шагымды сындырып:

– Генерал менен генералшаны албайбыз. Өзүбүз эле жетиштүүбүз,– деп өктөм сүйлөп чечим чыгарып койгондуктан, менин укугум чектелүү, чамам чакталуу экендиктен, унчуга албай калдым.

Ошентип, Нарындан бизге Асеин Ибраевич кошулуп, Ат-Башыга аттандык. Ал жерден бизди Эркинбектин жакын жолдошторунун бири Сүйөркул Усубалиев тосуп алды. Баарыбыз 22-майда кечинде Чеч-Дөбө мазарына жеттик.

Үч мазардын биринчисине арналган дасторконду мен дайындаган элем. Аны жаздык. Бир союшту да атайы арнап Жумгалдан апкелген элек, аны курмандыкка чалдык. Куран окулуп, бата тиленген соң мууздала баштаган койдун канына «жай ташты» тосуп, сугардым. Кызыл кан жуккан ташты ак пахтага аяр ороп, баштыгыма салдым. Баштыкты көтөрүп, таягымды таянып, Чеч-Дөбөнүн жогору жагын көздөй беттедим.

Алмамбет Атанын дене-досу койулган ыйык жайга – Чеч-Дөбө мазарына өмүрүмдө алгач ирет келишим мени абдан толкундантты. Кандайдыр бир сырдуу дүйнөлөр мени күтүп тургандай туйумда болуп, кадамымды ыкчам шилтеп, Чеч-Дөбөнүн эң бийик жерине жеттим. Алмамбет Атанын кабырын таптым. Шам жактым. Медитацияга чыктым. Чеч-Дөбөгө байланыштуу, бирок ушул учурда дээрлик эч кимге белгисиз маалымат алып кайттым. Таңга жуук өзүм жалгыз сайга түшүп, токойду аралап жүрүп, талдын кырк бир бутагын уч жагынан кыйып алдым. Муну эч кимге көрсөтпөй аткардым. Таңкы даамды таткан соң Кошой-Коргонго өттүк. Ал жерге арналган дасторконду Эркинбек даярдап берип жиберген болчу, аны жаздык. Даам ооз тийип, Таш-Рабатка жөнөдүк. Кечинде жеттик. Шакин агай жана Асеин Ибраевич экөө даярдаган дасторконду үчүнчү мазарга жайдык. Таш-Рабаттын ичине шам жаккан соң кайра медитацияга чыктым жана бул мазарга таандык дагы бир сыр менен кабардар болдум. Таңга жуук мен булактын көзүнө

барып, Чеч-Дөбөнүн түбүнөн кыйып алган кырк бир бутакты сугардым. Түш оой Кошой-Коргонго кайтып келдик. Сүйөркул ырастатып койгон кой курмандыкка чалынып, мууздамганда мен анын канына «жай ташты» кайра тостум. Жаан чакырчу дубаны ичимден кайталадым.

Айтмакчы, биздин үч мазарга келгендеги негизги максатыбыз жаан тиленүү болчу. Мен мурда жайчылык кылып деле көргөн эмес элем. Бирок, быйыл жаз эрте келип, март айында эле айдоо башталып, эгин себүү бүткөн болчу жана апрелде күн кыйла салкын бойдон кармалган соң, май айында жаан дээрлик болбой калгандыктан, жерден кичине эле баш көтөргөн эгин кургап калуу коркунучу бар эле. Менде жайчылык кылып жаан тиленчү таш бар экенин билген Шакин агай Эркинбекке:

– Сен бизди мазарга жибер. Эжең «жайчы ташын» колдонуп көрсүн. Балким жаан жаап берсе ажеп эмес. Буга көп деле чыгым кетпейт,– деп айттыр, Эркинбек болсо мазарга барып келишиңердин шартын түзүп берейин дептир. Айтор, Шакин агайдын оозундагы жана Эркинбектин ойундагы нерсеге аракет кылууга мен өз каалоом менен ниеттенип койгон элем. «Жай ташты» кечээки жана бүгүнкү курмандыктардын канына сугарганымдын жана кырк бир талдын ничке бутагын кыркып алып Таш-Рабаттагы булактын суусуна сугарганымдын сыры ушунда эле.

Мен өмүрүмдө биринчи жолу жаан чакыруучу ырым-жырымдарды аткарып аткан элем. Айланып садагаң кетейиним табигаттын тили табылды белем, көп өтпөй ачык турган асман бүркөлүп, көнөктөп жамгыр төгүп кирди. Биз ачык жерде туралбай, Кошой-Коргондун жанындагы үйлөрдүн бирине бардык. Түнү бойу жааган жамгыр эртең мененки саат

тогуздарда токтосо да, асман чайыттай ачылып кетпей, калың булутка чулганып турду. Биз үй ээлери менен коштошуп, жолго чыктык.

– Мен сага абдан таңгалып баратам, Бүбү Мариям,– деп Бүбүкан эже мага кайрылды. – Сага мен эле эмес, Сүйөркулдун апасы да таңгалган бойдон калды окшойт. Мына үч мазарга кайрылдык. Үчөөндө тең дасторкон жайдык. Экөөндө курмандык чалынды. Ушунча кеңири оокат-аштан – ырыскыдан өзүң да эч нерсе албадың. Сени менен кошо келген бизге да албагыла деп айттың. Баары жергиликтүү элге калды. Мазарларда биз менен чогуу болгондорду аябай эле ыраазы кылып баратасың. Ушуну атайы жасадыңбы же?..

– Бүбүкан эже, биз ушунча узак жол басып эмнеге келдик эле? Жер көрүп, конок болуп, көңүл ачалык дедик беле, же ыйык мазарларга тайыналы, жаан-чачын сураналы, кургакчылык болбошун тиленели деп келдик беле? Биз көздөгөн максатыбызга жетип, жамгыр алып баратпайбызбы! Тилегибиз орундалып баратпайбызбы! Биз алып келген нерсе менен алып кетип аткан нерсе эч убакта теңме-тең эмес да. Биз арзыбаган эле нерсе апкелдик да. «Темене берип төө алган» деген акылман сөз бар го. Эгер сизге бирөө темене тартуу кылып келсе, сиз салт бойунча килейген төө берсеңиз, анан ал киши кетип атып теменесин кошо апкетем дей турган болсо, сиз, алибетте, төөнүздү бербей, айныйсыз. Туурабы! Так ошондой эле, биз өзүбүз менен апкелгендерибизди мазарларда биз менен чогуу насиптеш болгондорго чын пейилибизден калтырып, алардын да ыраазылыгын алып кетип баратабыз,– дедим.

– Ырас айтасың. Мен мындай терең сырлар бар экенин билбей эле. Мени кечирип койчу! Ачыгын

айтсам, мен сенде мынчалык дарамет бар деп ойлогон эмесмин.

Ошо менен биздин сөз токтоду. Бирок дыбырап жааган жаан токтободу. Нарын шаарына жетип, Асеин Ибраевичтикине бурулдук. Келатканыбызда бизге сый көрсөтө албаганы үчүн эми кетип атканыбызда коноктойлу деп ал киши аялы экөө кам көрө башташты.

Шакин агай дубалда илинүү турган комузду алып чертип көрдү да, анын эң сонун комуз экенине ынанган соң:

– Асеин, ушу комузунду мага белек кылчы,– деди.

– Жок,– деди үй ээси. – Муну бералбайм. Менин уулума тартуу болуп келген комузду сага эч убакта бербейм.

Бир нече күндөн бери жол жүрүп катуу чаалыккан жана оорусу кайра козголуп жаны кейип турган Шакин агай шагы сына түшүп, комузду таштап койду. Ыңгайсыз абалды оңдоп кетиш үчүн мен сөзгө аралаштым.

– Асеин Ибраевич, эгер мен сурасам ушул комузду мага берет белеңиз.

– Алибетте, сиз сурасаңыз, мен сөзсүз берем. Сизден аябайм! – деп шашылып жооп кайырды.

Бул жооп Шакин агайга ого бетер жакпай, өңү бузулуп, туталанып:

– Мен бул үйгө бир мүнөт да кармалып туралбайм. Дароо кетебиз,– деп чыкса болобу. Сырткы кийимдерин кийип, бизге таандык буйумдарды ташып машинага сала баштабаспы.

Артык кылам деп тыртык кылып алганыма кейип, кейигеним менен эч нерсе кылып абалды оңой албай, аргасыз мен да сыртка чыгып, машинага отурдум. Ошондо көк баштыгымды унутупмун. Жок, унутпайт деле болчумун. Мен баштыкты көрүнөө

жерге койгон элем, ошорден Шакин агай көтөрө чыкты деп ойлогон болчумун. Ачууга алдырган агай болсо баштыкка көңүл бурбаптыр.

Биз Кочкорго жеттик. Күн бүркөк болуп, бат-бат эле жамгыр дыбыратып жаап коюп атты. Биздин машина Кызарттын белине чыкты. Аерге чейин да асманды булут чулгап жамгыр бизди ээрчип келди. Анан эле эмнегедир Кызарттын белинен Жумгал району тарабын көздөй булут ээрчибей, артта кала берди. Эмнеге экенин түшүнө албай, ырым-жырымдын баары эле туура аткарылды эле, же бир жеримден жаза басып, туура эмес кылып алдымбы, же жаңылып сүйлөп алдымбы деп сарсанаа болуп үйгө жеткенде көк баштыгымды таппай, анын Нарында кала бергенин эстебедимби.

Керек болсо менин жанымдан да кымбат көк баштыкты кантип унутуп калдым десең. Мени мен кылып, адамдарга тең кылып, тирүү сактап келаткан баалуулуктун баары,– Бүбайша апанын камчысы менен теспесинен көчүрүлүп алынган касиеттер бар жаңы теспе менен жаңы камчы, Нуркыздардан алган нуршоола, медитациянын материалдары түшүрүлгөн белгилер жазылуу дептерлер, жамгыр чакырууга жардам берген «жай таш» жана талдын кырк бир бутагы бар эмес беле. Мен ал баштыкка эч кимдин колун тийгизбей, өзүм гана көтөрүп жүрбөдүм беле. Мен ал баштыкты алып кетип калгандыгы үчүн Бектемир менен ажырашып тынбадым беле. Мен ал баштыкты унутпашым керек эле. Бирок, «алдырарда жаздырар» дегендей болуп, эмнегедир агай ала чыгат деп ишенип, ошо ишенимге алданганымга караганда, кандайдыр бир жазыгым бар го. Болбосо... деп ар нерсенин баарын эсime алып талдап атып, бир маалда, анык себебин таптым. Таптым да, башка чапкандай болуп туруп кал-

дым. Күнөө эч кимде эмес, өзүмдө экен: Мен Бермет менен Садырбекти мазарга өзүм чакырып алып, алар бизди келет деп жол карап акыйып күтүп отурушса, а мен Шакин агайдын ичтардыгына баш ийип, «укугум чектелүү, чамам чакталуу» деген шылтоого жамынып, эрксиздигимди көрсөткөн турбаймынбы! Ошон үчүн көк баштыгымды калтырган турбаймынбы!

Мен ал күнү кеч киргенден таң атканча кирпич каппай чыктым. Кирпик кагуу эмне болуп калыптыр, мен төшөккө баш койуп жаталбай, ары-бери эле басып чыктым.

Таң кылайып атары менен жолго чыктым. Чөнтөгүмдө болгону жетимиш сом. Барып-келишке, алибетте, жетпейт. А мен жетпесе да барууга тийишмин. Жол кирең аз деп таксисттер албай коюшса, жөө барып келүүм керек.

Мен Кочкорго чейин кырк сом төлөп жеттим. Калган отуз сом түгөнгөн жерге чейин бара берейин деп ойлогонумча, бир «Москвич» менден өтүп барып токтоп, артка жылып келип, айдоочусу Нарынга баратканымды укту да:

– Отуруңуз. Жеткирип койом,– деди. Канча акчага жеткирерин айтпады. Мен да унчукпадым.

– Машинамды сатайын деп базарга бардым эле, өтпөй калып, үйгө куру кайтууга аргасыз болуп келатам, эже,– деп сөз баштады айдоочу. – Жок дегенде балдарыма жарым кило конфет сатып алууга да чамам жетпеди. Эже, мен сизди телевизордон көргөндөй болуп атам. «Жайсаң» деген китепти жазып аткан аял сиз эмессизби?

– Ооба, ошол эжең мен болом,– деп мен мойнума алып жооп кайырдым. Таанып аткан соң тангым келбеди. Анан дагы жол кире маселесин да ачык айтып чечилишин алайын дедим. – Менде болгону

отуз эле сом бар. Ошону сага берейин. Алибетте аз. Бирок башка жок.

– Эже, эчтеке эмес. Сиз ага кейибеңиз. Барына шүгүр кылабыз.

– Ырахмат, айланайын. Машинам сатылбай калды деп өзүң да кейибе. Кийинки базарда эле өтүп кетет.

– Менин бензинге короткон акчамды актап, анан мен каалаган баада сатылабы, эже!

– Ооба, бензиндин пулунан сырткары сен каалаган баадан ашыгыраак акчага сатасың. Андан кийинки ишиң да жакшы жүрүшүп кетет.

– Ырахмат, эже, айтканыңыз келсин.

Биз ушинтип бири-бирибиздин көңүлүбүздү көтөрүп сүйлөшкөн бойдон заматта Нарынга кырып келдик.

Менин өтүнүчүм бойунча айдоочу мени адегенде Асеин Ибраевичтикине алпарып, мен ал жерден көк баштыгымды көтөрүп чыгарым менен Садырбек Дубанаевдикине жеткирди. Мен дарбазаны ачсам эле, эшикте жүргөн Бермет көз алдыма чалдыкты. Канча күндөн бери күтүп атып зарыккан Бермет мени көргөндө кубанып мага умтулду. Шашабуша басып келатып, колундагы вазасын түшүрүп, талкалап алды.

«Кап, бул жаман белги болуп калды» – деп ойлодум.

– Эч нерсе эмес, эже, эгер идиш сынса орустар айтат эмеспи, «на счастье!» – деп, биз деле жакшылыкка жоруп койолу, – деди Бермет.

Ал эми орустардын белгиси да, а биздин элде идиштин сынышы башкача жорулат, «бул – биздин мамиленин үзүлүшүнүн белгиси болушу керек» – деп ичимден ойлогонум менен, сыртымдан ачык айта албадым.

Кудай жалгап, Садырбек да үйүндө экен, экөөлөп мени аябай сыйлашты. Муздаткычтагы этти алып казанга салышты. Ал аздык кыла тургансып, дагы бир кой алып келдиришип, аны сойушту. Дас-торконду жайнатышты. Айдоочуга жетпей калган жол кирени көп эсе ашыкча төлөп беришти. Бир чоң коробкага толгуча конфет, печенье, боорсок, эт салып, аны көтөртүштү. Бермет дүкөнгө машина менен чаап жетип, мага бир сыйра сарпай сатып келди да, кыйладан бери үстүмөн түшпөгөн кийимдеримди алмаштыра салды. Келгендеги кемпирдей болгон кебетемди келиндикиндөй кылып көйкөлттү. «Кишинин көркү чүпүрөк» деп бекер айтылбаганына өз мисалымда ынандым. Алар эмне үчүн мазарга барбай калышканын да ачык айтып бердим эле, ага таарынгандарын деле байкабадым. Айтор, мен өмүрүмдө көрбөгөн сый-урматка бөлөштү. «Жардынын чың тойгону – жарым байыганы» – дегендегидей, мени байытып, марытып, эки гаишникке кош-тотуп, Чаекке жеткирип койушту.

Мен туптуура бир күндө үйүмдө болуп калдым. Менин Нарынга барып келгеним, көк баштыгымды алып келгеним Шакин агайга түк жакпады.

– Сиз дагы көкбеттигиңизди карматып, бөөдө убара тартыпсыз да. Мен Асеинге чалсам, ал Бишкекке жөнөп аткан экен, ала келип, Кочкордон таксистерден берип жибермек. Көп болсо бир күндө баштык колунузга тиймек,– деп мага насаат айтып наалыды. Төрт жылдан бери мени менен мамиле түзүп келатканына карабай менин ички дүйнөмдү караманча түшүнбөстүгүн көргөздү.

Көк баштыгымды апкелип көңүлүм тынчыганы менен, Ат-Башыдан бизди ээрчип келген жаан Кызарттын белинен бери өтпөй койгонуна тынчсызданбай койо албадым. Жамгыр жаадыруу-

нун дагы бир ыкмасы бар эле, эми ошону колдонуп көрөйүн деп чечтим.

Бейшемби күнү таңга жуук үйдөн чыгып кеттим. Кайда барып, качан кайтарымды эч кимге айтпай кеттим. Жумгал өрөөнүндө булут конуп суу иччү булактарды кыдырып, ар бирине шам жагып, жаан-чачынга жоопкер күчтөргө жалынып-жалбарып, тиленип көрмөкмүн. Чеч-Дөбөнүн жанындагы сайдан кыйып келген талдын бутактарын ошо булактар көзүнө салып, «жай ташты» да кошо салып сугарып, тиешелүү дубаларды кайталап окумакмын.

Ушул купуя ишимди Дыйкан айылына чукул жайгашкан Тогуз-Булактан баштадым. Мага белгилүү ырым-жырымдын баарын так аткарып Тогуз-Булактын айланасын ар кандай ыпластыктардан арылтууга аракеттендим. Негизи, Кыргызстандын көп жайлоолорунда, айыл-кыштактарында Тогуз-Булак деген аты бар булактар арбын кездешет жана алар жер астынан чыккан суунун көзү болуу менен чектелишпестен, булуттар келип суу иччү жай да экендигин илгертеден ата-бабаларыбыз жакшы билишкен. Андай булактарды ар дайым таза сакташкан.

Чындыгында, булуттар деле жандуу. Алар асман кыйырын кезип жүрүп чарчап-чаалыгышат жана суусашат. Ошондо таза, тунук булактарга түшүп келип суусунун кандырышат. Бийик чокуларга же кокуларга токтолуп, түнкүсүн дем алышат. Эртеси бүтпөс сапарын улантышат. Алар токтоп суу ичкен жана тыныккан аймактарга ыраазылык иретинде жаан-чачынды мол беришет. Дүйнөлүк деңиздерден жана океандардан өздөрүнүн тулкусуна сиңирип көтөрүп келаткан нымдуулук жетиштүү эмес экенин туйушса, аябагандай чоң аймакты камтыган, нымдуулугу мол, койуу булуттарды чакырышат да, алардын жардамы менен жаан-чачынды камсыздашат.

Жайчылык өнөрүнүн сыры ушунда болгон. Табияттын талаптарын туя билүүдө болгон. Булуттар түнөк кылчу жайларды, суу иччү булактарды таза сактай билүүгө жана алардын ыраазылыгын ала билүүгө байланышкан. Кээде кургакчылык болуп калса, анын анык себебин да таба алышкан жана кетирилген кемчиликти дароо оңдошуп, бузулган ыргакты кечиктирбей калыбына келтиришкен соң сурануу, тиленүү, курмандык чалуу жолдору аркылуу жаан-чачынды чакырып келтиришкен.

Илгери көпчүлүктүн катышуусу менен аткарылган ушул улуу ырым-жырымдарды мен азыр жападан жалгыз аткарууга мажбурмун. Булактардын айланасындагы калдыктарды, таштандыларды терип, алардан да коркунучтуу таасирге ээ жаман-жуман ниеттерди шам жагуу жолу менен күйгүзүп жок кылып, көзү бүтөлгөн булактардын көзүн ачып, тиешелүү дубаларды окуу аркылуу булактарды күчтөндүрүп, булактардын өздөрүнө булуттарды чакыртып, айтор, эмне талап кылышса анын баарын жасоого тийишмин. Күүгүм киргенден баштап, таң кылайып атканга чейин жөө кыдырып канча жерге жетишсем, ошончо жердеги булактар менен иш алып барышым керек. Күндүзү бир далдоо жерге бекинип, эч кимдин көзүнө чалдыкпашым зарыл.

Ушинтип жети күн катары менен тоо-ташты кезип жүрдүм. Эл-журттан безип жүрдүм. Такыр тамак ичпедим. Чаалыкпадым. Иштедим. Көздөгөн жалгыз максатым – Жумгалга жаан жаадыруунун айла-амалын издедим.

Менин өмүрүмдөгү эң табышмактуу учурлардын бири катары эсептелген ушул жети күндүн ичинде көргөн-билгендеримдин жана кылгандарымдын арасынан эки окуя эсимден эч убакта кетпес.

Болжолумда, алтынчы күндүн таңы болуш керек эле. Мен Жумгал дарыясын кечип өтүп, өйүз тарабындагы Тогуз-Булакка шам жакканы бараткам. Сууга жаңы эле бутумду салып, бир-эки кадам шилтегенимде кечмеликтин тиги жагынан бир атчан киши көрүндү. Сакалчан адам экен. Сугатчы окшойт, кетменин өңөрүп алыптыр. Мен бекингенге жетишпедим. Эми эмне болсо ошо болсун деп ордумда туруп калдым. Ат мени көрүп кошкуруп, кетенчиктеди эле, үстүндөгү киши ага үстөккө-босток камчы чаап, катуу теминип, дарыяны кечирди. Дал маңдайында турган мени көрбөй мага жакындагандан жакындады.

– Ии, эмне, жалаңгыч көрдүңбү? Же жин-арбак көрдүңбү? – деп атына ачуу сүйлөнгөн бойдон мага өтө чукул өттү.

Мен ошондо гана түшүндүм, ал киши мени чындап эле көрбөгөнүн, тескерисинче, тактап айтканда, мен өзүм көрүнбөй турганымды. Ал эми аттын көзү курчтук кылып, мени көрүп койду окшойт. А мен болсо жети күндөн бери көзгө көрүнбөгөн абалга өтүп алып жүрсөм керек. Эгер дене-досумду бир жерге убактылуу калтырып, жалаң гана жан-досум менен жүргөн болсом, анда менин кароосуз калган денемди кимдир бирөө таап алышы ыктымал эле. Демек, мен көзгө көрүнбөгөн абалга өтүп алып жүрдүм го, сыягы. Кудай акы, ушуга так жооп бербалбайм.

Анткени менен атына жөөлөтчүдөй болуп жанымдан өткөн киши мени көрбөдү, бир аз узаган соң артына кайрылып, бирок эч нерсе түшүнбөй кетти. Астындагы аты болсо мени көрдүбү же туйдубу, иши кылып, кошкурунуп, үркчүдөй чундаган бойдон сууну кечти.

Бул жолугушуудан кийин мен эч кимге көрүнбөгөнүмө ынанып, эми бекинбей эле жүрүп күндү кечкирттим.

Экинчи окуя жетинчи күндүн таңы куланөөк салып келатканда болуп өттү.

Эпкин айылынын жанындагы Тогуз-Булакка жаккан шам жакшынакай болуп күйүп келатып эле эпкин тийгенсип «жалп-жалп» этип өчүп кала жаздады. Мен ошол учурда куран окуп аткан элем. Куранды токтотпостон шамдын отун калкаладым. Кандайдыр бир жандар мага жакын келип калганын, бирок куран окулуп аткандыгына байланыштуу, мага кол сала албай турушканын туйдум. Мен куран окуп бүткөн соң да даашпады. Шамдын жалынынан тайсалдашты. Шам күйүп бүтөөрү менен чабуулга өтүштү. Алар бир аз болсо да күтүп турууга мажбур болгон учурда мен да кыйла даярданып алган элем. Ордумдан бойумду көтөрүп артка бурулар замат алдыга бир кадам шилтенген оң бутумдун согончогуна жана арттагы сол бутумдун беш манжасынын учуна тура калдым. Эки колумду денеме боксёрчосунан жакын алдым. Салааларымды бүркүттүн текөөрүндөй ачып, алдыга сундум. Мага катылгандар эмне кыймыл жасаса, мен да ошол кыймылдарды кайталай бердим.

Алар экөө эле. Бири мен курактуу аял экен. Бойлуу, жаагы аттыкындай узун. Бозомтук жоолугун желке жагына бууган соң эки учун кайра көкүрөгү тарапка салаңдатып таштаптыр. Жоолугу жаппаган бөлүктөн көмүрдөй капкара чачтары самсаалайт. Анын маңдайы өтө кууш экен. Ошончо бойлуу аялдын маңдайы деле бийик болушу керек эле, бирок мунуку эки элиге жетип-жетпейт. Ушу кууш маңдайы анын жүзүн маймылдыкындай ыраңы суук көргөзүп турат. Олбурлуу денесине узун көйнөк кийип

алыптыр. Калың кездемеден тигилген көйнөк сыяктанат. Жанындагысы – жети-сегиз жашар бала – энеден туума жылаңач экен. Эркектин жана ургаачынын жыныс белгиси бар кызтеке экен.

Булар ушул булакка байырлаган ээлер окшойт. Өз ажалдары менен эмес, киши колдуу болуп өлгөн соң жан-достору түбөлүк жайын таппай адашып калган жандар сыяктанышат. Экөө тең шумдук кыйноодон кийин өлүшкөн өңдүү. Айрыкча, аял аёосуз шылдыңга кабылгандай. Аялдык абийиринен, адамдык намысынан ажырап, өзүн тебелеп-тепсеп кордогондорго кымынчалык каршылык көрсөтө албай, ушул абалга кабылткан жашоосуна, керек болсо, Жараткандын так өзүнө да таарынып, зөөкүрлөрдү жана бүт баарын жек көрүп, баарынан өч алам дегендей катаал чечимге бекиген кезде жантаслим тапса керек да, өмүр абалынан өлүм абалына жаман ниетти ала өткөндүгүнөн улам, анан дагы, жандосу дене-достон толук үзүлүп кете албай, ошо кылмыш болгон жерге байланып, айланчыктап адашкан бойдон кала бергендиктен, ушул аймакты байыр алып калган кейиптенет. Анан баягы өч алам, жамандык кылам деген чечиминин үстөмдүгү астында ар кандай жаман-жуман иштерди жасагандан кайра тартпай, жалгыз-жарым жүргөн кишилерге, айрыкча, түндөсү автоунаасын жалгыз айдап бараткан айдоочуларга кол салып, аларды кырсыкка кабылтып, жаңы кан менен азыктанууга көнүп алгандыр. Чындыгында эле Эпкин жана Дыйкан айылдарынын ортосундагы жолдун ушул Ак кыя деп аталган бөлүгүндө кырсык көп болчу. Көбүнчө түндөсү болчу. Жол түптүз эле экенине карабай, жакшынакай бойдон жүрүп келаткан машиналар жолдон чыгып томолонуп-жумаланып кетчү. Мындай кырсыктан чанда гана кишилер аман калчу да, бир аял

киши жол тосконун, бирок албай өтүшсө, ал аял кабинанын ичинде отуруп калганын, андан ары эмне болуп кеткенин билишпестигин айтышчу. Мындан бир нече күн мурун да Ак кыядан дагы бир машина көмөлөнүп кетип, өлүм-житим болсо керек эле.

Балким, ошо кырсыктын баарына мына ушу менин маңдайымда турган аялдын тиешеси бардыр. Балким, жоктур. Бирок эмне болгон ченде да, азыр мени жакшы көрөйүн, маңдайымдан сылайын дебегенин, мени да жеңип, өлтүрүп, жаңы кандын даамын таткысы келгенин үрөйү суук көз карашынан, чамынган ар бир кыймылынан түшүнүп, мен да тайманбай, коргонуумду уланта бердим. Эмнегедир, кымынчалык коркподум.

Жогоруда учкай айтып өтпөдүм беле, ал эмне кылса мен андан кем калышпай аттым деп. Серпилген пружинадай ыкчам кыймыл менен менин колдорумду чапчып өтөр замат мен да аныкынанан кем эмес тез кыймылда ага сокку ура бердим.

Биздин кыймылыбызды сырттан караган кимдир-бирөө болсо, булар кандайдыр бир сырдуу бийди бийлеп жатышат деп ойлошу толук этимал. Себеби биз чындыгында эле өлүм бийин бийлеп, бирибизди-бирибиз жеңүүгө жанталашып аттык.

Мен бул өлүм бийин качан үйрөнгөнүмдү, же кайдан билгенимди, же так ошо учурда кайсы бир күчтүн колдоосунда бийлеп атканымды билбейм. (Эртеси үйгө келгенде эсимде калган кыймылдарды кайталап көрөйүн десем, эч нерсеси окшошподу. Жада калса, оң согончогуна жана сол бутумдун беш манжасынын учуна денемди көтөрүп тура албайт экем).

Кызтеке бала мага сол капталыман жакындап келип сокку урууга аракеттенди эле, мен сол колум менен шилтеп койсом, колумдун күүсүнөн эле ыр-

гып барып жатып калды жана бар болгон күч-кубатынан ажырап алсырап калды окшойт, башка катылбады.

Мышыктын тырмагындай катуу манжалары менен тиги аял менин колдорумду чапчып кеткен сайын, мен да татыктуу жооп кайырганга жетишип аттым. Бирок менин колдорум ага катуу же жумшак тийгенин айталбайм.

Бир маалда анын колу менин тосконума болбой мойнума жетти да, тумарымды илип кетти. Мындан төрт ай мурда, 26-декабрдагы медитация учурунда Жайсаң Ата мага өзү дубалап берген бойтумардан жана көптөн бери тагынган таштумар экөөнөн тең ажырадым.

Анан эле тиги аял алыстап барып көздөн кайым болуп, тумарларымды кайтарып алууга жетишпедим.

Андан ары эмне болгонун элестете да, эстей да албайм. Негизи мен дагы бир булакка – Дыйкан айылындагы Тогуз-Булакка барып, ал жерден ырым-жырымдардын баарын жыйынтыкташым керек эле, себеби, жети күн мурда так ошо булактан иш баштадым элем да, аны аткарганымды же аткарбаганымды да айталбайм.

Бир билгеним эле, мен кайсы бир машинанын ичинде экемин. Кайда баратканымы да билалбай, акырын үн салып, айдоочудан сурадым.

– Бул машина кайда баратат?

Айдоочу мага таңгала бир карап алды да:

– А сиз кайда бармаксыз? – деп суроомо суроо менен жооп айтты.

– Чаекке. А сен Чаекке барбайт белең?

– Жок. Мен Кайырма айылына барышым керек.

Ал жакта синдим Гүкү бар экенин эстеп, Кайырмага бара бердим. Кийин билсем, мен ал машинага

Дыйкан айылынын четиндеги ээн талаадан отуруп-мун. Кайда барарымды айтпай келе берипмин. Качан гана транс абалынан чыгып өз калыбыма келгенимде, машинанын ичинде баратканымды түшүнүпмүн.

Эртелеп үйүнө келип калган мени көргөндө Гүкүнүн эси чыкты.

– Тынччылыкпы, эже? Кайдан келдиңиз?

– Суранам, сенден Гүкү, азыр менден эч нерсе сурабачы,– дедим.

Күйөөсү Шаршен шашылыш түрдө самоорго суу кайнатты. Ага чейин мен бир чайканып жуунуп, көтөрүп жүргөн экинчи баштыгымдагы таза кийимдерди кийдим. Ысык чай ичтик. Анан Гүкү мени таксиге салып Чаекке жөнөттү. Саат ондордо өз үйүмө кирдим. Душка түшүп жакшылап жуунгандан кийин иш столума отурайын дегенимде телефон шыңгырады.

Алсам, Эркинбек экен.

– Алло, эже, сиз барсызбы?

– Ооба, бармын.

– Бир жумадан бери дайыңыз чыкпай, кайда жүрдүңүз? Бир жакка кетээрде айтып кетсеңиз болмок?

– Ошо бир жакка кетээрде кайда барарымды билсем анан сага айтып кетемби. Мен өзүм да билбейм да кайда барарымды жана качан келеримди.

Шакин агай сизди жоголуп кетти окшойт деп айтып, жүрөгүбүздү түшүрбөдүбү.

– Мен жоголбой нетпей эле жаан тиленип жүрдүм.

– Эже, сиз мени кечирип койуңуз, мен бир аздан кийин сизге барайын, анан жайынча сүйлөшөлүчү...

Аңгыча эшик чарылдап койо берди. Ачсам, Эсенгулов экен.

– Деги барсызбы? Аман-эсенсизби? Сизден ажырап калдык окшойт деп эсим чыгып аткан. Деги кайда жүрдүңүз? – деп шашкалактап сурады.

– Мен жаан тиленип жүрдүм. Сыртта жамгыр жаап атабы? – дедим мен жайбаракат.

– Ооба, жети күн бойу дайынсыз болдуңуз. Ошондон бери дайыма түндөсү жамгыр жаап, таң аткан соң асман ачылып берүүдө, – деди ал киши өтө таңгалуу менен. – Сиздин аман-эсен келгендигиңиз үчүн жети тооч – баабедин жасатайынчы. Жүрүңүз биздин үйгө.

Биз Шакин агайдыкына бардык.

Менин урматыма арналып жети тооч жасалды. Куран окулду. Чай ичилди.

Кийинки бейшемби күнү кечинде кайра үйдөн чыктым. Тумарларымды табууга аракет кылуу ниегинде өткөн жолу кармаш болгон жерге келдим. Тумарлар булактын көзүндөгү сууда жатыптыр. Бир аз обочодо алиги аялдын карааны турат. Желим күйгөндө чыккан кара түтүнгө окшош каралжын түскө бойолгон элеси эле калыптыр. Кайрадан күч сынашмак түгүл, аябай алсыраганы байкалат. Эки тумардагы күчтөр анын шайын кетирип койсо керек.

Мен адегенде шам жактым. Анын жалыны бийиктеген сайын тиги каралжын караан кичирейе берди да, шам күйүп бүткөндө элестен эч нерсе калбай абага тарап кетти.

Эки тумарды булактан алып мойнума тактым. Аларга аябагандай көп өлчөмдөгү энергия топтолуп калганбы, денемди ток ургандай бир «дүр» этип алды. Мен учкан куштай тез жылып дагы бир нече булактын көзүнө бардым. Өткөндө бүтпөй калган ырым-жырымдарды аягына чыгарган соң үйгө кайттым.

Ал түнү да, андан кийинки түндөрдө да жамгыр жаап, эртеси ачылып кетип атты. Ошол жылкы

көрсөткүч бойунча Жумган району эң көп эгин жыйнады.

Айтмакчы, алиги адашкан ач арбак өз жайын таап кетти окшойт, ошондон кийин Ак кыядан кырык болгонун кулагым чалбады.

Жети күн катары менен жайчылык кылып көргөндөн кийин мен мындай тыянакка бекидим.

Жайчылык – бул менин ишим эмес экен.

Жайсаң Ата: «Жайчылык – түйшүгү күч азап өнөр, аркалайт эр азамат же бир безер» – деп айткандай, ага тийип-качып аралашканга же үстүртөн мамиле кылганга болбочудай. Жайчылыкты аркалаш үчүн өмүрүңдүн калганын жана дем-дараметиндин баарын жумшап, тирүүчүлүктүн башка түйшүктөрүнөн безип кетишиң керек экен. А менин андай кадамга барууга акым да, шартым да, убактым да жок эмеспи. «Башканы коюп «Манасты» айт!» – демекчи, мен Жайсаң Атанын дастанын чечмелегенди аягына чейин жеткирген болсом, анда укмуштуудай зор иш соңуна чыгып, кыргыз эли үчүн түгөнгүс рухий азык болуп берет эмеспи.

Мен кийин көп ойлондум, эмне үчүн өмүрүмдүн жети күнүн жайчылыкка арнап, өзүм дээрлик эч нерсесин билбеген сырдуу жана кооптуу ишке аралашып кеттим деп, мени ким мажбурлады деп, ошончолук тобокелчиликке барбай койсом болот беле деп.

Менин бир адатым бар. Аны жакшы же жаман адат деп айта албайм. Эгер мен сыйлаган адамдын жаны кейип турганын көрсөм жана аны кейитпей койуу колумдан келсе, анда аянбайм. Кээде колумдан келбеген ишке да киришип алышым этимал.

Эркинбек мага күн алыс келип турчу. Көбүнчө, кызматындагы кайсы бир маселелерден чаалыккан кездерде келчү. Негизинен дастандын тегерегинде

кеп козгочубуз. Быйылкы эгин айдоо иштери аяктагандан кийин адегенде үшүк урабы деп кооптонсо, кийинчерээк күн кескин ысыганга өтүп, жаан-чачын кечендей баштаганда, жерден араң бой көтөргөн эгин кургап калабы деп, Эркинбек өзүнүн бүт ойун ээлеген бул көйгөйдү да акыркы күндөрү мага көп айтчу. Мен ага кантип жардам берердин айласын таппай аткам. Аңгыча эле Ат-Башыга камынып калдык. «Чеч-Дөбө», «Кошой-Коргон, «Таш-Рабат» мазарларына тайынып кел» – деген Жайсаң Атанын тапшырмасын аткарганча жайчылыктын ырым-жырымдарын жасап көрөйүнчү, балким, иш оңунан келип, жаан-чачын жаап бергиси бардыр, анда эле Эркинбектин жүзү эл алдында жарык болбойбу деп ойумдан ниет кылып койгон элем. Анын үстүнө, «жай таш» менин колума тийгени да жөн жеринен эместигин эске алгам. Мазарларга тайынып жүргөндө эки иштен бир иш кылып аткарылган ырым-жырымдар жакшы майнап берип, Ат-Башыдан башталган жаан бизди ээрчип келип Кызарттын белинен бери ашпай койгондо деле жайчылык кылганды токтотсом болмок. Бирок Эркинбектин керегине жарайын деген чечимимди ара жолдо калтырууну каалабадым. Ошон үчүн эртеси эч кимге айтпай таң заарда үйдөн чыгып кеткен бойунча жети күн талаалап жүргөнүмдө, эгер мага Жайсаң Ата жардам бербеген болсо, жаан жаадыра алмак эмесмин. Айрыкча, адашкан ач арбакты өз дараметим менен жеңмектигиме көзүм жетпейт.

Айтор, ушундай бир опурталдуу тажрыйбаны өз башымдан өткөргөн соң жайчылык кылууга акым жоктугун, Жаратылыштын кубулуштары калыбына келтирип, көнүмүш ыргактарына салуу жалпы элдин иши экенин түшүндүм. Эгер эл-журтубуз

пейилин оңосо, ачкөздүгүн ооздуктаса, оюу, дили таза болсо, үйү, айылы, аймагы, мекени таза болсо, туура иш кылууга умтулса, аруулугун, айкөлдүгүн ойготсо эле, баары калыбына келип, кургакчылык болбой, кыян-сел жүрбөй, кырсык менен жамандык оолактамак да бакыт орномок.

22.05.1997. 16.05. А. К. 05 00-20.

*Чырагым, көңүлүң жай учуруң аз,
мынчалык чөгө бербей санаанды бас.*

*Буйруган насибиңди татмак элең,
аттоого мүмкүн эмес качкан менен.*

*Каалагын, каалабагын – арабага
чегилди даамын таткан шол эки үй да.*

*Танбассың чеберлигин Асейиндин,
ага сен таңың артып баа бергениң.*

*Көрпөндө – пенделикте, бирок чебер
жөндөмүн четке кагып жок дебеңер.*

*Ал эми Бермет кызың ак дилинен,
аткарды тапшырманы сен өтүнгөн.*

*Кызыңдың мындан наркы бар жардамын,
ыраазы пейил менен кабыл алгын.*

*Тагдырдын буйругуна тынчың кетпе,
неликтен унуттум деп санаа чекпе.*

**Эстечи көргөн түшүң өткөн жайда,
ачылган кулпуларды каалгада.**

**Чырагым, кай бир кезде Шарыпкул да
карматат шашмалыгын жумушунда.**

**Кулпусун шашып эрте ачып койду,
ичине ак-карасы бирдей толду.**

**Ак дилдүү, нээти бузук чогуу кирип,
ал жерден сырыңарды алган билип.**

**Бирөөсү жардам берсе, экинчиси
сөз айтат ичи күйүп күйгүлтүктүү.**

**Ачылбай калган кулпту билесиң сен,
ачкычын бербе эч кимге, сакта бекем.**

**Ошондо көңүлүңдү сууттурган,
чырагым, кутуласың ой-санаадан.**

**Келипбиз, Акчабагым, көнгөн жайга,
кана эми, жай олтуруп сөзүң башта.**

**Не туйуп, эмне көрдүң, шашылбастан
чечмелеп туйунганың бирден айтсаң...**

**Чеч-Дөбө – тулкусуна сырын каткан,
түбүндө нечендердин сөөгү жаткан,**

**бир кезде дөбөчөгө чер бадалдуу,
буудандын бууданы араң сүзүп барчу,**

**көк-кашка мөлтүрөгөн көлмө турчу,
көз жоосун жандын тартып көөнүн бурчу.**

**Суу жырып күңгөй жакта жараңканы,
суктанткан сулуу көлмө агып калды.**

**Тартылган көлмө орду сайга айланып,
баягы дөбөчөдө бадал калып,**

**тал, терек тамыр жайып бир аз жылда,
айланган жер кыртыштап сонун жайга.**

**Чеч-Дөбө мазар болуп калганына,
себепкер Кожек деген карт думана.**

**Белгисиз качан, кайдан келгендиги,
канчада, кайсы уруудан, ким ал деги,**

**табышмак бойдон элде кала берген,
айтылып аты калып Кожек деген.**

**Эч кимге залалы жок, өзүнчө эле,
тал тигип, таш оодарып Чеч-Дөбөдө,**

**өзүнчө күңгүрөнүп, бирок чанда
үн катып сүйлөчү экен адамдарга.**

**Кызыгып думанага суроо салса,
карегин сырга толгон кадап гана,**

**куушуруп эки ийинин унчукпастан,
жумушун улантчу экен жасап жаткан.**

**Бир гана насаат сөзүн айтчу эле деп,
уккандар унутпастан салышчу кеп:**

**«Жараткан Көк Теңири тоо -ташынын
ичинен ажыратып таза – ыйыгын,**

өзүңдү таза тутуп ошол жерден,
Теңирге зар тилегиң айта берсең,

тилегиң кабыл болуп Теңир угат,
пенденин тилегенин үзөт кылат.

Чеч-Дөбө – дал ошондой жердин бири,
жуулуп мөлтүр сууга кеткен кири.

Баш ийбес бир Теңирден башкаларга,
намысын аруу туткан баатырларча,

төбөсүн сууга салбай бийик кармап,
баш ийбес өжөрлүгүн калган сактап,

Теңирдин назарына түшкөн дөбө,
бул жерде не тиленсе угат Эге», –

ушундан бөлөк сөздү сейрек сүйлөп,
жапжалгыз алачыкта өмүр сүрөт.

Бир нече жылдар өтүп, күзгө тарта,
улгайган адамдарды карт думана

чакырат Чеч-Дөбөгө, күндү болжоп,
карылар таңыркашып макул болот.

Анан да, алачыктын оң жагында
казылган жер көрүшөт жаңы гана.

Келгендер бул неси деп таңы артып,
үн-сөзсүз каректерден суроо чачып,

жазылган дасторконго олтурушпай,
турушат думанага карек кадай.

*Кош колун бооруна алып, келгендерге
баш ийип, тизе бүгүп таазим эте,*

*жагымдуу үн чыгарып, сырдуу карап,
жадырай келгендерге добуш салат:*

*«О азиз меймандарым, туруп калбай
Келгиле, эс алгыла, олтуруп жай.*

*Буйруган Көк-Теңирдин насибинен,
баарыңар өз колумдан татсын дегем.*

*Өтүнөм, кана эмесе, азиз жандар,
насиптен дасторкондо татсаңыздар?».* –

*Меймандар жайланыша даам татып,
тигини-муну талдап кеп салышып,*

*бир кыйла олтурушат, бирок дале
билишпейт чакырганын бул жерге не.*

*Сыдыра келгендерге назар таштап,
сыр чечпес карт думана минтип айтат:*

*«Сиздерди чакырганым, азиз жандар,
сырым бар акыркы ирет Сиздерге айтаар:*

*ыйык жер экендигин Чеч-Дөбөнүн,
жашаган жылдар бойу айтып келдим.*

*А бүгүн эң акыркы сапарыма,
аз гана убак калды аттанууга...*

*Тетигил казылган жер – жатаар жайым,
убара тартпайсыңар, баары дайын.*

**Аздан соң ошол жердин дал жанынан,
тизелеп, Көк Теңирге тооп кылам.**

**Чекемди жерге койуп таазим этем,
кайрылгыс сапарыма узап кетем.**

**Өтүнөөр өтүнүчүм өзүңөрдөн,
дене-дос жайын алсын ушул жерден...**

**Мазарым жалгыз болбойт, экөө келет,
Асыл Шер шул дөбөнү бүтүн ээлеп,**

**жай алат түпкүрүнөн дене-досу,
а бирок таппайт, жетпейт ага жоосу.**

**Мазары бул күн чыгыш тарабында,
асты бош, тура берет кылымдарга.**

**Куптадан дене-досу жайын алат,
кабыры жиксиз болуп шыбатылат.**

**Мына бу батыштагы тумшугуна,
койулат мага окшогон бир думана.**

**Супада¹ үч адамдын жайы болот,
ойунда – кут тарапка² кабыр толот.**

**Бул жерди көрүнгөнгө буйурбаган,
жазданбайт топурагын тегин адам.**

**Өмүрү эл-жер үчүн кыйылгандар,
ойдогу түз талаадан жайын табар.**

¹ *Супада* – супура деген сөздөн келип чыккан жана ыйык жайлардын, мазарлардын оруну супа деп аталат.

² *Кут тарапка* – түндүк тарап.

**Супага бейчеки жай казылбасын,
сиздерден мына шуну суранмакмын...**

**Теңирдин билгиз деген бишаратын,
туугандар, аманат деп баарыңа айттым.**

**Чеч-Дөбө мазар делип мындан нары,
калайык-калк ичинде айтылары,**

**сиздерге байланыштуу, ошондуктан
мойунда парз – милдет бул сезе турган.**

**Ар бириң ыйык тутуп ушул жерди,
эл-журтка маани-жайын айтып берүү...» –**

**думана сөзүн бүтүп, калыбынча
үн-сөзсүз олтуруптур бир тынымга.**

**Ордунан үн катпастан туруп барып,
ойлоно алачыкка көз чаптырып,**

**шол тейден сүйлөбөстөн дагы деле,
барган дейт казган жердин чекесине.**

**Кол созуп күн чыгышка карап туруп,
күбүрөп кут тарапка башын буруп**

**чөгөлөй тизе бүгүп топуракка,
чекесин койгон бойдон жай сунала,**

**казылган топуракты бек кучактап,
денеси түптүз болуп жатып калат.**

**Карылар карап туруп таңыркашып,
акыры улам бирден басып барып,**

*думана чындап эле жарык менен,
коштошуп кеткенине ишенишкен...*

*Керээзин думананын аткарышып,
дөбөнү ыйык тутуп кайтарышып,*

*Чеч-Дөбө ошол күндөн ушул күнгө,
аталат эл ичинде мазар деле.*

*Табият сүрүн салып күн жаабаса,
жандыктар ак болушуп ыпаң чалса,*

*эл-журтту тумоо каптап бүлүк түшсө,
чогулуп келишчү да шул дөбөгө,*

*мал чалып курмандыкка баары бирдей,
Теңирге жалынышчу тилек тилей.*

*Табият жуурулушуп тилегине,
төбөдө Көк Теңири назар бөлө,*

*Тилекти кабыл кылып илдет кетчү,
катыган булут жибип жаан төкчү...*

*Ал жерге Алмамбетти койгон кезде,
чытырман кырчын талдуу токой эле.*

*Супанын этек жагын чытырмандуу,
эл аны Тал-Мазар деп атап алды.*

*Ал кезек жоокерчилик заман эле,
сөөктөр кордолбосун деген тейде,*

*жашырып жаткан жайын көбүнесе,
тез өсчү тал-теректи тигишчү эле.*

*Маңдайда Терек-Сууда Терек-Мазар,
тигилген кабырларда теректер бар.*

*Кол суна колтугунда Кошой курган,
зор коргон алигиче изи турган,*

*бул жерди буту баскан Манас бабаң,
бир кезде ырчы атаң да аралаган...*

*Чырагым, тырмак учуң тийген жерде
жатышкан жоокерлер бар сан минделе.*

*Шамыңды туура баштап, туура жактың,
мазардын кире бериш оозун таптың.*

*Ал кезде мазар оозун чын мусулман,
эч качан кыбыланы каратпаган.*

*Түбөлүк жаткан жайы купта тарап,
эшиги күн чыгышты турат карап.*

*Бул сапар барганыңда, бар болгону
чоо-жайын байкап келдиң көз болжолдуу.*

*Кайрылып жай чилдеде дагы баргын,
булактан кырк бир чыбык кыйып алгын.*

*Дубаны дептериңе жазып алган,
кайталап үч сыйрадан үч түн айтсаң,*

*Чыбыктын ар бирине эч жаңылбай,
саласың шол дубаны үч кайталай.*

*Жайчылык¹ өнөрүнүн сен тилеген,
жасалат бир бөлүгү керек делген.*

*Ал үчүн Ай жаңырган жума болсун,
дубалуу сууга салып сактап койгун.*

*Чырагым, унутпастан эске туткун,
булактын көзүндөгү талдан кырккын.*

*Ал эми кара ташты не кылаарың,
айтканым эске түйүп кулак салгын.*

*Аны да Ай жаңырган жуманы күт,
үч ирет дуба салган суундан бүрк.*

*Бетинде кан эзилип сууга тамсын.
Булакка кандуу сууну алып баргын.*

*Сууну куй, ташты салып, бир дем менен
дуба оку кирпичтерин ирмебестен.*

*Үч дуба – керектүүсүн үч сыйра айт,
кылчайбай арт жагыңа үйүңө кайт.*

*Керексиз болгон кезде кайтып баргын,
ташыңа кан тамызып катып салгын.*

*Кыйылган кырк чыбыгың сөзсүз керек
кара таш чыбыктарсыз алсыз келет.*

¹ *Жайчылык* – жамгыр жаадыруунун сырын билген өнөр.

16.051997. 10.05. А. К. 157 10-28.

*Чырагым, бул жазууну кантип гана,
далилдеп беремин деп тартпа убара.*

*Окууга жазууларды таш бетинде,
өмүрү пенде аттуунун жетмек беле.*

*Жазуулар, сырдуу белги таш катмарда,
окулат белгиң түшкөн жерде гана.*

*Пендеден билсең, кызым, сенден башка,
белгини окуй албайт сырдуу ташта.*

*Чырагым, белгиң түшпөй болбо убара,
окулбайт, көрүнөт ал жөн таш гана...*

*Бурчтагы топуракта жазуу белги,
карачы, канча сырды чечип берди.*

*Ал эми ал белгисиз, Акчабагым,
окулбай калмак эле жазгандарың.*

*Чырагым, жай олтуруп чечмелерсиң,
берейин түшүндүрүп көргөндөрүң.*

*Кошойго келгичекти аз да болсо,
жасаган иштериңе кылып тобо,*

*«Ушунча алыс жерден дегдеп келген,
буйурса тилегеним орундайт бейм...» –*

*ушинтип санааң бир аз тынып калган,
Шарыпкул ташыңды таап издеп барган...*

**А бирок өчкөн шамың коргондогу,
тынчыган санааң бузуп койгон болчу.**

**Оңолбой ошол күндөн ушул күнгө,
жүрөсүң көп нерседен күдүктөнө...**

**Чырагым, сабак болуп өткөндөгүң,
бул сапар айлаң куруп мөгдөбөдүң.**

**Баардыгын түшүнүпсүң, абдан туура,
күткүнүң буйруганын ичтен тына...**

**Кошойдун коргонунда нелер барын,
көңүл кой, азырынча кыска айтамын.**

**Үстүртөн кеп кыламын бир аз гана,
айтылат ал жөнүндө дастанымда.**

**Сен көргөн коргон дөбө урап турган
сепилди урпак үчүн Кошой курган.**

**Бир кезде тоодой сепил көк тиреген,
бул күндө көтөрүлүп араң жерден,**

**Белгисиз не максатта салынганы,
жөн гана «Коргон» деген аты калды.**

**Көмүлүп көрүстөндөй кылым жаткан,
калаа бар жер астында сырын каткан.**

**Он эки мунаранын ойукчасы,
байкалат назар салса азыр дагы...**

**Учугун өз уруумдун сактасам деп,
Хан Кошой сепил чепти курдурган бек.**

**Элетип торко элекке¹ күл ботону²,
эркечтин майын кошкон ак чопону,**

**ийлетип бир нече күн ачыттырган,
ий жетип, ачыган соң дубал курган.**

**Төрт чарчы ур токмоктуу калыптарда,
түн-күнү иш токтобой бир тынымга,**

**жигиттер балбан билек кезек менен,
дубалын чеп сепилдин урган экен.**

**Тогуз жыл – эрте жаздан кечең күзгө,
тынымсыз зор курулуш жүргөн эле.**

**Басылып жер астында калган калаа,
курулуп бүткөн эле тогуз жылда.**

**А тиги чеп сепилди силер көргөн,
үч жылда Кошой балбан бүткөрттүргөн.**

**Урпагын бир топ кылым кас душмандан,
Кошойдун чеп сепили коргоп турган.**

**А кийин могол ханы, жер жайнаган
аскерин баштап келип ураттырган.**

**Кошойдун чеп сепили, Таш-Рабат
туруштук бералышпай калган урап...**

¹ Торко элек – өтө майда тор менен жасалган элек.

² Күл бото – табигый курулуш материалы же майда ак топурак.

*Сурооңо жооп бердим жалпысынан,
коргондун маани-жайын дастанда айтам.*

*Кут конгон ыйык жердин кабырына,
кызыгууң ушунча эле артып турса,*

*кайрылып барсаң дагы Ат-Башыга,
шамың жак Терек-Сууда мазарына.*

*Түбөлүк жайын алган Кошой балбан
Мазардан – Терек-Мазар деп аталган.*

16.05.1997. 10.06. А. К. 157 10-28.

*Чырагым, эң алгачкы таштан жазган,
жазуунду көз жүгүртүп карап чыксаң,*

*Эзелки кылымдардан берип кабар,
эскерме иретинде мындай сөз бар:*

*...Сегиз жүз жетимиштин эрте жазы,
соодагер Махмуд Шариф эң алгачкы*

*дубалдын ташын койгон дүйшөмбүдө,
«Кудурет жардам бер деп ак ишине».*

*Алтымыш таяп калган кезде көргөн,
артында жалгыз уулу Кашкар – Берен*

*ээ болмок дүнүйөгө эсеп жеткис.
Эсирип кетпесин деп уулу эпсиз,*

*ушунча узак мезгил жыйган мүлктүн,
убайын көрүш үчүн кылып бүтүм,*

*аянбай дүнүйөсүн, дүйнө кезген.
Ашкере чеберлерди жыйып келген.*

*Кыйналып дабан ашкан кербендердин,
өргүтөөр, эс алдырар курган чебин.*

*Тойунтуп, тыныктырган акысына,
тоболоп бата тилейт жалгызына.*

*Ал эми баш максаты соодагердин,
жазылуу оң жагында керегенин...*

10.06. А. К. 1997. 160 10-40.

*Абуссун¹, ыңды, урумдун² усталарын,
акысын аша төлөп курдурганын,*

*кербендер кулдук уруп тооп кылган,
капкалаар жайы эле каракчыдан.*

*Капыстан каптаган жоо чаппасын деп,
калындап дубалдарын курдурган бек.*

*Көтөрүп-түшүрүлмө дарбазасы,–
куйулган курч темирдин таптазасы.*

*Ойдуруп апсун-арып³ дубаларын,
ооздогу дубалдарга салдырганын,*

*өлчөөсүз дилде берип сээрчиге⁴,
дубасын жандырылгыс кылган эле.*

¹ Абуссун – аббисин. (же эфиоптук)

² Ынды – инди.

³ Апсун-арып – дубанын аталышы.

⁴ Сээрчи – дубакөй.

*Ал эми чептин ичин кооздогон
усталар теңдеши жок чебер болгон.*

*Оймолоп дубал боорун чийме салган,
чиймеде чеберлердин ойу калган.*

*Бурчтарга, төбөсүнө асыл таштан
бүлбүлдөп шоола түшсө жарык чачкан*

*жарыгы айырмасыз ай-талаадан,
чачкыдай чеберликте орнотушкан.*

*Өсүмдүк, жан-жаныбар түсүн ойуп,
өң-түсү төп келишкен таштан койуп,*

*түспөлү аарылардын гүлгө конгон,
дирилдеп канаттары шире соргон,*

*үлпүлдөтүп гүл таажысы желге ойногон,—
укмуштай кооздукка көз тойбогон.*

*Арбалып, асыл таштан чегилгенге,
атайын кол тийгизип сезер эле.*

*Керемет чеберликке таң калышкан,
көргөндөр тамшанышып кеп салышкан,*

*жер көркү чеп көркүнөн калышпаган,
жомогу чындыгына айкалышкан,*

*чеп сыры таш дубалга кынапталуу,
чечилбей бөтөн жанга бек сакталуу.*

* * *

*Соодагер Махмуд Шариф жети жылда
бүткөртүп кербен чепти усталарга,*

*кеп салып ага-ини, туушканга,
күтүнөт той берүүгө Сумбулада¹*

*Жер кезип өмүр бойу соода кылган,
дос күтүп күн батыштан, түн жагынан,*

*калтырбай дос-тамырын алыс жактан,
ат коштоп, кербен коштоп чакырттырган.*

*Дос-тамыр, эли-журтун ак батага,
чакырат чабармандан жар салдыра...*

*Пейлине пенде эмес жылдыз ийип,
Сумбула Саратандай² ысык тийип,*

*үлбүрөк үзүм була таштайт экен:
«Ушул журт кемибесин суудан» – деген*

*түшүндө аян берип соодагерге,
токтобой Сумбула кыз³ кайткан эле.*

*Уйкудан Махмуд Шариф көзүн ачып,
булакка карбаластай барат шашып.*

*Алаппак үзүм була үлбүрөгөн,
наристе түспөлүндө турган экен.*

¹ Сумбула – жылдыз.

² Саратан – Жай чилдеси.

³ Сумбула кыз – мифтик пери кыз. Сумбула жылдызында жашайт.

*Дуба айтып, жылаңаяк сууну кечип,
белинде бото курун шаша чечип,*

*жазылган жибек курун жая кармап,
буланы аны менен аяр жабат.*

*Киседе курч кестигин кындан сууруп,
кыйылбай, аяңдабай билекке уруп,*

*атылып аккан каны сол билектен,
оң колдо Ак-Булага тамган экен.*

*«Ырыскы, ынтымактын өбөлгөсү,
боло көр токчулуктун жөрөлгөсү.*

*Элге бер, эл ичинде жалгызыма,
сырдуу аян, өмүр берип, ыбаа кара!», –*

*жаңыдан тоо башына нурун чачкан,
жүз буруп ыйык күнгө бата тарткан.*

*Буланы жүрөгүнө кыса кармап,
бурулуп кербен чепке шаша барат.*

*Тогуздап курмандыкка малын чалып,
тойгузуп кембагалды бата алып,*

*тигилген ак жибекте Ак-Буланы,
төрдөгү так үстүнө илип салды...*

*Шол күндөн ушул күнгө жердин чыгы ¹
кургабай, сактап келет кыргызымды.*

¹ Жердин чыгы – НЫМ.

* * *

*Күтүнгөн меймандары келе турган,
болжогон күнү дагы келип калган.*

*Чогулуп меймандары түгөл келип,
эсепсиз даам койуп, тойун берип,*

*санаасыз Махмуд Шариф көңүлү чак,
меймандар тейленгенин жүргөн карап,*

*ободо булак бойлой жалгыз турган,
соодагер, кары адамга назар бурган.*

*Куу кийген кагелес бой карт думана,
салмагын салып аса таягына,*

*эч кимге көңүл бурбай ойго батып,
туруптур суу бойунда таштай катып.*

*«Жарыктык, неге капа болду экен?
Бир эссиз тил тийгизип койду бекен?..» –*

*түйшөлтүп түркүн санааа бир заматта,
тез басып жетип барды ал жанына.*

*Кыймылсыз думанага үнүн жасап,
жөтөлүп кара күчкө добуш салат.*

*Капыстан дал жанынан чыккан үнгө
селт эте, жүзүн бурду соодагерге.*

*Муңайым асман түстүү каректери,
тигиле карап турду соодагерди.*

**«Эгерде тынчыңызды алып койсом,
ойлонгон ойуңузга тоскоол болсом,**

**суранам кечиримди миң мертебе,
азизим, кечириңиз, мен бир пенде?**

**Жапжалгыз турушунуз окчун жерде,
түпөйүл ойго түшүп келдим эле.**

**Эсирген көр дүйнөгө бир бейадеп,
оорутуп көөнүңүздү койгонбу деп,**

**кабардар болгум келип жайыңыздан,
ыйыгым, атайылап Сизге баскам». –**

**кош колун көкүрөккө кайчы кармап,
соодагер башын ийе добуш салат.**

**Адептүү, аруу пейил бул адамга,
мээримдүү карап турду карт думана.**

**Басыңкы коңур үнү көңүл козгоп,
баласын алдейлеген энеге окшоп,**

**нур жанып сырга толгон каректерден,
думана соодагерге мындай деген:**

**«Кириң жок көөдөнүңдө пенде экенсиң,
карегим, тилегениң кабыл келсин.**

**Артыкбаш сөз сүйлөбөй сактап адеп,
адамдын кадыр-көөнү калбасын деп,**

**топтопсуң адал дүйнө, эмгек жебей,
бергенин бечаранын аз-көп дебей.**

**Ар дайым ашык берип сураганын,
ага сен угуптурсуң алкыштарын.**

**Ошонун натыйжасы ушул күндө,
салынды салыгыңа сансыз дүйнө.**

**Убайын жалгыз уулум көрсүн деген
тилегин кабыл болот – эгер көнсөң.**

**Баш тартпай нени айтсам түгөл жаса,
ошондо уулуң жетет максатына.**

**Болбосо, бар байлыгың эч бир жанга
буйурбай, калып калат каткан жайда.**

**Салдырдың кербен-чепти чеберлерге,
ар улут, күн кечишкен ар кай жерде.**

**Ичинде өз ишинин устаты бар,
сүйлөгөн чебер колдон жансыз таштар.**

**А бирок колу чебер, дили кара
адамдар аз эмес да арасында...**

**Капкара майланышкан түйрүк эрин
сээрчи – сан дилдеге саткан демин,**

**бекиткен дубаларын жандырттыргын,
кетирбей Абуссунга кылгын тындым.**

**Салынган дубалыңа арып-дуба,
калмакчы тукумундун убалына.**

* * *

«Жоо кылып өз тукумун өзү менен,
түбүнө бир-биринин жетсин деген,

жеринен хан-бектердин сарайына,
салышат сээрчилер арып-дуба.

Ич ара ынтымагын ыдыратып,
билген жоо былк эттирбей алат басып.

Сенин да дубалыңа мына шундай,
дубанын салынганын эч бир туйбай,

зар алтын, кызыл дилде берип ага,
жөнөтмөк болдуң шумду Абуссунга.

Ал небак мюридинен¹ дүнүйөсүн,
түн ката кетиргенин сен билбедиң.

Ал эми өзү неге кетпегени,
түшүнтүп айтам азыр – бар себеби:

байлыктын уйуткусу үзүм була,
бейни ийип² тартуу кылган кыз Сумбула,

бекемдеп ынтымакты, ырыс толо,
өчүрбөйт кызыл отту коломтодо.

Ал дуба такты үстүнө бекигенин
андабай, Ак-буланы илдиргениң,

дал ошол сээрчинин тынчын алган,
тынымсыз таасирленер дуба салган.

¹ Мюридинен – жигитинен.

² Бейни ийип – пейили ийип.

*Козголбой турса була ошол жерде,
таасирсиз арып – дуба ичинде элге.*

*Ар дайым сырткы жоодон сактап турат,
алмашкыс миң сакчыга кызмат кылат.*

*Ишке ашпай көздөгөнү кеталбастан,
сээрчи айланчыктайт аргасыздан.*

*Колундан Ак-буланын чыкпасына,
карегим, чындап көзүң жетип турса,*

*дубаны жандыруунун анча деле,
чеп үчүн зарылдыгы болбойт эле.*

*Салыкка салган мүлкүң, курган чебиң,
көрө албас душманыңды көбөйткөнүн,*

*эсиңе албай туруп булут жайын,
эл-журтка дайын кылып – жаңылгансың.*

*Оңдоого жаңылышты бир гана арга:
дубасын сээрчинин жандыртууда.*

*Сээрчи сенин мага жолукканың,
сезүүгө үлгүрө элек, кармап калгын.*

*Тийгизсең колго тирүү – тукумуңа
залалын тийгиздирбей калаарыма,*

*беремин убадамды, бирок уулум,
качырсаң шорго батат бүт тукумуң». –*

*Соодагер сөздөрүнө думананын,
таң калып, билбей турду не кылаарын.*

*А тиги карт думана соодагерге,
тезирээк кыймылда деп белги бере,*

*бурулуп тоо тарапка кадам шилтеп,
жанынан бир заматта узап кетет.*

*Аттигин, «бири кемчил дүйнө» деген,
айтылып ушундайдан калган белем.*

*Соодагер сөз маанисин түшүнгөнчө,
сээрчи чептен качып кеткен эле.*

*Артынан кеткен куугун сээрчинин,
артынып келген экен жансыз деннин.*

*Көгүлтүр көздөрүнөн жаш кылгыра,
үн катпай улутунат карт думана.*

*Аялуу өтө кымбат асыл нерсе
сынгандай, эриндерин тиштеп кесе,*

*Кырсыкка соодагерди кыйбай карап,
айланып ак булутка кетет тарап.*

*Көргөндөр көрүнүшкө таң калышкан,
көпчүлүк суроо салып туш-тараптан,*

*а бирок укмуштуу сыр жоопсуз калат,
көпчүлүк аргасыздан кетет тарап.*

** * **

*Санааркап Махмуд Шариф жатарында,
думана жолукса деп дуба кыла,*

*жалынып Жаратканга ичтен нечен,
түйшөлүп таңга жакын уктап кеткен.*

**Таң алды ошол түнү соодагерге,
Теңири тилегенин берген эле.**

**Айланып Ак-булутка кеткениндей,
кайгылуу каректерден жашын ирмей,**

**муңайым добуш салып карт думана,
сыр ачкан айтпагын деп бир да жанга.**

**Кадимки Сулаймандын мөөрүн¹ баскан,
куландын жаргагына² дубаланган,**

**кандайдыр түшүнүксүз жазууларды,
көргөзүп соодагерге сөз улады:**

**«Жарыгым, бул жаргакты дубаланган,
булут конгон булакка үч күн салсаң,**

**суу өтүп, жаргак жибип булут сымал,
түспөлгө келген кезде булактан ал.**

**Аздектеп ак матага ороп барып,
кердире керегеге койгун тагып.**

**Жетинчи түндүн таңы кайтып келем,
калганын мына шондо айтып берем». –**

**Колуна муздак нерсе урунгандан,
төшөктөн Махмуд Шариф чочуп турган.**

**Тердиктин көлөмүндөй төрт бүктөлгөн,
жанында кулан-жаргак жаткан экен.**

¹ Сулаймандын мөөрү – Сулайман падышанын мөөрү.

² Жаргак – түгү жыдытып түшүрүлгөн тери.

*Бул сапар бир да жанга ооз ачпай,
баарысын думананын айтканындай,*

*соодагер аруу тутуп так аткарат,
жетинчи түндүн таңын күтүп жатат.*

*Чырма этип кирпич какпай түнү бою,
түйшөлтүп санааркатат түмөн ою.*

*Узатып узун түндү – кантип анан,
уйкуга арбалганын билбей калган.*

*Баягы аппак булут жылып келип,
жанына чүмкөй түшүп кетет эрип.*

*Туптунук мөлтүр суунун баш жагында,
суурулуп сыртка чыгат карт думана.*

*Сүйлөбөй керегеге басып барат,
тартылган боорундагы жаргакты алат.*

*Керилип кулан-жаргак турган жерге,
бетинде жазуулары түшкөн эле.*

*Толукшуп толгон Айдай тептегерек,
ойукка койгон сымал күмүш чегеп,*

*ортосун төрткө бөлүп, кырка четин,
үч түстө бойок менен чийилгенин,*

*изиндей канаттуунун жыш тамгалар,
түшүптүр тизмектеле эл таң калар.*

*Сурайм дейт думанадан бирок такыр,
сүйлөөгө соодагерде ал калбаптыр.*

*Дубалда жазууларга карек кадап,
үн-сөзсүз думананы турат карап.*

*Тартылган жаа огундай сызык менен,
жазылган сөз тизмеги чиймеленген.*

*Үч түрлүү бойок менен калың тарткан,
айланта үч башкача тилде жазган*

*сөздөрдүн түшүндүрө маани-жайын,
думана мээрим төгө жай айтканын,*

*кунт койуп бар дитинен түшүнүүгө,
дубалда жазууларга үңүлүүдө.*

*Өңүбү же түшүбү, айрый албай,
сөзүнө думананын арбалгандай,*

*сиңирип сезимине жат билүүгө,
маанисин уккан сөздүн үлгүрүүдө.*

*«Жарыгым, жандырмагын жатка билгин,
жалгыз сөз бириктирген үч эл тилин.*

*Жазуунун эң артына койгон чекит ,
дубанын жандырмагы – турат бекип.*

*Окуурда бул жазууну шондон баштап,
окулат үн чыгарып үч кайталап.*

*Ошондо бул дубанын астындагы,
окууга болот тиги жазууларды.*

*«Акыркы сөздү унутсаң эске тутпай,
ал анда калат жазуу эч окулбай.*

**Коштошуп жарык менен, кең ааламга
кетерде келем сенин маңдайыңа.**

**Ошондо ушул сөздү акыркы ирет,
эскертем жалгзыыңа айткының деп.**

**Үстүнөн жаргактагы жазуу, мөөрдү
бастырып жик билгизбей бекигенди,**

**дилиңде туура көрбөй турганыңды,
жарыгым, айтпасаң да билем аны.**

**Эмне үчүн анткенимди азыр айтам,
кубангын бул ишине кайгырбастан.**

**Жашыруун жолдун нугун чеп астында,
канчалык табышмактуу жаздырсаң да,**

**акылдуу кас душманың билип алат,
ириде ошол жолду бүтөп салат.**

**Баарысын дым чыгарбай жер астында,
жай жылып түбөлүктүү калтырмак да,**

**бир нече жыл өткөрүп кайтып келмек,
салыкта байлыгыңды артып кетмек.**

**Мурунку сан жетпеген байлыгыңа,
кошулуп Сумбуланын белеги ага,**

**Көз арткан душман эмес, тууганың да
залалын тийгизет деп жалгзыыңа,**

**жардамга шашып келип, аттигиниң!
жазуу шол, саал гана кечигипмин.**

*Сээрчи тирүү туйуп, салган дуба
кадиксиз кербен-чептен жандырылса,*

*тилегин кабыл болуп анда сенин,
убайын көрмөк уулун, гүлдөп чебиң.*

*Жалгызың душман эмес тууганыңдын,
сезе албайт көкүрөккө түйгөн сырын.*

*Кири жок өзүңө окшоп, сенден да түз,
Теңири аябаган эрк жана күч.*

*Шол мүнөз душманынан калканч болот,
алдырбай азгырыкка жүрөт коргоп...*

*Кандайча жолукканым менин сага
жетпестен сезимиңе, табышмакта*

*колуңа тийген була – күн уюлум¹,
канча азап машакатын тарттым мунун.*

*Залимдин менменсинген, же бир эрдин
аткаруу каалаганын – бул милдетим.*

*Мейли ким ээлик кылса Ак булага,
аргасыз даяр турам кызматына.*

*А бирок ушул сапар элге, жерге,
анан да пейли таза сендей Эрге,*

*ийитип кыздын бейнин мөлтүр булак,
ак дилден эл үчүн деп курган турак*

¹ Күн уюл –

**ушул жер Көк-Теңирдин көз кырында
болсун деп белек кылды кыз Сумбула...**

**Тизгиндеш жакшылыгың жамандыкка,
өкүттө өмүр кечүү ар бир жанга,**

**Ааламдын мыйзам-ченем буйругу бул,
тагдырга нени жазса каниет кыл.**

**Болбосо, тукумуңа шул куракта,
акылга көз каныгып турган чакта**

**кезиксем, ак кызматым өтөмөкмүн,
капкалап оор жүгүн көтөрмөкмүн.**

**Күн чукул сен аттанаар кең ааламга,
курагым өзгөрүлүп меники да,**

**айланам балтыр бешик жаш балага,
булактан була аларда көргөнсүң да...**

**Илинген Ак булага ошол тапта¹,
жалгызың колун кесип кан агызса,**

**өзүңө жолуккандай Кашкар-Берен,
жолугуп сүйлөшө алат мени менен.**

**бул ырым жасалбаса: ээм менин,–
мөл булак, өзүң курган кербен-чебиң,**

**акыры кандай жанга туш болорун
айталбайм, бирок менин бар коркконум:**

¹ Ошол тапта – аалам салар алдында.

**быжыгыр кызыл сакал, бийик кабак,
баш кесер, кыңк дедирбей койгон талап,**

**орто бой, чымыр дене, чукугандай
сөз тапкан, кылыгыр көз, акылга бай,**

**өзүнөн бөлөк жанга ишенбеген,
тубаса аскер ишин терең билген,**

**аябас өзгөнү эмес өз канын да,
коркомун кабылам деп залим жанга...**

**Карегим, качандыр бир тукумуңдан,
ишенбейм жаралат деп ушундай жан.**

**А демек кас душманың чебиң чабар,
акыры чепти, жерди, булаңды алар...**

**Жарыгым, кайтар мезгил болуп калды,
сөзүмө түшүнбөгөн жериң барбы?» –**

**артына из калтырбай карт думана,
айланып ак булутка тарарында,**

**аптыгып Махмуд Шариф алы куруп,
астейдил айтып турду ал буулугуп:**

**«Токтоңуз, өтүнөмүн өзүңүздөн,
сезбедим эч жамандык көзүңүздөн.**

**А бирок айткан сөздүн айрымдарын,
түшүнбөй турам Азиз, маани-жайын...**

**Түшүмдөн чочуп турсам таң ык сала,
булакка жетелеген бир ак шоола.**

Чыланып шүүдүрүмгө, мөл булактын
суусунда калкып турган була таптым.

Түшүнбөй, сезимиме башым ийип,
курумда кестик менен колум тилип,

канымды бала түспөл ак булага
тамызып, жибек курга ородум да,

апкелип так үстүнө илип койгом,
ак инген, боз бээ чалып малым сойгом...

Теңирге, Сумбулага жакпай калган
күнөөмдү айтыңызчы, Аппак-Булам?

Тукумум сакташ үчүн бир кырсыктан,
Азизим, туура болот кандай кылсам?..

Курдуруп жатканымда ушул чепти,
айтууну бир сырымды көрдүм эптүү.

Качырган түн уйкумду тынчымды алып,
күнүгө бир көрүнүш кайталанып:

жогорку түн батыштан бери карай,
жойлогон зор ажыдаар оп тартчудай,

белестен бери чыгып жалын бүркөт,
бекем чеп отко айланып турат түтөп.

Артынан ажыдаардын, кылкылдаган
сан миң кол каптап келет жер жайнаган.

Түспөлүн ажыдаардын түшүрттүргөн,
түпөктүү сары жибек туу көтөргөн,

**баштаган сансыз колду аскербашы,
акылдуу, митаам, өктөм көз карашы,**

**уратып курган чебим, зарым талап,
аябай ага-тууган, элим чабат.**

**Турпаты жанараакта Сиз эскерген
адамга абдан эле окшош десем,**

**сөзүмө ишенерсиз Азиз-Булут,
суроомо жооп айтарсыз талдап угуп.**

**Сиз жана «кабылуудан корком» деген,
ошол жан экөөбүзгө бирдей белем?**

**Ал качан, кай мезгилде келерине,
Азизим, акылыңыз жетер беле?**

**Арадан өтчү мезгил жылбы, айбы?
Болбосо карытабы кылымдарды?**

**Өйүгөн өкүнчүмдү көкүрөктө,
айтпасам калат окшойт көөнүм өктөө.**

**Жалгызым – жашым өткөн кезде көргөн,
жоготуу, кубанчымды коштой келген.**

**Толготуп тогуз күнү көзүн жарган
энеси уулун көрбөй аалам салган.**

**Белгисин кең жарыкка келдим деген,
билдирет төрөлгөн жан ыйы менен.**

**Баркырап жар салганын кулунумдун,
кабылдап кош мааниде ыйлап турдум.**

*Жарыкка келгендигин жар чакыра,
энесин жоктоп жатты ал бакыра.*

*Кайгымдын, кубанчымдын жашын бирдей
төккөмүн, не кыпарым ачык билбей...*

*Жат эне жабыркатып койбосун деп,
төшөгүм жаңыртууну көрбөдүм эп.*

*Тил чыгып, бутун шилтеп баскан күндөн,
ыйык тут эл-жеринди деп үйрөткөм.*

*Өнөрдү аздектесең кор кармабай,
агызсаң маңдай терди иштеп талбай,*

*үзүрүн ак эмгектин көрөсүң деп,
уулума эс тартканы салчумун кеп.*

*Эби жок эркелетип, алчактатпай,
өстүрдүм жалгызымды адеп сактай.*

*Ал азыр акыл өкчөп, бойго жетти,
турмушту көңүл калар көрбөй өстү.*

*«Жашоондун жарашыктуу көркү болоор,
жар танда журтка жагып, купул толоор», –*

*деп айтчу атам Шариф мага дайым,
бул сөздү мен да уулума кайталадым.*

*Мүнөзү келбетине төп келишкен,
жар күттү Кашкар-Берен жакшы жерден.*

*Кор болбой өзгө-жатка тукум улап,
көрсүн деп тапканымдан убай-урмат.*

*курдурган ак тилекте кербенкана,
туш кылат тукумумду кандай алга?..*

*Тийсин деп тукумумдун керегине,
жаздырган осуятым керегеге,*

*көрүнбөй калгандыгын көргөнүмдө,
кабатыр болдум, Азиз, чындап эле.*

*Пендемин кереметти сезе албаган,
суранам, кечириниз капа кылсам.*

*Бириндеп булут болуп баратасыз,
жоопсуз суроолорум калтырбаңыз?» –*

*Айланган ак булутка карт думана,
Акыркы сөзүн айтты алсыз гана:*

*«Жарыгым, жазыгың жок Жаратканга,
ак дилден айтып элге жаңылдың да!*

*Тагдырда жазууң ушул – көрдүң аны,
көрмөкчү не жазылса уулуң дагы...*

*Туура айттың, бул жарыкта эч дайны жок,
бир залим – экөөбүзгө атылган ок.*

*Залалы тукумуңа тиет анын,
байланат бир казыкка менин багым.*

*Атагы алыс кетет канкор эрдин,
аты өчпөйт, эстеринде калат элдин.*

*Тукумуң дал жетинчи муундагы,
тагдыры шол залимге тушугары*

*бир ирмем көз алдымдан өтүп кетти,
билбеймин, түшүн уулум, мындан көптү.*

*Ал мезгил өтө алыс, кылымдардын
кыясы, эки -үчөөсүн арытарын,*

*айтканым жетиштүүдүр, көбүн өзүң,
аныгын менсиз деле сезиптирсиң...*

*Ак була тиешелүү ушул жерге,
кырсыктан калканч болот чептеги элге.*

*Аны эгер аруу тутуп барктабаса,
айланып кетет бир күн ак булутка.*

*Тукумуң элдин жердин кусуруна
калбасын, эскертилсин балдарына...» –*

*Агарып каакымга окшоп үлбүрөгөн,
Ак булут көк асманга көтөрүлгөн.*

*Артына из калтырбай тараганын,
аргасы түгөнгөндөй караганын,*

*эсинен соодагердин кетпей кыйнап,
сүйөнүп таш дубалга турду ыйлап.*

*Жаздырган осуятын дубалдагы,
сөздөрүн бирден талдап эске салды...*

* * *

16.05.1997. 10.06. А. К. 160 10-40.

**Чырагым, дубалдагы кара сөздүн
маанисин ыр түрүндө мындай бердим:**

**«Жалгызым, капысынан жоо каптаса,
жашыруун жолго салып элди сакта.**

**Салдырган жер астында жолдун нугун,
чектирип чеберлерге өчкүс кылдым.**

**Көргөзүп жоо келер жак кайда экенин,
түспөлүн ажыдаардын түшүрткөмүн.**

**А тиги аккан суунун нугу менен,
чыгуучу жер астынан жол көргөзгөм.**

**Тактынын сол жагында туюк бөлмө,
караңгы, шоола түшкүс, окшош көргө.**

**Коркушуп ал бөлмөгө бир дагы жан,
кирүүгө бет алдынча батынбаган.**

**Көрүнгөн түбү жоктой терең зындан,
бир ирет көргөн жандын үшүн алган.**

**Жашыруун жолдун сырын сакташ үчүн,
жумшаган Мукидж чебер болгон күчүн.**

**Карарып түбү жоктой көрүнгөнү,
коркунуч туудуручу сезим берүү.**

**Болбосо анча деле терең эмес,
үйүлгөн жылан, чаян – кур гана элес.**

**Ышкырган, кышылдаган добуштардын,
жасалма экендигин эсиңе алгын.**

**Түрүлгөн шатыларды жаздыргының,
сырткы учун бекемдетип тарттыргының.**

**Түшкөн соң ор түбүнө шаты менен,
жүз буруп күн батышка түз беттесең,**

**эшигин жер астына кеткен жолдун,
табасың оң жагынан түшкөн ордун.**

**Аш бышым жол баскан соң шоола түшкөн,
жетесиң кенен жерге үч бөлүнгөн.**

**Түн батыш, күн чыгышта бөлүктөрдөн,
уланат жашыруун жол сыртка кеткен.**

**Ортодо бөлүкчөдөн төмөн түшөт,
жашыруун сыр түйүнү шонтип бүтөт.**

**Бет алсаң күн чыгышка – катагандар
салышкан чеп-сепилге тушташ чыгар.**

**Ал эми түн батышка кеткен жагы,
алыс жол – басып келген жоо таманы.**

**Түбүнөн Жоо-Өтпөстүн ашуусунун,
чыгарган Мукидж чебер жолдун нугун.**

**А бирок ал тарапты тыйпыл таптап,
ал анан келишер дейм чепти каптап.**

**Шондуктан күн чыгышта жолго салуу,
кулунум, болуш керек сага ыңгайлуу.**

**Ортоңку төмөн түшкөн терең орго,
салдырдым дүнүйө-мүлк ичи толо.**

**Ачылар кишен сыры – бала күндөн
мойнуңда тумар кылып илип жүргөн,**

**үч бурчтуу бек тигилген булгаарыда,
кишендин үч ачкычы катылууда.**

**Сөз тамам, сыр да тамам, бар тилегим
Көк-Теңир,кулунума өмүр бергин!» –**

**бул сырды билиш үчүн осуяттын,
окумак бирден терип баш тамгасын.**

**Мына шул осуят сөз – акыл наама,
калтырган Махмуд Шариф баласына.**

*** * ***

16.05. 1997. 10.06. А. К. 175 11-40.

**Чырагым, бир нече сап ырым менен,
андан соң не болгонун айтып берем.**

**Ичи тар көралбаган наадан тууган,
чөлүнөн Алаткактын алдырттырган,**

**чактырып кара куртка байкатпастан,
чак түштө соодагерди тындым кылган.**

**Бечара сырдуу сөздөн башка нерсе,
уулуна билдире албай калган эле.**

*Соодагер сапар тартып кең ааламга,
айланып наристеге карт думана,*

*тамбастан күн-уюлга пенде каны,
өспөстөн бала бойдон калып калды...*

*Акылы тунук Кашкар көп жашады,
а бирок анын дагы болду арманы.*

*Токтобой бала көрсө жыл маалында,
учурду чымчыктарын кең ааламга.*

*Акыры жашы өтүп калган кезде,
батадан Токтоходжо токтоду эле.*

*Ал дагы эстүү болуп, ата наркын
аздектеп, аруу тутуп сактаганын,*

*кеп кылып сыймык менен ага-тууган,
кең пейил шар жигитти бел тутушкан.*

*Атанын керээз сөзүн Кашкар-Берен,
табыштап ал да уулуна айткан экен.*

*Тигилген бой тумарда ачкычтарды,
ар ата тукумуна табыштачу.*

*А бирок андан башка чептин сыры,
айтылбай караманча унутулду.*

*Баягы так үстүндө түйүнчөктү,
ордуанан козголбоого тийиш дешчү.*

*Ошентип алты муундун катары өтүп,
жетинчи муундагы уул төрөлүп,*

*эскерип түпкү атасын – Махмуд деген,
ат койот уулуна Салих-Берен.*

*Мына ошол Махмуд-Салих бойго жетип,
атасы уулун үйлөп, тойун берип,*

*келаткан түпкү атадан бой тумарды,
уулуна түшүндүрүп табыштады.*

*Каптаган жөө тумандай алааматтан,
кабарсыз ал жөн гана табыштаган...*

*Шол жылдын кеч күзүндө ашуу жактан,
үңкүйө келип түшөт чоочун атчан.*

*Кыпыр көз, үтүрөйгөн чукул кабак,
кыпыйган кытмыр карек теше карап,*

*ачылып сөз сүйлөбөй, сейрек гана
күңкүлдөй жооп берет суроо салса.*

*Үч түнөп: «Унаам дагы, өзүм дагы
тыңыдык. Жалгасын»,– деп жолго салды.*

*Кийинки жылдын күзү баягы атчан,
келиптир кайра дагы ашуу жактан.*

*Бул сапар келгенинде Сумбуланын,
кези экен суусун ичээр мөл булактын.*

*Аккуунун түсүн кийген кыз Сумбула,
суу ичет мөл булактан кумарлана.*

*Таңга жуук көтөрүлүп көккө учканда,
ок тийет канатынын уч жагына.*

**Чырпылган канат түшүп мөл булакка,
кыпкызыл каны аккан үзүм була,**

**калкылдап суу үстүндө жай термелет,
аткан жан кармаганча эрип кетет.**

**Булактын суусу кызыл канга айланып,
кызарып Күн тийгенче турат агып.**

**Ак була канга айланып кеткенине,
алиги аткан адам жини келе,**

**булакты кылыч менен каршы-терши
чапкылайт, куйулганча кара тери.**

**Күн чыга булак тунуп калыптанат,
а бирок шылдырабай тымып калат.**

**Ызалуу – максатына жетпегенге,
жанагы Сумбуланы аткан неме,**

**ок толгон коломсогун¹ жерге сүйрөп,
үн катпай кербен үйгө келип кирет.**

**Олтурган жаш Махмудду теше карап,
түз эле так жанына басып барат.**

**Кыны жок кылычынын учу менен,
баягы түйүнчөктү алган экен.**

**Негедир дарман кетип Махмуд Салих,
ордуанан козголо албай тура берет.**

¹ Коломсок – жебе салган баштык.

**«Көзүндү чакырайтпай уккун, мырзам,
баары бир муногуну албай тынбайм.**

**Эгерде таңда атканым колго тийсе,
жарабай калмак мунуң эч нерсеге.**

**Эми мен көп машакат тартып анан,
эселек бул буланы жандандырам.**

**Кызыл ат минген эрди күтүп турам,
келгенче мунун ээси даяр кылам.**

**Кыңк этип үн чыгарбай кала бергин,
кыйроого бир аз калды кербен-чебиң.**

**Бул жерден алыс кетпейм, булак жанын
байралып, утурумдук жай кыламын»,–**

**өткөрө шилисинен карек кадап,
кенебей алиги адам кетип калат.**

**Эч кандай каршылыксыз Ак буланы
алды да, койунуна катып алды.**

**Ким өзү, кайдан келген, максаты не?
Айтамын ал адамды түшүндүрө.**

**Аталбайт анын ысмы, ал анткени,
белгисиз бүт ааламда ким экени.**

**Ал эми эл ичинде айтылганы,
дүйнөнү дүңгүрөткөн атак-даңкы,**

**Кадимки канкор, залим Чынгыз-Хандын
бакшысы болгон дешет – көргөн камын.**

*Жыл сүрүп, жылдыз санап түнү менен,
түз эле Буркан менен сүйлөшчү экен.*

*Өзгөчө туйум менен ошол бакшы,
билиптир сууга түшөр Сумбуланы.*

*Чынгызга үзүм була алып бермек,
чыныгы максатына ханы жетмек.*

*Ааламдын эрежесин орой бузган,
бакшыга кыз Сумбула каршы турган.*

*Жаа тарткан ал наадандан көөнү сууган,
агызып кызыл канын жолун бууган.*

*Ошентип Сумбуладан куру калып,
Махмуддун Ак буласын тартып алып,*

*баягы өспөй калган наристени,
булакта сууга салып, аны эми,*

*жандантып өстүрмөккө далбас уруп,
жай кылып булак башын калды туруп.*

*Ак була белек болгон Сумбуладан,
а бирок күн-уйулу катып калган.*

*Көргөнүн көргөнүндөй эскерте алган,
башкача өзгөртүүгө жетпей дарман,*

*наристе, балтыр бешик бала бойдон,
кылса да канча аркет өспөй койгон.*

*Ээ болуп Ак булага колу жеткен,
Чынгыз-Хан кызыл атчан келген экен.*

**А бирок деңиз болуп ташкындабай,
максаты – булак суусу тартылгандай**

**тартылып, дүйнө жүзүн ээлей албай,
кетиптир кең ааламга сапар улай.**

**Кол жеткис бир айырма – Чинь-Минге окшоп,
түбөлүк тунгуйукта калбай боздоп,**

**ал канкор Ак булутту минип кеткен,
атагы ушул күнгө шонтип жеткен.**

**Кыйратып Таш-Рабатты Махмуд курган,
тукумун караманча тыйпыл кылган.**

**Наристе¹ айтып берип жолдун нугун,
бир да жан тирүү калбай болгон кыргын.**

**«Ажыдаар сойлок» деген атка конгон,
изи бар жер астына салган жолдон,**

**уратып Кошой курган чеп-сепилди,
урпактар сепил дебей коргон делди.**

**Таш-Рабат, Кошой-Коргон урандылар,
кылымга аты өчпөй эл кеп кылаар.**

**Кыскача силер көргөн үч мазардын,
жөн-жайын билишсин деп баяндадым.**

¹ Наристе –

* * *

19.06. 1997. 14.07. А. К. 10. 00-40.

**Чырагым, алың начар көрүп турам,
жарыкта калганыңа канээт кылам.**

**Элесин ээрчип барып Шарыпкулдун,
кыйноого, Акчабагым, тушуктурдум.**

**Каңырсып шарап жыты мурунга урган,
кошулуп ага жарык күйүп турган,**

**чагылып ачуу жарык – Нуршооландын
бир учун колумдагы өрттөп алдым.**

**Күркүрөп булуту жок көпкөк асман,
заматта Нуршооланды таппай калгам.**

**Кара күч аркабыздан акмалаган,
колумдан түшкөн нурду алып качкан.**

**Туйбастан эч нерсени, Акчабагым,
сен аны канча жерге ээрчип бардың.**

**Баягы «Ханзаадандан» бөлүп кеткен,
шооланы унута элек чыгарсың дейм.**

**Анда мен ажыратып алып калгам.
бул сапар оң колумдан кетип дарман,**

**сол колдо бир тал шоола кармап калган,
түшүрбөй тунгуйукка сактады араң.**

**Түшкүчө «Балалыктын» нуршооласы,
алсызмын, канча аракет кылсам дагы,**

**ордумдан козголууга дармансызмын,
түшпөсө аппак шоолам – турам кылым.**

**Өткөрдүк экинчи ирет ушундайды,
Чырагым, үчүнчү ирет кабылбайлы.**

**Сен эми азгырмалуу ал жарыкка
кабылсаң, бошоно албай туткунунда,**

**каласың, ээ болбостон өзүңө-өзүң.
Ар дайым эсиңе тут ушул сөзүм...**

**Өткөндө шарап жыты азгырмалуу,
өрдөдү тумчуктуруп каңылжаарды.**

**Өзүмчүл, бейадептен тартып зыян,
өрттөндү канча эмгек мээнет кылган.**

**Үзүлгөн Нуршооланды ээлеп алып,
азгырык ай бүткүчө бүлүк салып,**

**мойнунда ар кырсыктан сактай турган,
бой тумар, тумар ташың таштаттырган.**

**Ташталган буйумдарың кайтарууга,
бере албайм жардамымды, түшүн буга.**

**Кыскарган Нуршооламды жерге жакын,
Чырагым, түшүрүүдөн чочуп калдым.**

**Өткөндө аппак шоолам түшкөн кезде¹,
чыгыштан таң кылайып калган эле.**

¹ Жайсаң Атага «Балалык» жылдызынан аппак шоола түшкөндүгү жөнүндө айтып жатат.

*Карааның азгырмалуу шоола ээрчиткен,
агарган таң алдында алсыз сезгем.*

*Алууга ажыратып азгырыктан,
атаңда ал кезекте ал калбаган.*

*Ай бойу кыйноо тарттык экөөбүз тең,
айтканым, Акчабагым, эске түйсөң?..*

*Жарыгым, мындан наркы жолугууга,
келип жүр эч кимди албай өзүң гана.*

*Жайчылык – түйшүгү күч азап өнөр,
аркалайт эр-азамат же бир безер.*

*Ишенип көктүгүңө бул өнөрдүн
дубасын, сырын толук айтып бердим.*

*Өз каалооң аркаласаң өнөр тутуп,
жакпаса токтотуп кой аны унутуп.*

*Ташыңа дуба түшүп калды эле да,
бек сакта карматпастан бөтөн жанга.*

*Ишиң көп чечмелөөнү күтүп жаткан,
ийгилик берип Теңир, бүтсө дастан,*

*үстүндө «Вайдурьянын» иштейсиң да,
бул ишти мына шондо чогуу карма.*

*Чырагым, көңүл койуп жакшылап ук,
айтканым сөзсүз аткар, эсиңе тут.*

*Экинчи барагыңды белги койгон,
бүктөп сал, окубагың ошол бойдон.*

*Түшүргөн Таш-Рабаттан белгилериң,
шашылбай кылдат карап чечмелегин.*

*Бүткөн соң ошол ишти санаа тына,
олтургун өзүң көнгөн дастаныңа...*

*Турасың алың кетип, чарчап араң,
а бирок таш тумарың таштаттырган,*

*карматып өжөрлүгүң тартып алдың,
кайра окуп шерт дубасын жандыртасың.*

*Чырагым, өжөрлөнбөй тилимди алгын,
бейшемби күнү гана жолугамын.*

19.06.1997. 14.07. А. К. 335 22-20.

*Чырагым, саал бир аз жеңилдене,
жүгүндөн арылгансып калыпсың ээ!*

*Кири жок көңүлүңдүн – ошол гана,
сактоодо алдырбастан азгырыкка.*

*Көп сөздү кагазыңа түшүрбөстөн,
айтууну бир өзүңө туура көргөм...*

*Жүк арттым эр-азамат көтөрө алгыс,
а бирок көп учурда таштап жалгыз,*

*келе албайм учурунда сага жетип,
кайгыга, кур санаага тепселетип.*

Алыстап бараткандай туйуласың,
тушалып тузагына кур санааның.

Кээ түнү таң атканча кирпич какпай,
кыялын Нургүлүндүн бирден талдай,

пенделик кусалыгың чектен ашып,
боздойсуң жаздыгыңа башың катып.

Ал күнү бир да жанды көргүң келбей,
жүрөсүң күнү бойу көөнүң кирдей.

Сары зил кусалыктан ашып чыккан,
саргартып жүрөгүңдү ачыштырган.

Ойлор көп уйгу-туйгу баш адашкан,
орундуу болмок эле унуткаrsaң.

Уулантпай өзүңдү эмес өзгөнү да,
ушунча чөгө бербей өзүңдү ая.

Чырагым, назик сезим дирилдеген,
күйүттөн мерт болорун билерсиң дейм.

Ансыз да сезимиңди ооруп турган,
аяймын ашык сүйлөп оорутуудан.

Карматып өжөрлүгүң, Акчабагым,
кабатыр ой-санааңды кууп салгын.

Жарымдап калган кезде жазбаймын деп,
Жарыгым, деги эле бир айтпагын кеп.

Каалоосун, бар тилегин душманыңдын,
кайрылып калыбыңа таш каптыргын...

*Шарыпкул, сага дагы бар айтаарым,
жанында жакын жүрүп байкабадың.*

*Сарсанаа, күйүт, куса чырмап алган,
чыга албай кучагынан жалгыз калган,*

*жарыкта башкалардай ал да пенде,
жоктогон уул-кызын армандуу эне.*

*Айланып өткүчөктү көңүл-көйүн,
Шарыпкул, туура болмок ой бөлгөнүң.*

*Ар дайым өзүң айткан сөзүңдү айтам,
таяктын эки учу бар – күнөө тапсаң.*

*А демек сенин да бар кетиргениң,
канчасын кир сактабай кечиргенин,*

*карегим, капарыңа албай койдун.
Калтырып көңүлүнө кирдүү ойун,*

*муздатып ортоңорду көрө албастар,
мертинтсе бириңерди мооку канар!..*

*Аярлап морт буйумдай сактагын деп,
Шарыпкул, эскертемин үчүнчү ирет.*

*Суроонду Акчабагым, көрдүм эптүү,
бул саам да шашмалыгың кармап кетти.*

*Жети күн ташка буулап, анан гана,
тогуз күн өттү сыйпап, боорду тартса,*

*бүткөн соң ушуларды, үч күн удаа,
эки маал бууламаксың суу жалбызга.*

*Чырагым, эч нерсе эмес, чочулаба,
жараты айыкканча «амир»¹ сыйпа.*

*Данындай жүгөрүнүн ичтен берсең,
ичтеги катуу дартты жойот элең.*

*Чырагым, санааркабай табылганын,
жакшылап ташка сүрүп майдалагын.*

*Ар бирин өз-өзүнчө ийлеп алып,
баарысын жаңы тарткан балга салып,*

*ачыткын тогуз күнү Күнгө койуп,
шишикке сыйпап көргүн, кетсе жойуп*

*анда аны колдоно бер тартынбастан.
Дарт болбойт «амир» жагып айыкпаган...*

*Чырагым, өткөн айда жазбай калган,
жазуунду карап чыккын кайра баштан.*

*Басылып күйүккөнүң, жөтөлүң да,
эс алып калдың окшойт, кана анда,*

*токтогон жерден нары ыр-дастанды,
чырагым, даярсыңбы, уланталы...*

20.06.1997. 65 4-20.

¹ Амир –

* * *

17.07.1997 13.08. А. К. 325 21-40.

*Чырагым, Акшооландын түшкөн нурун,
сезбестен кыймылдабай неге турдуң?*

*Жан-досуң ушунчалык кейигенин,
жарыгым, жашырсам деп билдирбедиң.*

*Тартылып мага жакын келгениңде,
сендеги сыркоо өтөт сезимиме.*

*Кадимки тирүү кездей бүт денемди,
оорутуу сезимдери тепчип өттү.*

*Келе гой, мага сүйөн, Акчабагым,
кеселден арылтуучу жай табамын...*

*Жарыгым, кайда барып, не көргөнүң,
колуңда дептериңе түшүртпөдүм.*

*Унутпа, өтө катуу эскертемин,
айтууга болбойт нени көргөндөрүң.*

*Түнүндө дүйшөмбүнүн акыркы ирет,
бул жерден дарыланып кайтууң керек.*

*Жазууну бул күндөрү толук токтот,
жарыгым, эрк-күчүңдү алгын топтоп.*

*Дептериң жаңыртканың туура болду,
мурдагы дептеринди ороп койчу.*

*Үч айдын жазуусу бар барактарын,
эч качан кайра баштан карабагын.*

**Жолугам дүйшөмбүдө, шондон кийин,
окулат жазгандарың, эске түйгүн.**

21.071997. 17.08 А. К. 340 22-40.

**Чырагым, кеселиңден жеңилденип,
калганын тургандырсың өзүң сезип.**

**Дарылооң толук бүтсө мындан дагы,
өзүңдү сезмек элең абдан жакшы.**

**Карматып шашмалыгың бул сапар да,
бир күнүң текке кетти караманча.**

**Көңүлүң аздектеген кыйбас жандын,
көксөөсүн аткарууга шашыласың.**

**Алды-артың аяндабай андай кезде,
даярсың аткарууга эмне десе.**

**Чыгарып өз түйшүгүң такыр эстен,
тилегин башкалардын тилейсиң сен.**

**Чырагым, ишембиде бар дитинден,
жаанды тилеп ийдин өз ичинден.**

**Сезимде жай дубаны үч мертебе,
кайталап койгонунду сезбедиң ээ!**

**Туш болуп чагылгандуу бүркөө түнгө,
тоскоолдук кылбадыңбы сен өзүңө.**

**Үзгүлтүк болуп калды дарылануун,
Жарыгым, керек аны дагы улантуун.**

**Жаңырган ар бир айдын дүйшөмбүсүн,
жаңылбай дарыланчу күн деп билгин.**

**Ал жерде не көргөнүң башкаларга,
айтпагын, туура эмес жазганың да.**

**Көп нерсең өзгөртүүгө дуушар болду,
тез чарчап, көп уктасаң бөлбө ойду.**

**Бүт баары келгичекти калыбына,
өзүңдү күчкө салбай жайдан гана**

**иштегин, ирет менен чарчабастан,
эгерде бул айтканым аткарбастан,**

**көшөрүп адатыңча күчкө салсаң,
талаага кетет мээнет дарыланган.**

**Кейибе, эки ай бойу жазылбастан,
уланбай турганына токтоп дастан.**

**Кайрылбай өткөн айда жазганыңа,
түз эле бул жолкудан улап башта.**

**Кетпеген сезиминде бир сурооң бар,
чырагым, шол сурооңо жообумду ал,**

**жер эмес, кай бурчунда кең Ааламдын,
тирүүбү, мейли өлүү болсоң дагын,**

**сен менин жардамыма муктаж болсоң,
жетемин, Акчабагым, токтолбостон.**

**Кетүүнү башка жакка чындап эле,
көңүлүң, Шамчырагым, туура десе,**

*кай жерден өзүңө жай орун алсаң,
ал жерди Ай толгондо издеп табам...*

*А бирок Шарыпкулдан алыс кетсең,
канткенде көөнүң тынчыйт кеселинен?*

*Ким сенин кең жарыкта камың көрөт,
Чаташкан көңүлдөгү ойуң бөлөт?*

*Биринди экинчинден кем көрбөгөм,
бирсиңер кош карегим жарык берген...*

*Билишпейт көрпенделер сезиминдин,
баа жеткис сезгич жана морт экенин.*

*Көөдөндө күйгөн отуң жалын чачкан,
көрө албас суу себелеп басаңдаткан.*

*Өчүрбөй ошол отту сактап калгын,
өзүңдөн, Акчабагым, суранамын!*

*Өтүнчүң орундалып, каның кыйла,
тазарып калганына ынандың да.*

*Ал эми үч ай катар Ай толугун,
пайдалан оңдош үчүн ден соолугуң...*

*Чырагым, сапар артпай ушул жерден,
кайтоолдоп өткөндөрдү айтып берем.*

*Аз-аздап ишибизди жай уланта,
жайланып орун алып жаза башта.*

21.07.97. 310 2-40.

*Бул жолку медитациялардын учурунда 5–49-беттер
жазылган.*

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

* * *

14.08.1997. 11.09. А. К. 340 22-40.

*Чырагым, калыбыңа дагы деле
келалбай жүргөнүңдү билдим эле.*

*А бирок көңүлүң жай кубангандай,
мени да кубандырчу сөзүң бардай...*

*Кут болсун, кош чырагым, китеп чыгып,
аз күндө калат дейсиң санаа тынып.*

*Таянып жылдызына Шарыпкулум,
бүткөрүп алган экен өз жумушун.*

*Чырагым, көңүлү жай болсо анын,
билесиң, кандай гана кубанарым!..*

*Кубанган учуруңар маңдай жарып,
баратат кийинчерээк алыс калып.*

*Жашоомдо менин дагы көңүлүм чак
учурун аз болгонун билемин так.*

*Ал эми көралбастар көңүлүмө,
ар дайым уу себелеп тураар эле.*

**Сөз кунун баалабаган пенделерге,
кетирип кептин баркын кереги не?**

**Сен дагы уу тилине андайлардын,
теригип, ыза болбо, Акчабагым.**

**Суутуп бириңерди-бириңерден,
бөлсөк деп дегдегендер канча десең.**

**Алардын тилегине тамызып май,
калышың кандай жакшы дастанды албай.**

**Чырагым, сыр чечпе деп бөтөн жанга,
мен сага ошондуктан айткамын да!**

**Душманың аягандай сөзүн айтып,
а бирок жүрөгүнө уусун катып,**

**тымызын балга кошуп ичиргенин,
жарыгым, нээтиң таза, эч сезбейсиң.**

**Өзүңдүн жүрөгүңдөн башка менен,
чырагым, тилимди алсаң, сыр чечпесең?..**

**Келгиче ден соолугуң калыбына,
көнүмүш адатыңча жан кыйнаба...**

**Шар аккан сууну бойлоп таң алдында,
чалдыкпай суук көзгө, ичи арамга,**

**тынымсыз бир нече күн удаа-удаа,
басканың турмак эле чоң пайдага.**

*Тагмунун¹ чар дарысын² жасап ичсең,
тезирээк калыбыңа келет элең.*

*А бирок дары чөптүн тамырларын,
чырагым, билем, сенин табалбасың.*

*Баарынан ылайыктуу жалгыз арга,
дарылан үзгүлтүксүз Ай толгуча.*

*Мунуң не Акчабагым? Кызык экен,
Жараткан, муну кантип, кандай десем!*

*Кийимди уз ургаачы мындай тиккен,
жашоомдо мен эч качан кийинбегем.*

*А бирок түс келбетим өзүм экен,
бир кезде Жайсаң ырчы шундай эле!..*

*Бир көрбөй ушунчалык окшоштурган,
чебер кол, бул ким деген, кандай адам?..*

*Түспөлдү өзүм тарткан бузуп алып,
тарттырдым дейсиң муну кадыр салып.*

*«Көңүлүм иренжитпей, айтканымдай,
Темирбек тартты» – дейсиң олтуруп жай.*

*А мейли, кандай болгон күндө дагы,
ачылсын Темирбектин өнөр багы.*

*Жарыкты чагылдырган кош карегим,
экөөңдүн өмүрүңөр бар тилегим.*

¹ Тагму – Александриялык дарыгер.

² Чар дары – дарынын аты.

**Сен – жебе, атаң – мерген, Шарыпкул – жаа,
бутабыз – УЛУУ ДАСТАН, ал маңдайда.**

**Ийилбей оор жүккө түз бол, чыда,
тийип бер, Акчабагым, дал бутага!**

**Иштебей калдым дейсиң өткөн айда,
анда мен кайталаймын баарын кайра.**

**Жайланып жаза башта, Акчабагым,
дастанды андан нары улантайын.**

*14-августтагы медитациядан соң 50–65-беттер
жазылган.*

* * *

Ушу жылдын апрелинде аяктаган экинчи китеп дээрлик алты айда жарык көрдү. Мен анын чыгышын чыдамсыздык менен күттүм. Биринчи китепти деле күткөмүн дечи, бирок, экинчини күткөнүм өзгөчө болду. Дегеним: мен экинчи китепти жарымына чейин чечмелеп калган кезде гана мен бир чындыкты мойнума алдым: бир киши үчүн эмес, жалпы эл үчүн дастан жазылып атканын кызымдан ажырагандан кийин араң түшүндүм. Түшүнөр замат дастанга болгон мамилем түп-тамырынан өзгөрдү. Эч нерсеге теңдешкис жоопкерчиликти көтөрүп жүргөнүмө көзүм жетти. Уз хандын урпагы аман калышына укмуш зор салым кошкон Сергил эне, Зулейха эне, Парвати энелер жөнүндөгү эмгекке түздөн-түз тиешем бар болуп, Жайсаң Ата мага чечмелеткенине кадимкидей сыймыктандым. Аталган үч улуу эненин эрктүүлүгү, чыдамкайлыгы, убада менен антка бектиги менин жашоого болгон кызыгуумду күчөтүп, күтүүсүздөн каза болгон кызымдын күйүтүнө туруштук бергизип, мени аман-соо сактап калды.

Мен зарыгып күткөн ошол китеп кайра эле Шакин Эсенгуловдун авторлугу менен чыкты. Менин ордум так, туура көрсөтүлүп: «Кайыптан алып кагазга түшүргөн Бүбү Мариям Муса кызы» деп жазылыптыр. Буга, алибетте, макулмун. Мен макул

болбогон нерсе эле Жайсаң Ата автор болбой, китеп «Жайсаң» деп аталгандыгы жана дастандын «Айкөл Манас» деген аты койулбагандыгы.

Биринчи китепке агай өзүн автор деп жазып алганда буга ички дүйнөм кандай каршылык көрсөткөн болсо, экинчи китеп үчүн андан кем эмес нааразы болдум. Бирок кудум биринчи жолку алсыздыгымды кайталап, ойумду ачык айтпай, өзүмдү өзүм тыйдым. Анткени менен эртедир-кечтир баары бир дастан өзүнүн аталышын жана анык авторунун ысымын алып жарык көрөрүнө ички туйумумдун тереңинде туйдум. Ушуга каниет кылып, жаңы китепти Жайсаң Атага көрсөтүү үчүн Тастар Ата мазарына Шакин агайды жана Эркинбекти ээрчитип келдим. Шам жагар алдында:

– Тагдырдын буйругу менен дастан түшө баштагандан берки үч жылдын ичинде эки китеп жарык көрүп, үчүнчүсү жазылууда. Ушул ишке үчөөбүз чегерилип калган экенбиз, ар кимибиз колдон келген аракетти кылып атканыбыз чындык. Бирок ушу үчөөбүздүн ортобузду кандайдыр бир кир аралап кеткени да чын. «Көңүлдүн кирип айтса кетет, көйнөктүн кирип жууса кетет» дегендей, биз азыр ар кимибиз ойубузду ортого салып, ачык сүйлөшүп, бир бүтүмгө келип алсак,– деп экөөнө кайрылдым да ар кимисине тиешелүү маселелерди айттым.

– Туура айтасыз, эже,– деп Эркинбек сөз баштады. – Менин колумдан келгени – сиздин иштешиңиздин шартын түзүүгө көмөктөшүү жана китептин чыгыш каражатын чечүү. Мен ушуга баш-отум менен шымаланып кирип кеттим деп айталбасам да, колдон келген аракетимди жумшаганыма карабай, Шакин агай чыккан эки китепке менин дарегиме шек келтирген сөздөрдү киргизип, мени калпычы киши катары көргөзгөнү мага түшүнүксүз. Ооба, кээде

берген убадам учурунда аткарылбай, кечендеген кездер жок эмес. Ошон үчүн эле мени жамандай бериши керекпи? Мен мындан ары да, эже, сизге алымдын жетишинче жардамдаша берем. Китепти чыгартуудан да качпайм.

Эркинбек сөзүнүн ушул жерине жеткенде Шакин агайга одоно кайрылды:

– Сен мындан ары мен жөнүндө түк эч нерсе жазба. Жайыма гой! Мен сенин жамандаганыңа да мактаганыңа да муктаж эмесмин.

Мен Эркинбектин бул жообуна анча канааттанбадым. Агайдын айрым бир сын пикирлерине чычалагандай кабылдадым. (Иштин чоо-жайы башкада экенин чындыгында эле Шакин агай Эркинбекти карандай күнөөлөгөнүн мен бир нече жылдан кийин билбедимби. Учурунда билбей калганым, мен ал кезде чыккан эки китепти окубаган элем. Мен эмне жазып берсем ошону гана китепке киргизет, ал эми өзүнүн атынан жазган түшүндүрмө баяндоолорунда башыбыздан кечирген окуяларды эле сүрөттөйт деп ойлогом. Көрсө, агай чындыкка коошпогон нерселердин кыйласын киргизип жиберген экен).

Шакин агай өзүн коргоп жооп кайрыды. Аны Эркинбек кабыл албады. Айтор, ар ким өз пикиринде калды.

Мен шам жаккан соң медитацияга чыктым.

11.09.1997. 9.11.А.К. 360 00-00.

***Чырагым, өтө алысмын, ошондуктан
сезилбей турду сага түшкөн шоолаң.***

***Чарчапсың, бирок көөнүң өйүп турган,
түрүң бар арылгандай кур санаадан...***

**Көздөгөн максатыңа жетиш үчүн,
жарыгым, жасаптырсың туура бүтүм.**

**Ойуңар бирдей чыкса, шондо гана,
тартылган жебе тийет дал бутага.**

**Уюган көңүл кирин убагында,
узартпай тазалоонун өзү туура.**

**Кетирген пенделикти жойуш үчүн,
жарыгым, жумшаптырсың болгон күчүң.**

**Эскертип ыйык жерде экөөнө тең,
кутулдуң пенде алдында бир милдеттен.**

**Кимде ким берген анттан тайыса анда,
тукуму калат сөздүн кусуруна.**

**Кабатыр болбой эми мындан нары,
каптыргын өз жайына сен аларды.**

**Сен мага кездешкени биринчи ирет,
келишиң өзүң үчүн тилек тилеп.**

**Тилегиң кабыл болсун, Акчабагым,
көздөгөн максатыңдан баш тарпагын,–**

деген Жайсаң Атанын сөзүнөн кийин мен экинчи
китепти баштыгымдан алып көргөздүм.

**Кут болсун кубанчыңар, кош чырагым,
сен муну баятадан неге айпадаң!**

**Ой тобо, Жаш Айдарды боорума алып,
менмин го бул олтурган дастан айтып.**

**Тартылып Ак шоолаңа келе жаткан,
сенсиң го, Акчабагым, мага шашкан.**

Китептин биринчи бетиндеги Жайсаң Атанын өзүнүн сүрөтүн көргөздүм.

**Мына эми, мындан ары өң-түспөлүм,
урпагым даана элестеп көрөт дедиң.**

**Бул укмуш! Аалам салган бир акындын,
арадан агып өтүп далай кылым,**

**түспөлүн тартуу кылуу урпагына,
көргөндөй тирүү кезде аны даана,**

**колунан пенде аттуунун келээрине,
чынында буга ишенүү кыйын эле...**

Кийинки баракта Шакин агай Жайсаң Атага арнап жазган колтамга бар эле, аны да көргөздүм.

**Бул жазуу – Шарыпкулдун кол тамгасы,
дегениң мааниси не, кайталычы?**

«Ардагым Жайсаң ата! Сиздин асыл мурасыңыз Уз Хандын урпактарына таркай баштады. Аны аягына чыгаруу үчүн эч нерсебизди аябайбыз» – деген кайрылууну окуп бердим.

**Түбөлүк жаткан жайым жарык кылган,
жарыкта, кош чырагым, жанып турган.**

**Муногу мага арнаган жазууңарга,
ылайык сөз табалбай турамын да!**

**Сөз гүлүн тере билген ырчы атаңар,
табалбай турат сөздү алкыш айтаар.**

**Жарыкта силер үчүн бар тилегим,
жебээбиз дал бутага тийсе деймин.**

**Турпагы кыркуузумдун сыймыктана,
ишенем, атыңарды атаарына.**

Мен медитацияга жөнөп жатканда Шакин агай дагы бир тапшырма берип: «Жайсаң Атадан экинчи китеп үчүн көрүндүк сурасаңыз!» – деген эле. Мындан үч жыл мурда апрель айында: «Манастын» алгачкы автору ким болгонун сурап мага билип келип бериңизчи» – деп өтүнгөнүндө кимден сураарымды айтпагандай, эми көрүндүк үчүн эмнени үмүт кыпарын да ачык билдирген эмес. А мен энөөлүк адатым бойунча маакул болуп, ойума түйө келген ал тапшырманы аткарууга өзүмдү өзүм араң көндүрүп, көрүндүк сурадым.

**Бул сөзүң кызык экен, Акчабагым,
эмнеге муну эртерээк айталбадың?..**

**Бир кезде дуба салган шакегинди,
сындырып алганыңды эстедиңби?**

**Мойнунда бой тумарың жоголгондо,
жоголгон шакегиндин көзү кошо.**

**Дубалуу шакегиндин ошол көзүн,
китептин көрүндүгү деп берейин.**

**Бул дуба – жалпы дуба бой тумарда,
мындан сен мукаттаатып алгының да,**

***чеберге эриттирип шакек көзүн,
дубаны мукаттаатып түшүрттүргүн.***

***Дүйшөмбү же болбосо бейшембиде,
жасаткын өтө таасын бир чеберге...***

***Кездешем Ай толгондо, калган сөздү
Жарыгым, мына ошондо сүйлөшөлү.***

Байланыш бүтүп, транс абалынан чыгып, кадимки калыбыма кайтып, шам жаккан жерге келгенде дептеримди карап, анын бетине арапча дуба жазылганын көрдүм. Мындан үч жыл илгери жоголуп кеткен шакегимдин көзү чөнтөгүмдө жүрүптүр...

Бул жолку медитациялардын учурунда 66–94-беттерге чейин жазылган.

ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

17.09.1997. 15.10. А. К. 357 23-48.

*Чырагым, сабырың суз, дагы деле
көөнүндө ызаң ташып турупсуң ээ?..*

*Суроомо жооп бербестен, Акчабагым,
келди го өткөндөгү сөздү улагың...*

*Жетилген жайлоо түрү дал ушундай,
кулпурчу салкын жели беттен сылай.*

*Бул түстү жүрөгүмдөн орун алган,
Шарыпкул кайдан, кантип билип алган?*

*Ушул түс – басар жолуң ачык деген,
белгини түшүнтөөрү кызык экен.*

*А демек жолу ачылып – урпактарга
тезирээк жетсин деген тилек тура!*

*Буга да түшүрүптүр өң-түспөлүм,
мындайдан баш-аягы канча дедиң?*

*Миң болсо...Бир сан жоокер жер жайнаган,
аларды чогултуучу элек жүздөй суудан...*

*Бул китеп ошончолук жерге жетсе,
кыркууздун бар урпагы көрөт да ээ!*

**Сен неге булут чалып кабагыңды,
түшүнтчү – сөз коштобой калганыңды?..**

**Түшүндүм, эмнеликтен маанайы пас,
Шарыпкул тургандыгын төкчүдөй жаш.**

**Көргөндө Шарыпкулду чөгүп турган,
көңүлүм менин да ооруп айлам куруган.**

**Көркүнө бул китептин көөнүм эргип,
унутуп кейигеним, калгам сергип...**

**Сөзүмдү жеткирүү үчүн урпактарга,
ал азыр төө чечүүгө даяр турса,**

**жеткирүү ыр-дастанды журтчулукка,
билбепмин, ушунчалык кыйын тура!**

**А бирок бүт баарына чыдайбыз деп,
берилген ортобузда убада бек.**

**Кимде-ким көңүлүңдү катуу оорутса,
оң таппайт өтүп-өтпөй ай же апта...**

**Көрүнүп калды бута, максат жакын,
шондуктан чыйралгыла,чырактарым!**

**Мында да бар экен го дубай-салам,
не дептир Шарыпкулум, кана айтсаң?**

**Жарыкта кош чырагым, пендесиңер,
Үч Тогоол бекиткенин сезбепсиңер.**

**Чырмаган Үч Тогоолдун нур шооласын,
эч нерсе ажыратып бөлө албасын,**

*пенделик, сезбепсиңер, чырактарым,
силерге аны эскертип мурда айтпапмын.*

*Аралык, мезгил деген өлчөө чени,
билгиле, ал мен үчүн жок экени.*

*Кай убак, кайсыл жерде эстебегин,
мен аны, чырактарым, бүт сеземин...*

*Ал эми жолугууга кез келгенде,
ободо тосуп алам, эстегиле.*

*Бүткөрөөр ишиңер көп, ой бөлбөстөн,
шол иште түйшүктөнүү болоор дейм жөн...*

*Алдыда келээр айлар мындан ары,
каршылаш тогоолордо тушугары,*

*эсинде болсун дайым, Акчабагым,
эрдемсип эрегишпей сактанаарсың?..*

*Жарыгым, жай олтуруп кулак салгын,
айтууну дастанымды улантамын.*

55 03-40.

*Чырагым, дарыланчу жайга чейин,
узатып азыр өзүм жеткирейин.*

*Жайыңа дарыланчу акыркы ирет,
эмки ай толгондо сен барууң керек.*
75 05-00.

*Бул медитация маалында 95-190-беттерге чейин
жазылган.*

БЕШИНЧИ БӨЛҮМ

15.10.1997. 15.11. А. К. 338 22-32.

*Чырагым, дагы деле көрпөнденин,
турупсуң кечире албай пенделигин.*

*Иши жок сырдуу, ыйык сезим менен,
бир күндүк түштүгүнө жорго минген,*

*кызыгы кур дүйнөнүн жалгандагы,
жашоодо андайлардын бар максаты.*

*Сен үчүн түбөлүктүү деген нерсе,
ал үчүн куру жомок, жокко тете.*

*Чырагым, терикпестен сен аларга,
үйрөнгүн маани бербей караганга.*

*Кабатыр болбо – бүтпөй калды го деп
анын да бүткөрүлчү күнү келет.*

*Кечирип көр пендени да бир ирет,
эскертип, бүткөргүн деп астынан өт.*

*Ал эгер маани бербей койсо дагы,
кыймылсыз катып калат манжалары.*

*Көбөйүп көралбастар күндөн-күнгө,
таасирин сезимиңе тийгизүүдө.*

**Чыңалган сезиминди жойуш үчүн,
көп жумшап, короо жүрөт алы-күчүн...**

**Алыска сапар тартпай, көнгөн жерден,
дастандын уландысын айтып берем.**

**Эртеге түн жарымга калтырбастан,
айтылган жердин баарын аралатам.**

**Чырагым, ушул бүгүн акыркы ирет,
бул жылда дарыланып калууң керек.**

**Токтоосуз дарыланчу жайга сени,
турамын даярданып, жеткиргени...**

**Жазууну чечмелөөгө болбо убара,
бүткөндө дарыланууң айтам сага.**

16.10.1997. 15. 11 А. К. 315 21-00.

**Чырагым, көптөн бери бүгүнкүдөй,
көрбөгөм келишинди күлүмсүрөй.**

**Көнүмүш ыңгайсыздык кийинчерээк,
ал сага адат болуп бараткан деп**

**түз айтсам, түшүнөөрсүң таарынбастан,
азыр мен кубангандан айтып жатам.**

**Дастанды түшүргөнүң өткөн айда,
чечмелеп бүткөнүңө толкундана,**

**өзүңдү сергек сезип мурдагындай,
кыйналып турганыңды капарга албай,**

**ишиндин бүткөнүнө чын кубанып,
келипсиң ооруганың унуткарып.**

**Муундарың кара ниеттүү дуба менен,
желимдей желелене бекитилген.**

**Толуптур күйгөн канга тамырларың,
тазартуу кыйын болду анын баарын.**

**Чыдабай кыйналганын дене-досуң,
чыркырап көрүп туруп күбө болдум.**

**Кайрылып башатыңа, Акчабагым,
кайрадан кадимкидей сүзүп калдың...**

**Береги Шарыпкулдун карегинде,
өткөндө кандай болсо, азыр деле,**

**кабатыр санаркоону тынчсызданган,
кыйналган турпатынан көрүп турам.**

**Так сүрүп, мерчемдүү дал убагында,
жаңыртып дуба салчы тумарына.**

**Эскертчи – ар бир иштин бүтө турган,
учуру болоорлугун унутпастан,**

**анчалык сабыркабай күтө турса,
бүт баары келип калат калыбына.**

**Чырагым, ар ким эле кармай берсе,
шакектин ыйыктыгы болмок беле.**

**Жасаткың келбесе ага анда эмесе,
сактап кой ошол бойдон бекем жерге...**

**Бул окту туура эле баамдапсың,
таштагын, сактап аны не кыласың.**

**Кара ниет дуба менен сага атылган,–
мойнуңда тумар сактап, тийбей калган.**

**Мен сага ушул үчүн тынчым кетип,
сактан деп айтып жүрөм канча эскертип.**

**Чырагым, шек туудурбай жайынча эле,
жасашат алың сурап кирип деле.**

**Көңүлдөн чыгара албай тынчымды алат,
көмөктөш Кара күчкө үч ай турат.**

**Сыртта да, үйүндө да сактана бил,
мойнуңдан тумарыңды түшүрбөй жүр.**

**Чырагым, көптөн бери сапар тартпай,
кыдырып кылым кезип мезгил артпай,**

**олтуруп түшүргөнгө калып алып,
ойлончу, баратасың жалкоо тартып.**

**А бүгүн алгачкы жол Айкөл баскан,
аралап түндүк, түштүк бүт кыдыртам.**

**Ак түндө алыс жолго сапар алып,
айтууну ыр-дастанды уланталык.**

*Бул саамкы медитациядан кийин 191-236-беттер-
ге чейин жазылган.*

АЛТЫНЧЫ БӨЛҮМ

* * *

Экинчи китеп чыккандан берки эки айдын ичинде эки окуяга кабылдым. Биринчисинде, ынак мамилем бар адамдар Бермет менен Садырбектен байланыш үзүлдү. Экинчисинде, «Айкөл Манас» дастанын элге жеткирүү түйшүгүн өмүр бойу чогуу көтөрүшүүнү өз эрки менен каалаган эр-азаматтарыбыздын бири, Жайсаң Ата айтмакчы, Уз-Хандын татыктуу урпактарынын бири Талант Касмамбетов менен тааныштым.

Мен Берметтин үйүнө акыркы жолу барганымда көргөн белги акыры иш жүзүнө ашты десем болот. Биз Ат-Башыдан кайтып келатканда көк баштыгымды унутуп калганым үчүн Нарынга барып Бермет менен Садырбектикине кайрылып, алардан абдан көп сый көргөнүмдү учкай айтып өтпөдүм беле. Ошондо Берметтин колунан түшүп кеткен ваза талкалангандай болуп, биздин мамиле быркырады.

Менин колумдан келген сый-урматым эле ушу дастан эмеспи деп экинчи китептен бирди берип жиберсем, алып барган кишиге мурунку биринчи китепти кошуп туруп мага кайтарыптыр. «Биз мындай китепти окубайбыз» деп айткан имиш.

Бермет эмнеге таарынганынын анык сырын мен кийин билдим. Көрсө, алардын атына шек келтирчү тексттерди Шакин агай китепке киргизип жибериптир. Аны мен билбепмин. Андай жүйөөлүү себеби-

ме карабай, көңүл калтыруучу сөздөрдү мен атайы жаздыргансып кабыл алынгандыктан, түздөн-түз мага нааразылык жаралыптыр. Ушундай түшүнбөс-түктөрдүн айынан пайда болгон Берметтин мага карата таарынычы мендеги ага болгон таарынычты тутантты да, биз катышпай калдык.

Мен сыйлаган жана мени да сыйлашкан адамдардан кол үзгөнүмө кейип жүргөн кезде мени, менин азыркы абалымды, жазылып аткан дастанды, аны айтып берип аткан Жайсаң Атанын арбагын, анан да Шакин агайды кошо туура түшүнүүгө дарамети жетер замандашыбыз менен кезиктим. Ал азамат – Талант Касмамбетов мага өзү келди. Өзүн тааныштырды. Эки китепти тең окуганын, дастан өтө жакканын айтты. Жайсаң Атанын эмгегин элге сөзсүз түрдө жеткирүү керектигин айтты. Сөзүн иши менен ырастап, экинчи китеп үчүн төлөнчү акчасын калган бөлүгүн таап берди.

Ошентип, ак менен кара алышкан, ый менен күлкү жарышкан оомал-төкмөл дүйнө бирде көңүлүмдү чөгөрүп – сынаганын, бирде маанайымды көтөрүп – сыйлаганын айтып берүү үчүн 13-ноябрда Жайсаң Ата менен байланышка чыктым.

13.11.1997. 14.12. А. К. 320 21-2.

***Чырагым, кыйналганың сездим элем,
түшүрбөй Нуршооланды албуут эжең,***

***ай бойу кыйнаганга алымсынбай,
азыр да ойноп турат ток мышыктай.***

***Алдыда дагы толук эки ай бою,
уланат Нуркыздардын ушул ойну...***

*Кубатын дене-досуң былтыр кышта,
ашыкча сарптаганын билесиң да.*

*Залалын орду толбос жоготуунун,
бул күндө тартуудасың кетип муунуң.*

*Кошумча болуп ага каршы тогоол
кыйноодо, Акчабагым, чыдамдуу бол.*

*Муну сен кадимки эле суу шуру деп
болжосуң, алибетте, көрүнөт эп...*

*Бир кезде Беганастын таап келген,
шурудай кооз айнегин эстеп көрсөң?*

*Айтылаар кеп төркүнү – али күнчө,
сен ага маани бербей жүргөнүңдө.*

*Болбосо көңүл чөгөт болгонунда,
тоголок айнекти алып оң колуңа,*

*шоолага сол ийиниңден түшүп турган,
айнекти тоголотуп чагылдырсаң,*

*элеси Сумбуланын ичиндеги,
балыктар сууда сүзгөн үч түстөгү,*

*түбүндө ойногондой тунук көлдүн,
түр берип тынчып калмак чөккөн көөнүң.*

*Жөн гана айнек дебей буларды да,
Чырагым, назар буруп жакшы кара.*

*Карачы, бул шурулар Кыз-Көлдөгү
кундуздун берметтери түспөлдөбү?*

*Түшүндүм ойлорунду: «Анда неге,
түштү экен бул шурулар кир идишке?» –*

*Ушул ой карегинден чагылууда,
Чырагым, жооп берейин аныча да:*

*Жүзүңдү түнү бойу жашка чылап,
кайрадан даам үстүндө өксүп ыйлап,*

*ууланып кур санаага турганыңда,
убакты-сааты келген Кыз-Сумбула,*

*туруштук бере албастан эне ыйына,
токтобой жашы тамган дагарага.*

*Бир тамчы ыйык жашын Сумбуланын,
байкабай колуң менен кармап алдың.*

*Көгүлтүр, тоңгон муздай тамчы жашы,
колуңа тийер замат эрип калды...*

*Ошол жаш аралашып калбаганда,
эч кимдин илинбестен назарына,*

*ойунда божомолдоп турганыңдай,
шуруну төгүп иймек көңүл бурбай.*

*Бөлүнүп тигил үчөө сымап сымал,
токтобой турганынын өз жөнү бар.*

*Анткени, төгүлгөн жаш бул үчөөнө,
жуулуп, аралашып сиңген эле.*

**Эске тут: бул үчөөнө боз байталдын
сүтүнөн бир тамчыдан тамызасың.**

**Андан соң ороп туруп ак булага,
аздектеп таза жерде бекем сакта.**

**«Үчөөбүз дайым бирге болсок» – деген
тилегин Шарыпкулдун берген экен.**

**Аруулап экөөңөргө берген белек,
Ааламга силер менен кайра келет.**

**Белегин Сумбуланын, Акчабагым,
кирдетпей, ыйык тутуп бек сактагың!?**

**Чырагым, апапакай бул теспени,
сезилет аппак дилдүү жан бергени.**

**Көрдүңбү, Акчабагым, буйрук деген,
көз жеткис ушунчалык алыс жерден,**

**үйшөңдүн бир тукуму белекке алып,
анан ал калганын көр сага арналып...**

**Көк-Теңир назар буруп, куту конгон,
Кабак¹ да ыйык жердин бири болгон.**

**Кенебей төгүп алган куттун түбүн,
кетирбей сактап калсын эли бүгүн.**

**Сенин да киндик каның тамган жериң,
санааркап, кыйноо тартып турат дениң.**

¹ *Кабак* – Миң-Куштун мурдагы аталышы.

**«Кабагым калыбына келсе» деген,
кам көрсө сүттөй аппак тилек менен,**

**анан да ак дилинен аянбастан,
китептин чыгышына берсе жардам,**

**тагдырдын мунусуна тобо кылам,
Теңирден Талант үчүн тилеп турам:**

**уланып үзүлбөстөн келе жаткан,
учугу Үйшөндөрдүн болсун аман!**

**Көксөгөн тилегиңер кабыл болсун,
Кабактын кеткен куту кайра консун!**

**Ишиңер илгерилеп алга жылсын,
Теңирим, ак батамды кабыл кылсын!**

**Баамымда, кош чырагым, жүгүнөрдү
бөлүшөөр бир бооруңар өзү келди.**

**Сөзүнөн тайса ага капа болбой,
жазасын тартат өзү, жайына кой...**

**Ал эмне, айлаң кетип тынчынды алган,
айта бер, Акчабагым, тартынбастан?**

**Сөзүмдү бой тумардай ыйык тутуп,
силерге урпагыңды жакындатып,**

**бааласа аруу дилден дастанымды,
берейин Сүйүнүңө ак батамды:**

**кеп кунун баалай билип сөздү баккан,
чынында сейрек болот адамдардан.**

*Кеп баккан ошол кызга берер батам,
кем болбой кең жарыкта жүрсүн аман...*

*Эми биз өткөн айда баскан издин,
кыдырып кээ бир жерин келеличи.*

*Жазуунду түшүрө албай кыйналганың:
каршылаш тогоолдогу Нуршооланын,*

*тоскоолдук белгилери, чагылдырган,
байкалбай дептериңе түшүп калган.*

*Мына шол Нуршоолалар азыр дагын,
карачы, туш-тараптан чагылганын.*

*Көгүлтүр өз нурундан башка түскө,
көңүлүң бурбай түшүр дептериңе.*

*Кайталап баарын кайра улантамын,
карегим, көңүл койуп жакшы жазгын...*

*Бул жолу медитациядан кийин 237-249-беттер-
ге чейин жазылган.*

ЖЕТИНЧИ БӨЛҮМ

* * *

11.12.1997. 12.13.А.К. 285 12-00

*Чырагым, Нуршооланды байкабастан,
жөтөлүп тыным албай баятадан,*

*көгөрүп эриндериң, демиң чыкпай,
турупсуң эч нерсеге назар бурбай...*

*Негедир чоочун жарык өтө эле көп,
бул жерден кетеличи биз эртелеп.*

*Көргөзүп Кайнар-Сууну Миң-Булакта,
келмекмин ансыз деле бүгүн сага.*

*Ал азыр кеселиңе андан ашкан,
дарыны таба албасмын башка жактан.*

*Ар түрдүү жарыктардын таасирине
калдады берилгениң али күнгө...*

*Баары бир өткөндөгүң бул айда да,
билип ал, түшүрүлөт кайталана.*

*Өткүчө каршы тогоол ушул болот,
ага сен санааркабай акыл токтот.*

*Иш жүрбөй жатат дебе, Акчабагым,
тобо кыл, шүгүр дегин буга дагын.*

*Чырагым, каршы күчкө мойун бербей,
ишинди уланта бер аз-көп дебей.*

*Чырагым, Миң-Булакка келдик мына,
карачы, ажайып жер кандай гана!*

*Миң-Булак – миң кеселге даба болчу,
суусунда касиет бар шыпаа кончу.*

*Муногу Кайнар-Сууга кол учунду,
жарыгым, чай кайнамча салып турчу.*

*Береги бубак баскан муздак суудан,
жутуп кой тамагыңа бир чоң ууртам.*

*Мына эми, калыбыңа келип калдың,
мен анда дастанымды улантайын.*

*Ушул жер айтып жаткан Көкөтөй бай,
Уздун түпкү теги жердеген жай...*

*Эми мен кыдыртайын, Акчабагым,
эсиңе көргөндөрүң сактап калгын.*

*Эгерде насип буйруп барып калсаң,
Набинин жайын тапкын адашпастан.*

*Бүгүнкү сапар алыс, Акчабагым,
күч берсин Көк-Теңири, чарчабагын...*

8.01.1998. 10.01. А. К. 300 20-00.

*Чырагым, кысылбагын, баарын билем,
жыл бойу арылбадың кеселиңден.*

*Күнөөлү сезбе өзүңдү, бул оору да,
дарыны табуу кыйын болчу даба...*

*«Атама ала бар деп ал секелек,
көзүнө көрүнгөндүн баарын берет.*

*Көңүлүн наристенин оорута албай,
апкелгем муну...» – дейсиң жазгангандай.*

*Атаңдын кандай гана кубанганын,
туйунуп турасыңбы, Акчабагым?!*

*Ай, жылдыз, Нуршооланды, сени, мени,
элесин бул кагазга түшүргөнү,*

*тырнактай секелектин сезимине,
таң арттым, аалам сыры жеткенине.*

*Бар болгун, бактылуу бол бакыраң көз,
баа жеткис сезиминди жоготпой өс!..*

*Жарыгым, ыраазымын баарыңарга,
аракет кыласыңар кубантууга.*

*Адамдын тери тамган нандан улук
эч нерсе болбостугун жүргүн туйуп.*

*Мен сага көп эле айткам, дагы да айтам,
ак дилден чыккан жыттан кубат алам.*

**Жүрсөңөр барга азир¹, жокко кайыл,
ошондо бергенинден болот кайыр.**

**Сөз баркын баалаганын бабаларың,
дастандын бул жеринде баса айттым.**

**Мал-мүлкүн, дүр-дүйнөсүн, кара жанын,
элге арнап, элдин гана көргөн камын,**

**Көкөмдү, тарткынчыктап Чыйырды энең,
араңдан «Эл Атасы» деген экен.**

**Бул сөздү кийин Көкөм көзү өткөнчө,
айтканын көп жолу өзүм уктум эле:**

**«Чыйырды «Эл Атасы» дегенинде,
жер көчүп, көөнүм азган тегерене.**

**Ушундай улуу сөздү көтөрүүгө,
о элим, укук барбы деги менде?..»**

**Сөз баккан, маани-наркын билген жандын,
көрдүңбү, аны кандай баалаганын?**

**Сен болсо Акчабагым, сөздүн наркын,
таназар албаганың көп байкадым...**

**Бүт кыргыз болгон жерде – чымчым делген,
а демек, Жумгал эли күкүмгө тең.**

**Сөз наркы калыбында калыш үчүн,
чимчимга Журт Атасы болуш мүмкүн.**

**Ал эми күкүмдөргө сөздүн наркын,
кетирсек, бузууга тең ата салтын...**

**Сен жана наристени кыйбагандай,
мен дагы кечиремин күнөөңдү аяй.**

¹ Барга азир – каниет кылып.

*Тийиштүү сейрек гана адамдарга,
байкап жүр, улуу сөздү ыйгарганда...*

*Жан-досуң кейип турат, Акчабагым,
жүрөгой, дарыланчу жайга баргын.*

*Бул айда алпарууну көрбөгөм эп,
нээтиңе бүлүк салып койобу деп.*

*Аргам жок, даба болчу андан башка,
эч айла таппай турам ушул тапта!..*

*Өлчөөсүз кыйноо тарттың чырагым ай!
бирок жаның бир аз алгандыр жай.*

*Өз ишин мыкты билген устат жандар,
салкын кан, таш боор, мерез болот алар.*

*Жылдыздаш тогоолуңа, жеткичекти,
Жарыгым, ушулардын түшсүн эми.*

*Өзүңө келип калдың, Акчабагым,
аралап өткөн жерди кыдыртайын.*

*Акылга араң топтоп, те түпкүрдөн
Алынган баянымды айтып бергем.*

*Сен эмес ал жылдарды өзүм дагы,
көрөмүн бүдөмүктүү чагылганды...*

*А бул жер – далай жолу бутум баскан,
дастандын дал өзөгү – мен сага айткан...*

*Чарчадың, Акчабагым, ушул жерден
токтотуп, сапарыбыз карыса дейм.*

*Аз калды, айларыңдын көбү өттү,
карматкын бир аз күнгө өжөрлүктү.*

* * *

12.02.1998. 15.02. А. К. 290 19-20.

*Чырагым, бел курчооңон карды кечип,
турупсуң жол табалбай аргаң кетип.*

*Көгөрүп артка кайтпай адатыңча,
батыпсың күрткү урган калың карга.*

*Коштогон шоолабыз жок. Өтө алыс
жылдызга сен көрө элек жол тартабыз.*

*Ал жерге бармак элең качан гана –
жан-досуң дене-достон айрылганда.*

*А бирок кеселиңден арылтууга,
калбады мыңдан башка эч бир арга.*

*Кеселиң күчөп барат, айдан ашып,
туралбай жатып калдың төшөк тартып.*

*Дененде күч калбады, ошондуктан,
ал жерге туура болор алып барсам.*

*Жылдыздаш сени менен, жайын тапкан
жан-достор, жакшылыгын аябастан,*

*жардамын беребиз дейт, Акчабагым,
жеткиче чыдап көтөр жол азабың!..*

*Көтөрүп көңүлүмдү таң калтыраар,
кири жок наристедей мүнөзүң бар.*

*Жазбастан жадап, таштап койобу деп,
жарыгым, чочуп жүргөм кийинчерээк.*

*Жанатан Жаратканга бар дилиңден,
«Ишимди бүткөртө көр?» деп тиленсең,*

*азаптуу жол азабы унут калып,
жеткеним билбей калдым жол кыскарып...*

*Жүрөктөн чыккан сөздөр жылуу карап,
бойуңа кубат берди канга тарап.*

*Көңүлүң сергигенин көрүп турам,
тамылжып калды жүзүң кубарбастан.*

*Жүрөгөй, артыбызга кайрылалы,
жеткенде ордубузга сөз улайлы.*

*Шарыпкул бүгүн неге коштободу,
үйүндө санаасы эми тынч болобу?..*

*Жарыгым, күтсөң болмок шашылбастан,
бошобой калды дебей жумушунан.*

*Оорусу козголгонго карабастан,
жан үрөп иштеп жүрсө бир тынбастан,*

*анан да сен кеселдеп, баштагыдай
калыптыр көптөн бери дарыланбай.*

*Жараткан, жарыгыма дарман берсең?
Жараты күчүркөнүп кетпесе экен!..*

*Ал өжөр, баштаганын сөзсүз бүтөт,
баарына кайыл болуп чыдап, түтөт.*

*Кыйналаар, бирок өзү ойлогондой,
Ишенем, бүткөрөрүн күмөн болбой.*

*Шарыпкул өзү билет кандай кылса,
ойуна койгонубуз болот туура.*

*Бул сөзүң жакшы болду, Акчабагым,
көңүлдө көйгөйүмдөн кеп салганың.*

*Сен андай баяндардын канчасына,
дегеле назар салбай таштадың да!*

*Дастандын орчундуусун кыска айтууну,
кадалган каректериң талап кылчу.*

*Мен аны доорго ылайык дегендиктен,
сен талап кылганындай айтып берем.*

*Семетей... Семетейди Жайсаң атаң,
көзүнүн тирүүсүндө даңктабаган...*

*Эгерде сурансаңар, Акчабагым,
эл үчүн, көргөнүмдү айталамын...*

*Букардан келген кезин көргөн элем,
ошого чейинкисин айтып берем.*

*Чырагым, ай ичинде топтолгон күч,
алыска барып келдик, зарпталды бүт.*

*Окуя карегиңе тартылбастан,
дастанды бүгүн сага жөн гана айтам.*

*Жазганың түшүнүксүз болуп калса,
ага сен дегеле бир капаланба.*

*Келерки кездешкенде сапар тартып,
жер кезип кайталаймын, баарын айтып.*

*Угууга даярсыңбы, Акчабагым,
аягын дагы бир аз улантайын...*

Бул медитациядан кийин 301-313-беттер жазылган.

*Төртүнчү китептин
медитациялар бөлүмүнүн аягы.*

МАЗМУНУ

Ыйык энелер: Бурул менен	
Батмазуура (Чыйырды)	5
Батмазууранын түшү	7
Батмазууранын Шердин жүрөгүнө талгак болушу	41
Айкөлдүн төрөлүшү	53
Бурулдун соңку сапары	71
Сулайман Тоонун үңкүрүндөгү сырдуу окуу.....	98
Сулайман Тоодон кетүү	240
Медитациялар бөлүгү	253

Жайсаң Үмөт уулу

АЙКӨЛ МАНАС

Дастан

Төртүнчү китеп

ЫЙЫК ЭНЕЛЕР:

БУРУЛ менен БАТМАЗУУРА
(Чыйырды)

Редактору *Жумадин Кадыров*
Корректору *Жаңыл Шайыкбекова*
Компьютерде калыпка салган *Рая Терибаева*

Форматы 84x108^{1/32}. Көлөмү 22,75 басма табак.
Заказ № 331. Нускасы 10000 даана.

«Бийиктик» басмасы

Бишкек шаары, Ю. Абдрахманов көчөсү, 170 «А»
Тел.: 66-75-58, 66-75-56